

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅՈՒՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

№ 130 2022

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Տպագրվում է 1997 թվականից, ՀՀ գլխավոր դատախազ Հենրիկ Խաչատրյանի նախաձեռնությամբ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Փնորգ Բաղդասարյան Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի տեղակալ, իրավ. գիտ. թեկնածու (խորհրդի նախագահ)

Աշոտ Եսայան Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի խորհրդական, Խ.Աբովյանի անվան Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Կրթության հոգեբանության և սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի Սոցիոլոգիայի և սոցիալական աշխատանքի ամբիոնի դոցենտ (գլխավոր խմբագիր)

Արմեն Մարուխյան Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության կազմակերպական-վերահսկողական և իրավական ապահովման վարչության պետ, իրավ. գիտ. թեկնածու

Փնորգ Դանիելյան ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր (համաձայնությամբ)

Հովհաննես Սրեփանյան Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի պետաիրավական հետազոտությունների բաժնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր (համաձայնությամբ)

Պառնիկ Սաֆարյան Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր (համաձայնությամբ)

Արման Թաթոյան Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպան, իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ (համաձայնությամբ)

Ռուբեն Մելիքյան իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ (համաձայնությամբ)

Դավիթ Մելքոնյան իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ (համաձայնությամբ)

Արթուր Չախոյան ՀՀ գլխավոր դատախազության կոռուպցիոն հանցագործությունների գործերով վարչության պետ, իրավ. գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ԵՍԱՅԱՆ

Հանդեսը ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի (ԲՈՀ) կողմից ընդգրկված է թեկնածուական (1999թ.) և դոկտորական (2002թ.)ատենախոսությունների հիմնադրույթների հրապարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

Գլխավոր խմբագրի հասցեն.
0010 ք. Երևան, Վ. Սարգսյան 5
Հեռախոս՝ 511-640
Էլ. հասցե՝ ashot@yessayan.am
orinakanutyun@prosecutor.am
www.prosecutor.am
ISSN 1829-4219

Հանձնված է արտադրության՝ 25.07.2022թ.
Ֆորմատ՝ 60x84 1/8
Տպաքանակը՝ 500
Ծավալը՝ 6.75 պայմ. մամուլ
Գրանցման վկայական՝ N 688

© Համակարգչային շարվածքը, ոճը, տառաձևերը և էջադրումը՝ «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ»

© «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ», 2022թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Георг Исраелян Проблемы предупреждения латентности траффинга 3

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Արթուր Ղամբարյան Իրավունքի իրականացման սահմանափակումը՝ որպես քրեադատավարական սանկցիա (գիտագործական մեկնաբանություններ) 7

Գայանե Մելիքյան Հանձնման ինստիտուտի իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները. համեմատաիրավական վերլուծություն 21

Մարիամ Բաղդասարյան Առանձին դաժանության դրսևորումը վկայող այլ հանգամանքները որպես սպանության օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ 28

Նոննա Մանուկյան Համագործակցության վերաբերյալ մինչդատական համաձայնագրի էությունը, ինչպես նաև տեղը քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության մեջ 40

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Գայանե Մարուքյան Ֆրանչայզինգի պայմանագրի էությունը 44

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Նորիկ Շահնազարյան Սահմանադրության կառուցվածքը 47

Նորայր Ստեփանյան Արդարադատության գաղափարների դոկտրինալ հիմնավորումը 52

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Գառնիկ Սաֆարյան, Հայկ Շահբազյան Օբյեկտիվ իրավունքի և սուբյեկտիվ իրավունքի ընկալման և դրանց փոխհարաբերակցության շուրջ 57

ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Арсен Кахкцян Теория военного права в системе образования Республики Армении 61

ՄԱՔՍԱՑԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Սյուզաննա Վարդանյան «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգին համապատասխան ապրանքների փոխադրման դեպքում փոխադրողի և առաքողի (էքսպեդիտորի) պարտականությունները 67

ՍԵՂՄԱԳՐԵՐ

Սեղմագրեր / Абстракты / Abstracts 73

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՀՀ դատախազության «Օրինականություն» գիտագործական և ուսումնամեթոդական հանդեսում տպագրվող հոդվածներին ներկայացվող պահանջները 88

ГЕВОРГ ИСРАЕЛЯН

Советник ректора Академии юстиции,
преподаватель Международного университета Евразия,
кандидат юридических наук, доцент

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ЛАТЕНТНОСТИ ТРАФФИКИНГА

1. Введение

Траффикинг относится к тем преступлениям, которые характеризуются высокой латентностью¹. Следовательно, необходимо особое внимание уделять исследованию причин и последствий латентности траффикинга, что позволит разработать меры профилактического воздействия на латентность данного негативного явления и обеспечить ее результативное предупреждение.

Актуальность данного исследования обусловлено тем, что проблема предупреждения латентности траффикинга мало изучена.

Цель данного исследования – формулировка предложений по разработке мер, направленных на предупреждения латентности траффикинга.

Исходя из иерархии причин латентности траффикинга, предлагаем меры по предупреждению латентности траффикинга разделить на следующие виды:

- общие меры, направленные на предупреждение латентности траффикинга;
- меры, направленные на предупреждение естественной латентности траффикинга;
- меры, направленные на предупреждение искусственной латентности траффикинга.

2. Основное исследование**2.1. Общие меры, направленные на предупреждение латентности траффикинга**

Как отмечает П.А. Кривенцов, общие меры, направленные на предупреждение латентности включают в себя:

- 1) Повышение общего уровня правосознания

всего населения, включая сотрудников правоохранительных органов, с использованием организационных, просветительских и управленческих мер, которые будут способствовать процессам формирования гражданского общества и повышению уровня социальной активности населения. Правосознание должно стать важнейшим регулятором общественных отношений, ведь на основе правовых установок и ценностных ориентаций, сопоставления своего поведения с правовыми нормами осуществляется регулятивная функция правосознания, возникает побуждение к правомерному или противоправному поведению. Одна из задач права в том, чтобы сформировать в сознании человека уважение к правопорядку, правоохранительным органам, правосудию, потребность обращения к ним за защитой своих прав, отказ от использования противозаконных, в т.ч. силовых средств разрешения конфликтов. Это должно стимулировать граждан при наличии у них информации о совершенном преступлении, передать ее в правоохранительные органы. Важно отметить, что правосознание отнюдь не сводится к верному знанию права, можно знать право, однако при этом быть правовым нигилистом. Каждое лицо должно желать исполнения закона, так как закон создан для защиты прав и свобод всех граждан. Отношение к праву должно формироваться не как к набору правил поведения, а как к благу для каждого, требующему защиты. Несообщение о преступлении должно оцениваться как аморальное, антиобщественное по-

¹ См.: Тюруканова Е.В. Торговля людьми в Российской Федерации. Обзор и анализ текущей ситуации по борьбе. М., 2006 // https://www.un.org/ru/rights/trafficking/human_trafficking_russia.pdf, Орелан А. Противодействие торговле людьми из Украины: выявление, возвращение и оказание помощи пострадавшим // https://www.icmpd.org/file/download/48145/file/Policy%2520Brief_%2520Countering%2520Human%2520Trafficking_%2520Identifying_%2520Returning%2520and%2520Assisting%2520Victims%2520from%2520Ukraine%2520RUS.pdf (последний визит: 20.04.2022).

ведение, ведь в этом случае правовые нормы не могут регулировать общественные отношения. Это приводит к росту латентности, самодетерминации траффинга;

2) Построение правовой идеологии, в которой соблюдение прав и свобод человека, а также их защита должна быть высшей ценностью. Правовая идеология – это систематизированное научное выражение правовых взглядов, принципов, требований общества, классов, различных групп и слоев населения. Правовая идеология это некий ориентир, к которому следует стремиться. Надо отметить, что без достаточно высокого уровня правосознания никакая правовая идеология не будет действенной, если нет идеологии – рост правосознания существенно ограничен. Правосознание и идеология не могут существовать опосредованно;

3) Создание и развитие социального контроля со стороны общества за своими членами, социальными группами, государственными органами. Социальный контроль – это процесс, при помощи которого общество, социальные единицы определяют правильны ли их действия или решения, нуждаются ли они в коррекции. Применение социального контроля может положительно сказаться на правосознании и моральном состоянии общества, в котором несообщение о преступлении будет осуждаться общественностью (что непосредственно повлияет на естественную латентность). Социальный контроль включает систему методов, с помощью которых индивид согласовывает свое поведение с социальными требованиями и ожиданиями окружающих, а общество оценивает и регулирует различные сферы своей жизнедеятельности. Видится правильным распространение социального контроля и на органы правопорядка с целью контроля за законностью и обоснованностью решений должностных лиц в процессе рассмотрения заявлений и иных сообщений о преступлениях. Это в перспективе может существенно снизить искусственную латентность преступности, в частности траффинга;

4) Искоренение убежденности в безнаказанности правонарушителей. Следует отметить, что данная проблема непосредственно влияет на уровень правосознания и правовой культуры населения. При этом требуется взаимодействие с представителями СМИ, которые нередко сами и формируют такое мнение, искажая конкретные факты, характеризующие деятельность правоохранительных органов, манипулируя соответствующей информацией ради «сенсационных заявлений» и собственного рейтинга².

2.2 Меры предупреждения естественной латентности траффинга

В данном направлении, прежде всего, следует отметить необходимость стимулирования граждан взаимодействовать с правоохранительными органами в сфере противодействия преступности. Возникает вопрос, как стимулировать (побудить) граждан обращаться в правоохранительные органы, если они стали свидетелями или потерпевшими от преступлений. В этих целях, прежде всего, необходимо устранить такую причину не обращения граждан в правоохранительные органы, как боязнь мести со стороны преступника или его семьи, родственников, друзей. Для эффективного воздействия на латентность траффинга должен быть разработан правовой акт по следующим направлениям:

- следует провести масштабную кампанию по информированию граждан о существовании и развитии программы защиты потерпевших и свидетелей, предусмотренной соответствующим законодательством;
- для успешного создания и функционирования программы по защите свидетелей и жертв преступлений требуется серьезная профессиональная подготовка сотрудников правоохранительных органов;
- содействие жертвам и свидетелям должно содержать не только материальную, но и психологическую помощь, моральную поддержку³.

² См.: Кривенцов П.А. Латентная преступность в России; криминологическое исследование. Дисс. ...канд. юрид. наук. М., 2014. С. 128-130.

³ Там же.

Минимизация естественной латентности преступности может быть связана и с нейтрализация такого фактора, как необращение граждан в правоохранительные органы по разным причинам. В этих целях необходимо развернуть целенаправленную правовую пропаганду с использованием возможностей различных медиа⁴. Формирование социально-политической активности, чувства ответственности граждан за состояние криминологической ситуации в стране предполагает убеждение их в необходимости своевременного сообщения в компетентные государственные органы обо всех совершенных и готовящихся преступлениях. У граждан под воздействием такой пропаганды должно формироваться убеждение в том, что сокрытие информации о преступлениях против их интересов и интересов других людей, общества, государства объективно способствует формированию у преступников стойкой антисоциальной направленности и уверенности в возможности продолжения их преступной деятельности, что чревато многими негативными, в том числе и тяжкими последствиями. Так, это ведет к усилению самодетерминации, эскалации траффинга. В этих целях необходимо общее повышение уровня правосознания и правовой культуры населения, укрепление авторитета правоохранительных органов (для искоренения тотального неверия в их возможности раскрытия преступлений, особенно малозначительных), обеспечение их взаимодействия с населением. Особенно значимо информирование граждан о мерах противодействия конкретным проявлениям траффинга. Полиция, школа, различные муниципальные образования и коммерческие предприятия должны участвовать в повышении уровня правосознания, сотрудничать между собой в целях выявления и сдерживания преступлений. Для решения этого вопроса необходима система мер, в которой будут задействованы как сами граждане, так и сотрудники правоохранительных органов. При этом следует

иметь в виду, что любая пропаганда в медиа, без реальной активизации борьбы с преступностью, лишь ухудшит отношение граждан к правоохранительным органам. Следовательно, должны сочетаться меры по повышению эффективности деятельности правоохранительных органов и информированию населения о ней. В результате этого дистанция между полицией и населением должна сократиться. Наряду с этим необходима серьезная просветительская деятельность со стороны правоохранительных органов, которая способствовала бы повышению уровня правовой грамотности граждан, позволяющей дать правильную правовую оценку преступным посягательствам на их права. Такая деятельность могла бы осуществляться через пресс-центры правоохранительных органов по связям с общественностью, а также путем распространения интернет и печатной продукции по правовой тематике, проведения встреч и бесед в трудовых коллективах, учебных заведениях. При таком подходе возможен и иной положительный эффект, заключающийся в более глубоком и полном осмыслении сотрудниками правоохранительных органов потребностей и проблем общества, решение которых способствовало бы и предупреждению латентности траффинга⁵.

Таким образом, основные направления предупреждения естественной латентности связаны:

- 1) с развитием и совершенствованием специального института помощи свидетелям и потерпевшим от преступлений, разработкой условий и методов их информирования о возможности получения правовой, медицинской, материальной, социальной и психологической помощи, что может положительно повлиять на снижение латентности преступности;
- 2) с обеспечением необходимого сотрудничества граждан с правоохранительными органами, например материальное поощрение граждан за сообщение о важной для расследования

⁴ См.: Իսրայելյան Գ., Մկրտիչյան Ա., Մեդիայի դերը Հայաստանի Հանրապետությունում բնական լատենտային հանցավորության կանխարգելման կազմակերպման գործում // Բանբեր Արդարադատության ակադեմիայի, № 3 (1), 2020. Ս. 58-62.

⁵ См.: Кривенцов П.А., указ. соч., С. 133-135, Իսրայելյան Գ.Վ., Քրեաբանություն: Ընդհանուր դրոյթներ: Ոստմնական ձեռնարկ /Գ.Վ. Իսրայելյան. – Եր.: Հեղ. հրատ., 2020. Ս. 133-135.

информации. С этой целью гражданам должны быть предоставлены широкие возможности обращаться за помощью к работнику полиции (близость полицейских постов, удобство транспортного сообщения и связи);

3) с совершенствованием механизма взаимодействия с лицами, заявляющими о преступлениях;

4) с осуществлением деятельности, направленной на повышение доверия граждан к правоохранительным органам, усилением их социальной и правовой защиты⁶.

Профилактическое воздействие будут иметь так же:

1) совершенствование законодательства и в частности, внесением в нормативно-правовые акты норм, обязывающих граждан сообщать в правоохранительные органы о преступлениях, например, предусмотреть административную ответственность за несообщение о преступлении;

2) использование телефонов доверия для передачи информации о совершенных преступлениях, что позволит сообщать о преступлении лицам, желающим избежать огласки события преступления;

3) проведение регулярных обзоров виктимизации населения с помощью социологических опросов и разработка на этой основе специальных планов дальнейшей работы правоохранительных органов⁷.

2.3. Меры предупреждения искусственной латентности траффикинга

К мерам предупреждения искусственной латентности траффикинга можно отнести:

1) решение проблемы перегрузки работой сотрудников правоохранительных органов, которые просто не в состоянии надлежащим об-

разом проверять все сообщения о преступлениях;

2) обеспечение достаточной материальной и технической базой сотрудников правоохранительных органов;

3) предупреждение случаев по указанию руководства правоохранительных органов о необходимости сокращения числа регистрируемых преступлений;

4) исключение оценки качества правоохранительной деятельности по раскрываемости;

5) обеспечение высокой профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов;

6) предупреждение халатного отношение сотрудников правоохранительных органов к своей работе, вызванное ленью, либо другими обстоятельствами;

7) предупреждение коррупционных мотивов сокрытия преступлений среди сотрудников правоохранительных органов;

8) предупреждение пассивности правоохранительных органов в обнаружении подготавливаемых и совершенных преступлений⁸ и т.д.

3. Заключение

Таким образом, для разработки мер профилактического воздействия на латентность траффикинга и обеспечения результативного предупреждения латентности данного негативно-опасного явления следует разграничивать общие меры предупреждения латентности траффикинга, меры предупреждения естественной латентности траффикинга и меры предупреждения искусственной латентности траффикинга. В случае реализации мер, указанных в данной статье, представится возможным обеспечения предупреждение латентности траффикинга.

⁶ См.: Кривенцов П.А., указ. соч. С. 136-137.

⁷ Там же.

⁸ См.: Իսրայելյան Գ.Վ., Հարությունյան Ա.Ս., Լատենտային հանցավորության կանխարգելման արդի խնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: Մենագրություն /Գ.Վ. Իսրայելյան, Ա.Ս. Հարությունյան. – Եր.: Հեղ. հրատ., 2021. Ս. 48-49, 72-74.

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՍԱՅՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱ (ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

Ընդհանուր դրույթներ: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավունքի իրականացման սահմանափակումը վարույթի մասնակցի կամ վկայի՝ որոշակի իրավունքների, սույն օրենսգրքով սահմանված պարբերաբար չարաշահման դեպքում համապատասխան որոշմամբ դրանց իրականացման համար ժամանակային կամ քանակական պայմանների սահմանումն է:

Այս դատավարական սանկցիան կարող է կիրառվել միայն հետևյալ իրավունքները պարբերաբար չարաշահելու դեպքում. 1) միջնորդություն հարուցելը. 2) բացարկ հայտնելը. 3) վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելը. 4) վարույթի նյութերին ծանոթանալը և դրանցից ցանկացած տեղեկություն դուրս գրելը. 5) բացման խոսքով, եզրափակիչ ելույթով կամ եզրափակիչ հայտարարությամբ հանդես գալը. 6) պաշտպանից հրաժարվելը, 7) պաշտպանի լիազորությունները դադարեցնելը:

Իրավունքի իրականացման սահմանափակումը կարող է կիրառվել նաև վարույթային գործողությանը նույն անձի մի քանի պաշտպանի, լիազոր ներկայացուցչի կամ փաստաբանի ներկայանալու դեպքում: Այդ դեպքում իրավունքի իրականացման սահմանափակումը դրսևորվում է տվյալ վարույթային գործողությանը մասնակցելու հնարավորություն տալով ոչ բոլոր պաշտպաններին, լիազոր ներկայացուցիչներին կամ փաստաբաններին:

Գիտագործնական մեկնաբանություններ

1. Դատավարական այս սանկցիան կոչված է ապահովելու ոչ իրավաչափ վարքագծի անթույլատրելիության (իրավունքի չարաշահման արգելքի) սկզբունքը, ըստ որի՝ արգելվում է իրավունքների չարաշահումը, որը վնաս է հասցնում այլ անձանց կամ արդարադատության շահերին (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Համատեսական առումով՝ իրավունքի չարաշահումը իրավական վարքագծի ինքնուրույն տեսակ է, որի դեպքում անձն օգտագործում է իր սուբյեկտիվ իրավունքը ի վնաս այլ անձանց, հասարակության և պետության շահերի¹: Դատավարական սուբյեկտիվ իրավունքների իրականացման սահմանափակման (այսուհետ՝ դատավարական իրավունքների սահմանափակման) միջոցի (սանկցիայի) կիրառման փաստական հիմքը դատավարական իրավունքների չարաշահումն է:

1.1. Դատավարական իրավունքի չարաշահումն առկա է, եթե վարույթի մասնակիցն իրավունքն իրականացնում է ոչ թե այդ իրավունքի նպատակին համապատասխան, այլ անձանց կամ արդարադատության շահերին վնաս հասցնելու նպատակով: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասում խոսվում է նաև վարույթի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու մասին, որը ՀՀ քր. դատ. օր-ի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասում օգտագործվող՝ արդարադատության շահերին վնասող արարքի մասնավոր դրսևորումներից է:

1.2. Դատավարական իրավունքի սահմանափակումը իրավաչափ է, եթե իրավունքի չա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

¹ Պետության և իրավունքի տեսություն: Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. 3-րդ լրամշակված հրատ. Եր.: 2018, Մուրադյան Մ. Դատավարական իրավունքի չարաշահման հիմնախնդիրը քրեադատավարական օրենսդրության բարեփոխումների լույսի ներքո: Օրենքի պատվար, 2019, № 07, էջեր 36-57:

րաշահումը կատարվել է պարբերաբար: Իրավունքի չարաշահման պարբերականությունը վերաբերում է միևնույն դատավարական իրավունքի ոչ իրավաչափ իրականացմանը: Օրինակ՝ վարույթի մասնակիցը պարբերաբար չարաշահում է միջնորդություն հարուցելու իրավունքը (նույն կամ նմանաբնույթ հիմնավորումներով մի քանի անգամ ներկայացնում է միջնորդություն): Կոնկրետ իրավունքի չարաշահման պարբերականության պայմանը բացակայում է, եթե վարույթի մասնակիցը չարաշահել է, օրինակ, միջնորդություն հարուցելու իրավունքը, այնուհետև՝ չարաշահում է բացարկ հայտնելու իրավունքը²:

Սույն հոդվածի իմաստով «պարբերաբար» եզրույթի ընկալումը կախված է կոնկրետ դատավարական իրավունքի էությունից և դրա սահմանափակման պայմաններից:

1.2.1. Եթե դատավարական իրավունքի էությունն այնպիսին է, որ դրա սահմանափակումը ենթադրում է քանակական պայմանների սահմանում, ապա չարաշահման պարբերականությունը նշանակում է, որ վարույթի մասնակիցը երկու և ավելի անգամ կոնկրետ իրավունքները իրականացարել է այլ անձանց օրինական շահերը կամ վարույթի բնականոն ընթացքը խաթարելու նպատակով: Օրինակ՝ պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքը երկու և ավելի անգամ չարաշահելը՝ վարույթի բնականոն ընթացքը խաթարելու նպատակով:

1.2.2. Եթե դատավարական իրավունքի

էությունն այնպիսին է, որ դրա սահմանափակումը ենթադրում է ժամանակային պայմանների սահմանում, ապա չարաշահման պարբերականությունը նշանակում է, որ վարույթի մասնակիցը, այլ անձանց օրինական շահերը կամ վարույթի բնականոն ընթացքը խաթարելու նպատակով, իր իրավունքն իրականացնում է տևական կերպով: Օրինակ՝ վարույթի մասնակիցը եզրափակիչ ելույթով հանդես գալու իրավունքը, վարույթի բնականոն ընթացքը խաթարելու նպատակով, իրականացնում է տևականորեն (վարույթին չառնչվող հանգամանքներ ներկայացնելով): Այս դեպքում պարբերականությունն առավել ցայտուն է դառնում, եթե վարույթն իրականացնող մարմինն ընդհատում է եզրափակիչ ելույթով հանդես գալը, սակայն անձն այդ իրավունքի իրականացումը **շարունակում է** չարաշահման ձևով:

1.2.3. Իրավունքի չարաշահման պարբերականությունը որոշելը բարդություն չի ներկայացնում, երբ նմանաբնույթ արարքները մի քանի անգամ կատարում է (պարբերաբար չարաշահում է) միևնույն մասնակիցը, սակայն հարցը բարդանում է, երբ վարույթին մասնակցում են մի քանի մեղադրյալներ, պաշտպաններ (լիազոր ներկայացուցիչներ) և նրանք միևնույն դատավարական իրավունքը ոչ իրավաչափ նպատակով (իրավունքի նպատակին հակառակ) օգտագործում են առանձին-առանձին: Այս իրավիճակում պետք է պարզել, թե արդյոք հնարավոր է մի քանի մասնակցի (խմբի)

² Պարբերականության տեսանկյունից իրավունքի չարաշահման առարկայի (սուբյեկտիվ իրավունքների) հարցի վերաբերյալ առկա է թյուրըմբռնում: Առանձին իրավաբաններ կարծում են, որ իրավունքի չարաշահման պարբերականությունն առկա է նաև տարբեր իրավունքների չարաշահման դեպքում, օրինակ՝ վարույթի մասնակիցը մի դեպքում չարաշահում է միջնորդություն հարուցելու իրավունքը, այնուհետև՝ բացման խոսքով հանդես գալու իրավունքը: Նման մեկնաբանությունը վտանգավոր է ոչ միայն մարդու իրավունքների սահմանափակման սահմանադրական կարգավորումների և ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 4-րդ մասի տեսանկյուններից, այլև կարող է գործնականում առաջացնել այն հարցը, թե պարբերաբար տարաբնույթ իրավունքները չարաշահելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը դր իրավունքը պետք է սահմանափակի:

Դոկտրինում այս հարցի վերաբերյալ դեռևս հստակ պատասխան տրված չէ: Օրինակ՝ որոշ դատավարագետներ նշում են. «Իրավունքների իրականացման սահմանափակում դատավարական սանկցիան կարող է կիրառվել վարույթի մասնակցի կամ վկայի նկատմամբ որոշակի իրավունքների պարբերաբար չարաշահման դեպքում (օրինակ՝ մեղադրյալի կողմից վարույթի նյութերին ոչ ողջամիտ տևողությամբ ծանոթանալը կամ վկայի կողմից մեկ տասնյակից ավելի փաստաբաններով հարցաքննության ներկայանալը)»: Ղուկասյան Հ., Հարությունյան Ա. Դատավարական սանկցիաների կիրառման առանձնահատկություններն ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի // Պետություն և իրավունք, 2016, № 2 (72), էջ 132: Այս դատողությունը քննարկվող հարցում որոշակիություն չի մտցնում: Կարելի է արդյոք ենթադրել, որ «կամ» շաղկապ գործածելով՝ հեղինակները նկատի են ունեցել, որ պարբերաբար կարող է չարաշահվել միևնույն իրավունքը՝ կամ նյութերին ոչ ողջամիտ տևողությամբ ծանոթանալու իրավունքը, կամ հարցաքննությանը մեկ տասնյակից ավելի փաստաբաններով ներկայանալու իրավունքը: Ընդ որում՝ մի քանի փաստաբաններով հարցաքննությանը ներկայանալու իրավունքի չարաշահման դեպքում օրենսդիրը ողջամտորեն պարբերականություն չէր կարող պահանջել:

կողմից իրավունքը պարբերաբար չարաշահելու: Օրինակ՝ մեղադրյալը ունի մի քանի փաստաբան, և նրանք նույն կամ նման փաստաբանամբ և իրավական որակմամբ (նմանաբնույթ) միջնորդություններ հարուցում են առանձին-առանձին: Այսպես՝ «Ա» փաստաբանը հարուցում է միջնորդություն, վարույթն իրականացնող մարմինն այն մերժում է, որից հետո նմանաբնույթ միջնորդություն է հարուցում «Բ» փաստաբանը:

Որպեսզի վարույթն իրականացնող մարմինը «Ա» և «Բ» փաստաբանների նկատմամբ կիրառի քննարկվող սանկցիան, պետք է կատարի հետևյալ գործողությունները:

Նախ՝ ցանկալի է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը, մասնակիցների ընդհանուր իրավունքները և պարտականություններն պարզաբանելիս, նաև հայտնի, որ որևէ միջնորդությունը լուծելուց հետո այլ մասնակցի կողմից նմանաբնույթ միջնորդություն ներկայացնելը կարող է որակվել իրավունքի չարաշահում և հանգեցնել իրավունքների սահմանափակմանը (մինչդատական վարույթում դա հնարավոր է գրավոր պարզաբանման ձևով, իսկ դատական վարույթում՝ նաև բանավոր):

Երկրորդ՝ կոնկրետ դեպքում «Ա» փաստաբանի կողմից միջնորդություն ներկայացնելուց հետո, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է պարզի միջնորդության վերաբերյալ մյուս մասնակիցների դիրքորոշումը, թե արդյոք նրանք միանում են ներկայացված միջնորդությանը (սա գործնականում հնարավոր է առավելապես դատական վարույթի ընթացքում, իսկ մինչդատական վարույթի ընթացքում՝ վարության գործողություններին մի քանի մասնավոր անձի մասնակցության դեպքում):

Երրորդ՝ եթե այնուամենայնիվ «Բ» փաստաբանը կրկին ներկայացնի նմանաբնույթ միջնորդությունը, ապա վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է պարզի, թե արդյոք փաստաբանները գործում են միասնական դիրքորոշմամբ, արդյոք վարույթի մյուս մասնակիցները միացել են «Ա» փաստաբանի միջնորդությանը, հետևապես՝ նրանց արարքներում արդյոք առկա է պարբերականություն: Բանն այն է, որ «Ա» և «Բ» փաստաբանների կողմից առանձին-առանձին միջնորդություններ հարուցելը ինքնին իրավաչափ արարք է (պարբերակա-

նությունը բացակայում է): Ուստի, փաստաբանների՝ առանձին-առանձին կատարած արարքները կարող են որակվել միևնույն իրավունքի **պարբերաբար** չարաշահում, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը հիմնավորի, որ նրանք իրավունքը չարաշահելիս գործել են որպես խումբ, այսինքն՝ գործել են միասնական դիրքորոշմամբ (միասնական տակտիկայով և քայլերի փոխհամաձայնեցմամբ):

Ճիշտ է՝ պոզիտիվ իրավական տեսանկյունից պաշտպանները չունեն փոխհամաձայնեցված գործելու կամ միասնական տակտիկայով հանդես գալու ընդհանուր պարտականություն, սակայն դատավարական իրավունքները միասնական դիրքորոշմամբ պարբերաբար չարաշահելու հանգամանքը կարող է ապացուցվել կոնկրետ գործի փաստական տվյալներով: Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը հարցադրումներով կամ այլ փաստական տվյալներ ձեռք բերելով պետք է պարզի, թե «Ա» փաստաբանի միջնորդությունը մերժելուց հետո «Բ» փաստաբանը ինչ հարցով է և հիմնավորմամբ է ցանկանում միջնորդություն հարուցել, արդյոք նա տեղյակ է, որ «Ա» փաստաբանը նույն հարցով նախկինում հարուցել է նման միջնորդություն, որը մերժվել է: Օրինակ՝ եթե «Բ» փաստաբանը մասնակցել է դատական նիստին կամ վարության գործողությանը, որի ընթացքում «Ա» փաստաբանը ներկայացրել է միջնորդություն, կամ եթե «Բ» փաստաբանը միացել է «Ա» փաստաբանի միջնորդությանը, ապա ինքնին պարզ է, որ նա տեղյակ է միջնորդություն հարուցելու մասին: Վարույթն իրականացնող մարմինը «Ա» և «Բ» փաստաբանների՝ միջնորդություն հարուցելու իրավունքի չարաշահման հարցում ունեցած դիրքորոշումների միասնականությունը պարզելու համար նույն տրամաբանությամբ հարցադրումներ պետք է կատարի նաև «Ա» փաստաբանին:

Եթե փաստական տվյալներից ակնհայտ է, որ վարույթի մասնավոր մասնակիցները միասնական դիրքորոշմամբ ցանկանում են պարբերաբար չարաշահել միջնորդություն հարուցելու իրավունքը (տարբեր մասնակիցներ հետապնդում են նմանաբնույթ միջնորդություններ պարբերաբար ներկայացնելու ոչ իրավաչափ նպատակ), ապա «Բ» փաստաբանի կող-

մից երկրորդ անգամ հարուցված միջնորդությունը լսելուց հետո վարույթն իրականացնող մարմինը որոշում է կայացնում այն առանց քննության թողնելու մասին (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի 7-րդ մաս), այնուհետև՝ որոշում է վարույթի մասնակիցների կողմից այդ փուլում նմանաբնույթ միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքը սահմանափակելու մասին:

Այս մոտեցումն առաջին հայացքից կարող է խորթ թվալ, եթե այն դիտարկվի «իրավախախտում-իրավաբանական պատասխանատվություն» շղթայի լույսի ներքո: Բանն այն է, որ անձը կարող է ենթարկվել իրավաբանական պատասխանատվության, եթե նա կատարել է կոնկրետ իրավախախտում, մինչդեռ վերը նկարագրված իրավիճակում վարույթի մյուս մասնակիցները, որոնց՝ նմանաբնույթ միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքը սահմանափակվել է, միջնորդություն հարուցելու ուղղությամբ անմիջական գործողություններ չեն կատարել, ուստի տարօրինակ կարող է թվալ, թե ինչո՞ւ է նրանց նկատմամբ սանկցիա կիրառվում:

Իրականում կոնկրետ արարք չկատարած մասնակիցների՝ նմանաբնույթ հարցով միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքի սահմանափակումը հակաիրավական կամ հակաօրինական չէ ստորև նշված պատճառաբանությամբ:

Նախ՝ իրավունքի չարաշահումը և իրավունքի սահմանափակումը դասական իմաստով իրավախախտում և իրավաբանական պատասխանատվություն չեն, ուստի այս պարագայում «իրավախախտում-իրավաբանական պատասխանատվություն» շղթայի տրամաբանությունը չի գործում: Հոգեբանական տիրույթում այս մտահոգությունը կվերանա, եթե վարույթն իրականացնող մարմինն իրավունքը սահմանափակելու մասին որոշման մեջ չօգտագործի «սանկցիա կիրառել» ձևակերպումը (անկախ նրանից, որ օրենսդիրն իրավունքի իրականացման սահմանափակումը որակել է որպես դատավարական սանկցիա):

Երկրորդ՝ «Բ» փաստաբանի ներկայացրած երկրորդ միջնորդությունը մերժելուց հետո վարույթի մյուս մասնակիցների՝ նմանաբնույթ հարցով կրկին միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքի իրականացման սահմանափակումն արդարացվում է նրանց միասնա-

կան դիրքորոշումները կոնկրետ տվյալներով հիմնավորելու հանգամանքով, իրավունքը սահմանափակելու հեռանկարային (պրոսպեկտիվ) ուղղվածությամբ և կանխարգելիչ բնույթով, ինչպես նաև՝ իրավունքի իրականացումը սահմանափակելու մասին նորմերի նպատակաբանական մեկնաբանմամբ: Օրենսդիրը, ներգործության այս միջոցը նախատեսելով, հետապնդել է հետևյալ նպատակը. եթե վարույթի կոնկրետ փուլում և վարույթի մասնակիցների գիտությանը որևէ հարց քննարկվել և վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից լուծվել է (միջնորդության լուծումը հետաձգվել է), ապա այդ փուլում այլ սուբյեկտի կողմից նմանաբնույթ հարց կրկին չպետք է բարձրացվի:

Եթե վերը նշված մեկնաբանման հիման վրա ձևավորվի դատական պրակտիկա, ապա ՀՀ բարձր դատարանները կարող են ընդունել միևնույն անձին ներկայացնող փաստաբանների կողմից դատավարական իրավունքները միասնական դիրքորոշմամբ չարաշահելու մասին իրավական կանխավարկած (ենթադրություն): Օրինակ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարող է ձևավորել հերքելի իրավական կանխավարկած այն մասին, որ միևնույն անձի շահերը ներկայացնող փաստաբանները (միևնույն կողմում հանդես եկող և նույնաբնույթ շահեր հետապնդող անձինք) դատավարական իրավունքների չարաշահման հարցում ունեն միասնական դիրքորոշում, այսինքն՝ ենթադրվում է, որ փաստաբանները, դատավարական իրավունքը չարաշահելիս, գործում են փոխհամաձայնեցված, քանի դեռ փաստաբանը չի ապացուցել, որ մյուս փաստաբանի արարքներն իրեն չէին կարող վերագրվել (կանխավարկածի հերքում):

Եթե, այնուամենայնիվ, վարույթի մի քանի մասնակցի դիրքորոշման միասնականությունը հնարավոր չէ ապացուցել, ապա վարույթի տարբեր մասնակիցների ներկայացրած նմանաբնույթ միջնորդությունները լսելուց հետո դրանք պետք է թողնել առանց քննության (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

1.3. Իրավունքի իրականացման սահմանափակման դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պատճառաբանված որոշմամբ սահմանում է այդ իրավունքների իրականացման համար ժամանակային կամ քանակական պայ-

մանները: Ժամանակային պայմանի օրինակ է, երբ վարույթի նյութերին ծանոթանալու իրավունքը չարաշահելուց հետո սահմանվում է վարույթի նյութերին ծանոթանալու վերջին օրը կամ եզրափակիչ ելույթով հանդես գալու առավելագույն ժամկետ: Քանակական պայմանի օրինակ է, երբ միջնորդություն հարուցելու իրավունքը երկրորդ անգամ չարաշահելուց հետո սահմանվում է նմանաբնույթ միջնորդություն ներկայացնելու արգելք:

Իրավունքի իրականացման ժամանակային կամ քանակական պայմաններից դուրս, «իրավունքների» իրականացմանը նմանվող փաստացի ցանկացած վարքագիծը համարվում է դատավարական խախտում: Վարույթն իրականացնող անձի կողմից իրավունքի սահմանափակման միջոցը կիրառելուց հետո, եթե վարույթի մասնակիցն այնուամենայնիվ խախտում է իրավունքի սահմանափակման ժամանակային կամ քանակական պայմանները, ապա դա, որպես իրավախախտում, պետք է առաջացնի նեգատիվ և պոզիտիվ հետևանքներ:

Նեգատիվ հետևանքն այն է, որ օրինակ, իրավունքի սահմանափակման քանակական պայմանի խախտմամբ միջնորդություն ներկայացնելը, խախտում թույլ տված անձի ակնկալած դատավարական և փաստական հետևանքներ չպետք է առաջացնի: Այս պարագայում ձևավորվում է իրավական ֆիկցիա, ըստ որի՝ իրավունքի սահմանափակման քանակական պայմանի խախտմամբ ներկայացված միջնորդությունը, որն իրականում գոյություն ունի, պետք է համարել **իրավաբանորեն** գոյություն չունեցող, իսկ գոյություն չունեցող միջնորդությունը քննարկման առարկա չի կարող դառնալ, դրա վերաբերյալ որևէ որոշում չի կարող կայացվել, բանավոր արված միջնորդությունը չի կարող արձանագրվել դատավարական փաստաթղթերում, միջնորդության հեղինակին որևէ կերպ չի կարող պատասխան ուղարկվել (չշփոթել՝ միջնորդությունն առանց քննության թողնելու հետ, որի դեպքում կայացվում է որոշում):

Պոզիտիվ հետևանքները երկուսն են: Նախ՝ վարույթն իրականացնող մարմինն այն պահից, երբ կգիտակցի, որ վարույթի մասնակիցը խախտում է իրավունքի սահմանափակման քանակական պայմանը, օրինակ՝ կրկին փորձում է ներկայացնել նույնաբնույթ միջնորդություն,

ապա պետք է արգելի (խափանի) վարույթի մասնակցին շարունակելու այդ գործողությունը: Երկրորդ՝ վարույթն իրականացնող մարմինը վարույթի մասնակցի վարքագիծը պետք է որակի որպես դատավարական խախտում (չշփոթել իրավունքի չարաշահման հետ) և միջոցներ ձեռնարկի դատավարական պատասխանատվության խիստ միջոցներ կիրառելու ուղղությամբ: Օրինակ՝ մինչդատական վարույթի ընթացքում, եթե փաստաբանը, որի նմանաբնույթ միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքը սահմանափակվել է, երրորդ անգամ նմանաբնույթ միջնորդություն է ներկայացնում, ապա վարույթն իրականացնող մարմինը նրան նկատողություն է տալիս՝ հրահանգելով պահպանել իրավունքի սահմանափակման քանակական պայմանը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 142-րդ հոդված): Եթե վարույթին մասնակցող փաստաբանը (լիազոր ներկայացուցիչը կամ օրինական ներկայացուցիչը) շարունակում է չարամտորեն չկատարել իր պարտականությունը, այսինքն՝ ևս մեկ անգամ խախտում է իրավունքի սահմանափակման քանակական պայմանը (երեք անգամ դատավարական սանկցիայի ենթարկվելուց հետո), ապա կարող է հեռացվել վարույթից (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 147-րդ հոդված): Դատական վարույթի ընթացքում նկատողությունից հետո, եթե մասնակիցը շարունակում է իրավախախտումը, ապա դատարանը, համաչափության սկզբունքը պահպանելով, կարող է տվյալ մասնակցին հեռացնել դատական նիստի դահլիճից (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 144-րդ հոդված) կամ նրա նկատմամբ նշանակել դատական տուգանք (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 146-րդ հոդված):

1.4. Իրավունքի սահմանափակումը կարող է կիրառվել վարույթի մասնակիցների և վկայի նկատմամբ:

1.4.1. «Վարույթի մասնակից» եզրույթի օրենսդրական բնորոշումը տրված չէ, ուստի այս հոդվածի իմաստով դրա ներքո պետք է հասկանալ նախ՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցներին՝ մեղադրյալ, նրա օրինական ներկայացուցիչ, պաշտպան, տուժող, գույքային պատասխանող, տուժողի և գույքային պատասխանողի օրինական ներկայացուցիչ և լիազոր ներկայացուցիչ: Բանն այն է, որ սույն հոդվածում խոսք է գնում դատավարական սուբյեկ-

տիվ իրավունքների չարաշահման մասին, իսկ այդ իրավունքների կրողներն առաջին հերթին վարույթի մասնավոր մասնակիցներն են:

1.4.2. Վարույթի հանրային մասնակիցները մինչդատական վարույթի ընթացքում սուբյեկտիվ իրավունքների կրողներ չեն, նրանք օժտված են հանրային իրավական լիազորություններով, ուստի այդ կարգավիճակով չեն կարող համարվել դատավարական սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման սուբյեկտ: Միակ բացառությունը դատական վարույթներն են, երբ հանրային մասնակիցները հանրային իրավական լիազորություններով օժտված անձանցից վերածվում են դատավարության կողմի: Օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 39-րդ հոդվածի (դատախազի լիազորությունները դատական վարույթի ընթացքում) վերտառության մեջ թեև գործածվում է «լիազորություն» հասկացությունը, սակայն նույն հոդվածի 1-ին մասում իրավացիորեն օգտագործվում է «իրավունք» եզրույթը, այսպես՝ դատական վարույթի ընթացքում դատախազն իրավունք ունի՝ 1) հայտնելու բացարկներ. 2) հարուցելու միջնորդություններ և այլն:

Դատական վարույթին մասնակցող քննիչը կամ դատախազը (հանրային մեղադրողը) հանդես են գալիս մեղադրանքի կողմում և մրցակցության սկզբունքի ուժով օժտված են պաշտպանության կողմի հետ հավասար դատավարական իրավունքներով: Դատական վարույթի ընթացքում, եթե քննիչը կամ դատախազը (հանրային մեղադրողը) պարբերաբար չարաշահում են մեկնաբանվող հոդվածում նշված դատավարական իրավունքները, ապա նրանք համարվում են այս վարքագծի սուբյեկտ, և նրանց նկատմամբ դատարանը կարող է կիրառել քննարկվող սանկցիան:

Իրավունքների չարաշահումը և իրավունքների սահմանափակումը պետք է տարբերել այն իրավիճակներից, երբ քննիչը օրենքով լիազորված է դատախազին ներկայացնել միջնորդություններ, սակայն դա իրականացնում է ոչ պատշաճ կերպով: Այսպես՝ քննիչը մինչդատական վարույթի ընթացքում հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու (...) միջնորդություն է ներկայացնում դատարան կամ քրեական հետապնդում հարուցելու (...) միջնորդություն է ներկայացնում հսկող դատախազին (ՀՀ քր. դատ.

օր-ի 41-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Թեև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասում խոսվում է միջնորդություն ներկայացնելու մասին, սակայն այս դեպքում միջնորդություն ներկայացնելը ոչ թե քննիչի դատավարական սուբյեկտիվ իրավունքն է, այլ հանրային մասնակցի լիազորություն: Եթե քննիչն այդ լիազորությունն իրականացնում է ոչ պատշաճ կերպով (օրինակ՝ քրեական հետապնդում հարուցելու միջնորդությունը դատախազի կողմից մերժվելու դեպքում, քննիչը հաջորդ օրը նույն միջնորդություն է կրկին ներկայացնում դատախազին), ապա այն չի կարող որակվել որպես դատավարական իրավունքների չարաշահում և չի կարող համարվել մեկնաբանվող սանկցիայի կիրառման հիմք: Քննիչն այս դեպքում դատավարական սուբյեկտիվ իրավունքների (միջնորդություն հարուցելու իրավունքի) կրող չէ:

1.4.3. Օրենսդիրը վարույթին օժանդակող անձանցից սույն ոչ իրավաչափ արարքի սուբյեկտ է համարել միայն վկային, ուստի վարույթին օժանդակող մյուս անձինք՝ փորձագետը, թարգմանիչը, հոգեբանը, ընթերական, դատական նիստի քարտուղարը քննարկվող սանկցիայի տեսանկյունից իրավունքների չարաշահման սուբյեկտ չեն:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է վկայի իրավունքների ոչ սպառիչ ցանկը, որտեղ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված դատավարական իրավունքներից որևէ մեկը տառացի ձևակերպմամբ նախատեսված չէ: Միայն ՀՀ քր. դատ. օր-ի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետում ամրագրված՝ վկայի մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական և վարության այլ գործողության արձանագրությանը ծանոթանալու իրավունքն է, որն իր բնույթով նույնանում է մեկնաբանվող հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետում նշված՝ վարույթի նյութերին ծանոթանալու իրավունքի հետ:

Նկատի ունենալով, որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասում վկայի իրավունքները սպառիչ չեն, ուստի վկայի՝ սահմանափակման ենթակա իրավունքների ցանկի մեջ մտնող կամ համանման իրավունքները կարող են զետեղված լինել օրենսգրքի այլ հոդվածներում: Օրենսգրքի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ վկան հարցաքննության

ընթացքում կարող է վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնել: Վկայի այս հնարավորությունը՝ որպես դատավարական իրավունք, ուղղակի (էքսպլիցիտ) ձևակերպված չէ, այն դուրս է բերվում ՀՀ քր. դատ. օր-ի 233-րդ հոդվածի 3-րդ մասից, որի համաձայն՝ եթե առարկան կամ փաստաթուղթը ներկայացվում է այլ քննչական գործողության ընթացքում, ապա տեղեկությունները մտցվում են համապատասխան քննչական գործողության արձանագրության մեջ, իսկ տվյալ առարկան կամ փաստաթուղթը կցվում է այդ քննչական գործողության արձանագրությանը: Այսպիսով՝ վկայի նկատմամբ քննարկվող դատավարական սանկցիան կարող է կիրառվել, եթե նա չարաշահում է՝ 1) իր մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական և վարությանն այլ գործողության արձանագրությանը ծանոթանալու իրավունքը: 2) հարցաքննության ընթացքում վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքը:

Օրենքով նախատեսված չէ վկայի՝ փաստաբանից հրաժարվելու (լիազորությունները դադարեցնելու) իրավունք, սակայն նման հնարավորություն ակնհայտորեն ենթադրվում է: Վկայի՝ փաստաբանից հրաժարվելու իրավունքը (հնարավորությունը) նման է մեղադրյալի՝ պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքին, սակայն ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածը օրենքի անալոգիայի կարգով չի կարող կիրառվել վկայի՝ փաստաբանից հրաժարվելու իրավունքի չարաշահման դեպքում, քանի որ մարդու իրավունքները սահմանափակող նորմն անալոգիայի կարգով չի կարող կիրառվել («Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Մեկնաբանվող հոդվածի 3-րդ մասը հատուկ սահմանում է վկայի՝ մի քանի փաստաբանով վարության գործողություններին մասնակցելու իրավունքի սահմանափակման դեպքը (այս մասին հաջորդիվ):

2. Մեկնաբանվող հոդվածում սպառիչ ներկայացված է սահմանափակման ենթակա դատավարական իրավունքների ցանկը: Իրավունքի իրականացման սահմանափակումը չի կարող կիրառվել այդ ցանկում չնախատեսված իրավունքների դեպքում:

2.1. Սահմանափակման ենթակա դատավարական իրավունքները, կախված սահմանափակող պայմաններից, կարող են բաժանվել երեք խմբի.

1) դատավարական իրավունքներ, որոնք ենթակա են քանակական պայմանով սահմանափակման՝ վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելու, պաշտպանից հրաժարվելու, պաշտպանի լիազորությունները դադարեցնելու, մի քանի փաստաբանի հետ ներկայանալու իրավունքները.

2) դատավարական իրավունքներ, որոնք ենթակա են ժամանակային պայմանով սահմանափակման՝ վարույթի նյութերին ծանոթանալու և դրանցից ցանկացած տեղեկություն դուրս գրելու, բացման խուսքով, եզրափակիչ ելույթով կամ եզրափակիչ հայտարարությամբ հանդես գալու իրավունքները.

3) դատավարական իրավունքներ, որոնք ենթակա են և՛ ժամանակային, և՛ քանակական պայմանով սահմանափակման՝ միջնորդություն հարուցելու և բացարկ հայտնելու իրավունքները:

Մեկնաբանվող հոդվածում գործածվում են միջնորդություն «հարուցել» ձևակերպումը, որը կարող է ընկալվել միայն որպես քանակական չափման ենթակա ակտ (միջնորդությունը ծագեցնելու ակտ), որից էլ կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ այս իրավունքի սահմանափակումը հնարավոր է միայն քանակական պայման սահմանելով: Մինչդեռ միջնորդություն հարուցելը ոչ միայն քանակական, այլ նաև ժամանակային (տևողությամբ) չափման ենթակա ակտ է: Օրենսդրության համակարգային վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ միջնորդություն «հարուցել» եզրույթին զուգահեռ օգտագործվում է նաև միջնորդություն «ներկայացնել» եզրույթը (օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 207-րդ, 272-րդ հոդվածներ), ուստի կարելի է եզրակացնել, որ միջնորդություն հարուցելը և ներկայացնելը օգտագործվում են նույն իմաստով: Միջնորդություն ներկայացնելն անկասկած ոչ միայն եզակի ակտ է, այլ նաև՝ որոշակի ժամակահատվածում կատարվող գործընթաց:

Այսպիսով՝ միջնորդություն (բացարկ) հարուցելու (հայտնելու) քանակական չափանիշն արտահայտում է միջնորդությունը (բացարկը)

առաջ բերելու (ծագեցնելու) սկզբնական ակտի քանակը, իսկ միջնորդության հարուցելու (բացարկ հայտնելու) ժամանակային չափանիշն արտահայտում է այն ներկայացնելու տևողությունը:

2.2. *Միջնորդություն հարուցելու և բացարկ հայտնելու իրավունքների սահմանափակումը:* Միջնորդություն հարուցելու իրավունքի չարաշահում է համարվում դատավարության նույն փուլում (վարույթն իրականացնող նույն մարմնի առջև) պարբերաբար նմանաբնույթ միջնորդություններ հարուցելը (1) կամ նույն անձին նման փաստարկմամբ երկու և ավելի անգամ բացարկ հայտնելը (2) կամ միջնորդությունը (բացարկը) ոչ իրավաչափ նպատակով տևականորեն ներկայացնելը (3):

2.2.1. Վարույթի նույն փուլում կամ վարույթն իրականացնող նույն մարմնի առջև առանց նոր էական փաստարկներ բերելու կրկին միջնորդություն հարուցելը կարող է առաջացնել տարբեր բացասական հետևանքներ: Օրինակ՝ վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է որոշում կայացնել միջնորդությունն առանց քննության թողնելու մասին և միջնորդություն հարուցելու իրավունքը սահմանափակելու մասին (դատավարական սանկցիա)³: Միջնորդություն հարուցելու իրավունքը չարաշահելու դեպքում թե ճիշտ հետևանքը պետք է ընտրել, կախված է կոնկրետ գործի հանգամանք-

ներից: Եթե, օրինակ, վարույթի մասնակիցը հարուցում է երկրորդ նմանաբնույթ միջնորդությունը, ապա վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է նախ՝ որոշում կայացնի այն առանց քննության թողնելու մասին, իսկ եթե հիմքեր ունի ենթադրելու, որ վարույթի մասնակիցը կարող է շարունակել իրավունքի չարաշահումը, ապա կարող է կիրառել նաև քննարկվող դատավարական սանկցիան: Ինչպես նշվեց, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է կիրառի միջնորդությունն առանց քննության թողնելու մասին դրույթը, եթե վարույթի մի քանի մասնակցի՝ իրավունքը չարաշահելու դիրքորոշման միասնականությունը հնարավոր չէ ապացուցել:

2.2.1.-a) Միջնորդություն հարուցելու իրավունքի սահմանափակումը պետք է տարբերել միջնորդությունն առանց քննության թողնելուց: Միջնորդություն հարուցելու իրավունքը սահմանափակելուց հետո, նմանաբնույթ միջնորդություն հարուցելու դեպքում, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է արգելի (խափանի) բանավոր միջնորդության ներկայացնելու գործընթացի շարունակությունը, իսկ միջնորդություն հարուցելը դատավարական և փաստական հետևանքներ չպետք է առաջացնի, մինչդեռ, միջնորդությունն առանց քննության թողնելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է յուրաքանչյուր անգամ

³ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԿԴ/0184/11/14 գործով 28.08.2015թ. որոշմամբ ընդլայնել է իրավունքի չարաշահմամբ ներկայացված միջնորդությունն ըստ էության չքննարկելու և դրա վերաբերյալ որոշումներ չկայացնելու դեպքերը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ իրավասու պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի՝ համապատասխան միջնորդությունը լուծելու, այսինքն՝ այն ըստ էության քննության առնելու և մերժելու կամ բավարարելու մասին պատճառաբանված որոշում կայացնելու պարտականությունը ծագում է, եթե միջնորդությունը վերաբերում է կոնկրետ քրեական գործին, ներկայացվել է քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգի պահպանմամբ, այն ներկայացնելու իրավասություն ունեցող անձի կողմից, այդ միջնորդությունը քննության առնելու լիազորություն ունեցող պետական մարմնին և (կամ) պաշտոնատար անձին: (...) Դատավարության մասնակիցը պետք է ներկայացնի այնպիսի միջնորդություն (խնդրանք), որի բավարարման հնարավորությունը նախատեսված է ՀՀ օրենսդրությամբ: Վերոնշյալ պահանջի խախտմամբ ակնհայտ անօրինական միջնորդություն ներկայացնելու դեպքում անձը վարույթն իրականացնող մարմնից չի կարող ողջամտորեն ակնկալել այն մերժելու կամ բավարարելու վերաբերյալ պատճառաբանված որոշում:

Նշված գործով՝ պաշտպանը միջնորդությամբ ՀՀ գլխավոր դատախազին խնդրել է ցուցում տալ հսկող դատախազին՝ իր որոշումը վերացնելու վերաբերյալ: ՀՀ գլխավոր դատախազն այս միջնորդությունն ըստ էության չէր քննարկել և դրա վերաբերյալ որոշում չէր կայացրել: Հսկող դատախազը պաշտպանին տեղեկացրել էր, որ դատավարական ղեկավարում իրականացնող դատախազի որոշումը վերացնելու ցուցում տալու և դատախազի կայացրած որոշումն իր իսկ կողմից վերացնելու դատավարական կարգ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դատախազության այս վարքագիծը համարել է իրավաչափ, քանի որ պաշտպանը ՀՀ գլխավոր դատախազին հասցեագրված միջնորդությամբ խնդրել էր կատարել այնպիսի գործողություն, որը չէր բխում ՀՀ գլխավոր դատախազի՝ որպես վերադաս դատախազի լիազորություններից և նախատեսված չէր օրենքով: Հետևաբար վարույթն իրականացնող մարմինը, հաշվի առնելով, որ պաշտպանը միջնորդել էր կատարել օրենքով չնախատեսված գործողություն, որն ակնհայտորեն դուրս էր միջնորդության հասցեատիրոջ լիազորությունների շրջանակից, իրավացիորեն, գրությամբ համապատասխան պարզաբանում էր տվել միջնորդություն ներկայացրած անձին:

լսել և քննարկել այդ միջնորդությունը, որից հետո միայն որոշում կայացնել այն առանց քննության թողնելու մասին: Այս տեսանկյունից միջնորդություն հարուցելու իրավունքի սահմանափակումը ներգործության առավել արդյունավետ միջոց է:

2.2.1.-b) Միջնորդություն հարուցելու իրավունքի սահմանափակումը ունի գործողության ժամանակային (փուլային) և սուբյեկտային սահմաններ: Այս սանկցիայի գործողության ժամանակային սահմանը նշանակում է, որ այն գործում է քրեական դատավարության տվյալ փուլի ընթացքում, օրինակ՝ նախաքննության ընթացքում միջնորդություն հարուցելու իրավունքի սահմանափակումը գործում է միայն այդ փուլի ընթացքում: Երբ անցում է կատարվում դատավարության հաջորդ փուլին, ապա այս սանկցիայի գործողությունը փաստացի դադարում է (առանց դատավարական որոշումների կայացնելու): Քննարկվող սանկցիայի գործողության սուբյեկտային սահմանը նշանակում է, որ այն գործում է միայն նույն վարույթն իրականացնող մարմնի մասնակցության դեպքում: Եթե դատավարության կոնկրետ փուլում փոխվում է վարույթն իրականացնող մարմինը, ապա միջնորդություն հարուցելու իրավունքի սահմանափակման գործողությունը փաստացի դադարում է: Նման մեկնաբանությամբ ապահովվում է ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված այն արգելքը, ըստ որի՝ սույն դատավարական սանկցիայի կիրառումը չպետք է բացառի համապատասխան իրավունքի բուն իրացումը:

2.2.2. Նույն անձին նույն փաստարկմամբ բացարկ կարող է հայտնվել միայն մեկ անգամ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 64-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Բացարկ հայտնելու իրավունքը ոչ բարեխիղճ եղանակով է իրականացվում ոչ միայն այն դեպքում, երբ նույն անձին նույն փաստարկմամբ մի քանի անգամ բացարկ է հայտնվում (իրավունքի չարաշահում), այլ նաև այն դեպքում, երբ վարույթի մասնավոր մասնակիցը, տվյալ պահին տիրապետելով անձին բացարկ հայտնելու մի քանի հիմքի, դրանք ներկայացնում է ոչ թե միասնական, այլ առանձին-առանձին բացարկներ հայտնելու ձևով: Նման վարքագիծը կհամարվի անբարեխիղճ, եթե դրանով հետապնդվում են ոչ իրավաչափ նպա-

տակներ, օրինակ՝ վարույթի ընթացքը ձգձգելու, դատավորին յուրաքանչյուր անգամ առանձին սենյակ հեռանալ ստիպելու, բացարկի վերաբերյալ առանձին փաստաթղթի ձևով դատավարական որոշում կայացնելու համար (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 270-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Այնուամենայնիվ՝ պոզիտիվ իրավունքի տեսանկյունից նման վարքագիծը չի կարող որակվել որպես իրավունքի չարաշահում և համարվել բացարկ հայտնելու իրավունքի սահմանափակման հիմք: Նման վարքագիծը կարող է դիտարկվել առավելագույնս էստոպելի (estoppel) կանոնի ձևավորման լույսի ներքո:

2.3. *Վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելը:* Քննիչը պարտավոր է վարույթի նյութերին կցել վարույթի մասնավոր մասնակիցների ներկայացրած առարկաները կամ փաստաթղթերը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 233-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար առարկաներ և փաստաթղթեր (ապացույցներ) ներկայացնելու իրավունքը չարաշահվում է, եթե անձը, գիտակցելով առարկաները (փաստաթղթերը) վարույթին կցելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը, կրկին ներկայացնում է նախկինում տրամադրած առարկայի լուսապատճենը կամ փաստաթղթի պատճենը, կամ պարբերաբար ներկայացնում է վարույթի հետ ակնհայտորեն առնչություն չունեցող առարկաներ (օրինակ՝ սպանության հոդվածով մեղադրանքի քննության ժամանակ ներկայացնում է ձու կամ աղբ), վարույթն իրականացնող մարմնի համար ստեղծելով արձանագրություն կազմելու, այդ առարկաները կրկին զննելու կամ դրանց վերաբերելիության հետ կապված որոշումներ կայացնելու պարտականություն (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 94-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Ապացույց ներկայացնելու իրավունքը սահմանափակելուց և դրա իրականացման համար քանակական պայման սահմանելուց հետո, առարկայի լուսապատճենը կամ փաստաթղթի պատճենը, ակնհայտորեն չվերաբերող առարկաներ կրկին ներկայացնելը դատավարական և փաստական հետևանքներ չի առաջացնում:

2.3 *Վարույթի նյութերին ծանոթանալը և դրանցից ցանկացած տեղեկություն դուրս գրելը:* Վարույթի նյութերին ծանոթանալու համար

վարույթի մասնակիցներին տրամադրվում է ողջամիտ ժամկետ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 200-րդ հոդվածի 6-րդ կետ): Քննիչի կողմից ի սկզբանե վարույթի նյութերին ծանոթանալու ժամկետ սահմանելը դատավարական սանկցիա չէ, քանի որ վարույթի մասնակիցը դեռևս որևէ հակաիրավական վարքագիծ չի դրսևորել: Սակայն եթե վարույթի մասնակիցը սահմանված ժամկետում պարբերաբար չի ներկայանում գործի նյութերին ծանոթանալու կամ այլ կերպ ձգձգում է այդ գործընթացը, ապա դա պետք է դիտել որպես իրավունքի չարաշահում, և որոշում կայացնել նյութերին ծանոթանալու իրավունքը սահմանափակելու և նյութերին ծանոթանալու ժամանակային պայման (ծանոթանալու վերջին օր) սահմանելու մասին: Վարույթի նյութերին ծանոթանալու՝ սահմանված ժամանակային պայմանները խախտելու դեպքում, քննիչը պետք է համարի, որ անձը ոչ իրավաչափ արարքով հրաժարվել է գործի նյութերին ծանոթանալու իր իրավունքից (կորցրել է այդ իրավունքը), որից հետո պետք է շարունակի վարույթի հետագա ընթացքը⁴:

Վարույթի նյութերից տեղեկություն դուրս գրելու իրավունքը չարաշահվում է, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը մասնակցին տրամադրել է բոլոր նյութերը, սակայն նա, առանց ողջամիտ հիմնավորումների, կրկին պահանջում է ապահովել վարույթի նյութերից տեղեկություններ դուրս գրելու իրավունքը: Քրեական վարույթի նյութերի թվայնացման պարագայում այս իրավունքի չարաշահման ռիսկերը նվազում են:

2.4. Բացման խոսքով, եզրափակիչ ելույթով կամ եզրափակիչ հայտարարությամբ հանդես գալը: Բացման խոսքով, եզրափակիչ ելույթով կամ եզրափակիչ հայտարարությամբ հանդես գալու իրավունքների չարաշահում է համարվում, եթե այս իրավունքների կրողները իրենց խոսքում շոշափում են վարույթին չառնչվող հանգամանքներ, վկայակոչում են չհետազոտված կամ անթույլատրելի ճանաչված ապացույցներ:

2.4.1. Եզրափակիչ ելույթում կամ հայտարարությունում վարույթին չառնչվող հանգամանքներ շոշափելու, չհետազոտված կամ անթույլատրելի ճանաչված ապացույցներ վկայակոչելու դեպքում դատարանը նախ՝ ընդհատում է եզրափակիչ ելույթները կամ հայտարարությունները, իսկ իրավունքի չարաշահումը շարունակելու դեպքում՝ որոշում է կայացնում իրավունքը սահմանափակելու մասին (դատավարական սանկցիա):

Նախագահողն իրավասու է ընդհատելու ելույթ ունեցող անձին, եթե նա անդրադառնում է վարույթին չառնչվող հանգամանքների կամ չհետազոտված կամ անթույլատրելի ճանաչված ապացույցների (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 337-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ մասեր): Եզրափակիչ հայտարարությամբ հանդես է գալիս մեղադրյալը: Նախագահողն իրավասու է մեղադրյալին ընդհատել, եթե նա շոշափում է վարույթին ակնհայտորեն չառնչվող հանգամանքներ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 339-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Հիմք ընդունելով «ընդհատել» բառի լեզվաբանական իմաստը⁵ կարելի է նշել, որ եզրափակիչ ելույթը կամ հայտարարությունն ընդհատելուց հետո մասնակցին թույլատրվում է շարունակել այդ իրավունքի պատշաճ իրականացումը: Եթե եզրափակիչ ելույթը կամ հայտարարությունն ընդհատելուց հետո, վարույթի մասնակիցը կրկին շարունակում է չարաշահել այս իրավունքները, ապա առկա է իրավունքի չարաշահման պարբերականություն, որից հետո դատարանը որոշում է կայացնում իրավունքը սահմանափակելու և դրանց իրականացման համար ժամանակային պայման սահմանելու մասին: Այս կառուցակարգը հնարավորություն է տալիս ապահովելու եզրափակիչ ելույթով կամ հայտարարությամբ հանդես գալու իրավունքների սահմանափակման համար անհրաժեշտ՝ իրավունքի չարաշահման պարբերականության պայմանը:

Մեղադրյալի եզրափակիչ ելույթի իրավունքը սահմանափակելիս պետք է նկատի ունենալ, որ եթե անձամբ իր պաշտպանությունն ի-

⁴ Այս մասին տե՛ս Գамбарян А. С. Отказ от права и вопросы уголовно-процессуального вмешательства. М.: 2018.

⁵ Ընդհատել նշանակում է՝ որևէ չավարտված գործողություն ընդմիջել կամ դադարեցնել՝ նորից վերսկսելու համար: Տե՛ս Աղայան Է. Արդի հայերենի բացատրական բառարան: Եր., 1976, էջ 402, ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրայրյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Եր., 1972, էջ 98:

րականացրած մեղադրյալին հնարավորություն չի տրվել հանդես գալու եզրափակիչ ելույթով, ապա դա դատական ակտն անվերապահ բեկանման հիմք է (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 376-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

2.4.2. Ի տարբերություն եզրափակիչ ելույթով կամ հայտարարությամբ հանդես գալու դեպքի՝ բացման խոսքն ընդհատելու հնարավորություն օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված չէ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 324-րդ հոդված): Բացման խոսքով հանդես գալու իրավունքի չարաշահման պարբերականության պայմանի ապահովման նպատակով դատարանը պետք է կիրառի ՀՀ քր. դատ. օր-ի 142-րդ հոդվածով նախատեսված՝ նկատողություն սանկցիան⁶: Այսպես՝ եթե վարույթի մասնակիցը բացման խոսքում շոշափում է վարույթին (մեղադրանքին) չառնչվող հանգամանքներ, ապա դատարանը նրան նկատողություն է հայտնում՝ հրահանգելով դրսևորել պատշաճ վարքագիծ և բացման խոսքում չշոշափել մեղադրանքի հետ առնչություն չունեցող հանգամանքներ: Նկատողություն հայտնելուց հետո, եթե վարույթի մասնակիցը կրկին շարունակում է չարաշահել այս իրավունքները, ապա առկա է իրավունքի չարաշահման պարբերականություն, որից հետո դատարանը որոշում է կայացնում այս իրավունքը սահմանափակելու և դրա իրականացման համար ժամանակային պայման սահմանելու մասին:

2.4.3. Եզրափակիչ ելույթով հանդես գալու իրավունքի իրականացման սահմանափակումը նույնպես ունի գործողության ժամանակային (փուլային) և սուբյեկտային սահմաններ:

2.5 *Պաշտպանից հրաժարվելը կամ պաշտպանի լիազորությունները դադարեցնելը*: Պաշտպանից հրաժարվելը մեղադրյալի հայտարարությունն է՝ իր պաշտպանությունն առանց որևէ պաշտպանի օգնության (անձամբ) իրականացնելու վերաբերյալ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 47-րդ հոդվածի 1-ին մաս), մինչդեռ պաշտպանի լիազորությունները դադարեցվում են պաշտպանին փոխարինելու նպատակով (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ի կետ):

Օրենսդիրը պաշտպանից հրաժարվելը՝ որպես իրավունքի չարաշահում որակելու համար նախատեսել է լրացուցիչ պահանջ. պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքի չարաշահումը ոչ միայն պետք է լինի պարբերաբար, այլ նաև ակնհայտ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 47-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքի չարաշահման ակնհայտությունը կարող է որոշվել պաշտպանից հրաժարվելու և նոր պաշտպան հրավիրելու միջև ընկած ժամանակի տևողությամբ, այդ ընթացքում գործի հանգամանքների այնպիսի փոփոխությունների բացակայությամբ, որը կարող է արդարացնել պաշտպանից հրաժարվելուց հետո նոր պաշտպան հրավիրելը, ինչպես նաև պաշտպանից հրաժարվելու պարբերականությունից: Օրինակ՝ եթե մեղադրյալը հրաժարվում է պաշտպանից, այսինքն՝ կամք է հայտնում իր պաշտպանությունն առանց պաշտպանի օգնության իրականացնելու և հաջորդ օրը պահանջում է ներգրավել նոր պաշտպան և կրկին հրաժարվում է այդ պաշտպանից, ապա ակնհայտ է, որ նա նպատակ ունի ոչ թե իրացնելու իր՝ պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքը, այլ՝ խոչընդոտելու քննությանը:

Պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքի չարաշահումը և պաշտպանից հրաժարված մեղադրյալի՝ նոր պաշտպան ներգրավելու պահանջի իրավունքը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) տարբերելու համար կարևոր է գնահատել նաև պաշտպանից հրաժարվելուց հետո գործի հանգամանքների փոփոխությունը, որը կարող է արդարացնել նոր պաշտպան պահանջելը (հրավիրելը):

Պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքի չարաշահման ակնհայտության մասին կարող է վկայել նաև պաշտպանից հրաժարվելու պարբերականությունը, օրինակ՝ իրավունքի չարաշահման պարբերականությունը կարող է վկայել դրա ակնհայտության մասին, եթե մեղադրյալը պաշտպանից հրաժարվել է երեք և ավելի անգամ:

Նոր պաշտպանից հրաժարվելու մեղադրյալի կամարտահայտությունը պարտադիր չէ

⁶ Այս մեկնաբանությունը ՀՀ քր. դատ. օր-ի 141-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորման տեսանկյունից կարող է խոցելի թվալ, քանի որ նշված նորմի համաձայն՝ իրավունքները չարաշահելու դեպքում կարող է կիրառվել միայն իրավունքի իրականացման սահմանափակում դատավարական սանկցիան:

վարույթն իրականացնող մարմնի համար, եթե մեղադրյալն ակնհայտ չարաշահում է պաշտպանից հրաժարվելու իր իրավունքը: Այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը որոշմամբ չի ընդունում պաշտպանից հրաժարվելը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 47-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Պաշտպանից պարբերաբար հրաժարվելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը, ղեկավարվելով մեկնաբանվող հոդվածով և ՀՀ քր. դատ. օր-ի 47-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, որոշում է չընդունել պաշտպանից հրաժարվելը և սահմանափակել պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքը:

3. *Մի քանի պաշտպանի, լիազոր ներկայացուցչի կամ փաստաբանի հետ ներկայանալը:* Պոզիտիվ իրավունքում մի քանի պաշտպան կամ լիազոր ներկայացուցիչ ունենալն ամրագրված է որպես դատավարական իրավունք: Այսպես՝ նույն մեղադրյալը կարող է ունենալ մեկից ավելի պաշտպաններ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 45-րդ հոդվածի 7-րդ մաս), տուժողը, գույքային պատասխանողը կարող են ունենալ մի քանի լիազոր ներկայացուցիչ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 54-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 56-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Վկայի՝ մի քանի փաստաբան ունենալու իրավունքն օրենքում ուղիղ ամրագրված չէ, սակայն այն բխում է մեկնաբանվող նորմից: Այսպիսով՝ մի քանի պաշտպան, լիազոր ներկայացուցիչ կամ փաստաբան (այսուհետ՝ փաստաբան) ունենալու իրավունքի կրողներն են՝ մեղադրյալը, տուժողը, գույքային պատասխանողը և վկան:

Մեկնաբանվող հոդվածի 3-րդ մասում նախատեսված սանկցիայի կիրառման փաստական հիմքը՝ իրավունքի չարաշահումը, յուրափաստույթն է. դատավարական այս իրավունքի կրողը, նկատի ունենալով վարույթային գործողության կատարման վայրի (օրինակ՝ քննիչի աշխատասենյակի) պայմանների սահմանափակումները, այդ գործողության կատարմանը հրավիրում է ոչ ողջամիտ քանակի փաստաբաններ՝ ցանկանալով խոչընդոտել վարույթային գործողության կատարմանը կամ ստեղծել այդ գործողության կատարման անհնարինության վիճակ: Այլ կարեպ ասած՝ այս իրավունքի չարաշահումն առկա է, երբ իրավունքի կրողը մի քանի փաստաբան ունենալու իրավունքը օգտագործում է ոչ թե այդ իրավունքի

բուն նպատակին համապատասխան, այլ որպես հասարակական միջոցառում, կամ վարույթային գործողության տևողությունը արհեստականորեն երկարացնելու, վարույթային գործողության ընթացքում կոնֆլիկտոգեն իրավիճակներ ստեղծելու նպատակով:

Մի քանի փաստաբանի հետ ներկայանալու իրավունքը սահմանափակվում է վարույթային գործողությանը մասնակիցների քանակական պայման սահմանելու եղանակով: Այսինքն՝ իրավունքի սահմանափակումը դրսևորվում է նրանով, որ ոչ բոլոր փաստաբաններին է հնարավորություն տրվում մասնակցելու տվյալ վարույթային գործողությանը: Ընդ որում, մեղադրյալին, տուժողին, գույքային պատասխանողին ոչ թե արգելվում է վարույթին ներգրավել մի քանի պաշտպան, լիազոր ներկայացուցիչ, այլ սահմանափակում է կոնկրետ վարույթային գործողություններին մասնակցող փաստաբանների քանակը:

Այս սանկցիան կիրառելիս, վարույթն իրականացնող մարմինը սահմանում է վարույթային գործողություններին մասնակցող փաստաբանների առավելագույն (թույլատրելի) քանակը, սակայն չի կարող սահմանել, թե վարույթային գործողությանը կոնկրետ ո՞ր փաստաբանները կարող են մասնակցել:

Մեկնաբանվող դրույթում նախատեսված է հատուկ նորմ, որն ընդհանուր նորմի համեմատությամբ պարունակում է նաև բացառություն: Ընդհանուր նորմից բացառություն պետք է համարել այն, որ այս դեպքում իրավունքի չարաշահման պարբերականություն չի պահանջվում, քանի որ եթե վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր լինի առաջին անգամ հնարավորություն տալ բոլոր փաստաբաններին մասնակցելու վարույթային գործողությանը և միայն երկրորդ անգամ արարքը կրկնելու (պարբերականության) դեպքում կիրառի այս սանկցիան, ապա դրանով իսկ ի սկզբանե կարժեգրկվի քննարկվող ներգործության միջոցը: Օրինակ՝ մեղադրյալը, որը վարույթին մասնակցելու համար հրավիրել է 10 պաշտպան, պահանջում է, որպեսզի նրանք բոլորը մասնակցեն քննիչի աշխատասենյակում կատարվող առերեսմանը: Այս փաստից ի սկզբանե պարզ է, որ սահմանափակ տարածքում 10 պաշտպանի մասնակցության պահան-

ջի նպատակը ոչ թե իրավաբանական օգնություն ստանալն է, այլ հարցաքննության բնականոն ընթացքը խոչընդոտելն է կամ այդ գործողությունը կատարելու անհնարինության պայմաններ ստեղծելը: Այդ իրավիճակում վարույթն իրականացնող մարմինն ունի բավարար հիմքեր ի սկզբանե նման վարքագիծը գնահատելու որպես իրավունքի չարաշահում և սահմանափակելու վարույթային գործողությանը մասնակցող անձանց քանակը:

Անհրաժեշտ է քննարկել ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 45-րդ հոդվածի 7-րդ մասի հարաբերակցությունը: Վերջին հոդվածի համաձայն՝ վարույթային գործողությանը մեղադրյալի բոլոր պաշտպանների մասնակցությունը պարտադիր չէ: Վարույթային գործողությունը, որին պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է, չի կարող անօրինական ճանաչվել, եթե համապատասխան մեղադրյալի ոչ բոլոր պաշտպաններն են մասնակցել տվյալ գործողությանը: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 45-րդ հոդվածի 7-րդ մասը և մեկնաբանվող նորմը կարող են կիրառվել իրարից ինքնավար: Օրինակ՝ մի քանի պաշտպաններից մեկի բացակայության պայմաններում կատարված վարույթային գործողությունը ՀՀ քր. դատ. օր-ի 45-րդ հոդվածի ուժով չի կարող անօրինական ճանաչվել, անկախ նրանից՝ այդ դեպքում դատավարական սանկցիա կիրառվել է, թե՛ ոչ:

Անհրաժեշտ է քննարկել նաև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հարաբերակցությունը: Վերջին հոդվածում սահմանված է, որ վարույթն իրականացնող մարմինն իրավասու է սահմանափակելու վարույթային գործողությանը կամ դատական նիստին միաժամանակ մասնակցող տուժողի լիազոր ներկայացուցիչների թիվը, եթե դա չի վտանգի արդարադատության շահը: Այս երկու հոդվածի դրույթները իրար հետ հարաբերվում են որպես նյութական և վարույթային իրավանորմեր, ուստի դրանք կարող են կիրառվել համակցված կերպով: Այսպես՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված է վարույթն իրականացնող մարմնի լիազորող նորմը (նյութական իրավանորմ), իսկ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածը սահմանում է լիազոր ներկայացուցիչների թիվը սահմանափակելու մասին նյութական իրավա-

նորմի իրականացման կարգը (վարույթային իրավանորմ):

4. Մեկնաբանվող հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված է, որ քննարկվող դատավարական սանկցիայի կիրառումը չպետք է բացառի համապատասխան իրավունքի բուն իրացումը: Այս դրույթի հիմքում դրված են մարդու իրավունքների սահմանափակման սահմանադրական պայմանները (հիմքերը): ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշել է. «Որևէ հիմնական իրավունքի սահմանափակում հնարավոր է միայն օրենքով, իսկ համաչափության սկզբունքով պայմանավորված՝ օրենքով հիմնական իրավունքի սահմանափակումներին վերաբերող պահանջները հետևյալն են. 1) սահմանափակման **նպատակի լեգիտիմությունը**, այն է՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված լինելը. 2) սահմանափակման համար ընտրված միջոցների՝ ա) **պիտանիությունը**՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար. բ) **անհրաժեշտությունը**՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար. գ) **համարժեքությունը** սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը (18 հունիսի 2020 թ. ՍԴՈ-1546 որոշմամբ):

Դատավարական իրավունքների սահմանափակումը չի բացառում համապատասխան իրավունքի բուն իրացումը, եթե՝

1) սահմանափակվում է ոչ թե տվյալ իրավունքն ընդհանրապես, այլ այն սահմանափակվում է այնքանով, որքանով վարույթի մասնակիցն այդ իրավունքը օգտագործել է իրավունքի բուն նպատակին հակառակ: Եթե վարույթի մասնակիցը չարաշահել է, օրինակ, միջնորդություն հարուցելու իրավունքը, ապա սահմանափակվում է ոչ թե միջնորդություն հարուցելու իրավունքն ընդհանրապես, այլ նմանաբնույթ հիմնավորումներով կրկին միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորությունը: Այլ հարցերով վարույթի մասնակիցն անխոչընդոտ իրականացնում է միջնորդություն հարուցելու իրավունքը:

2) պահպանվում են չարաշահված իրավունքի սահմանափակման գործողության *ժամանակային (փուլային) և սուբյեկտային* սահմանները: Օրինակ՝ եթե վարույթի մասնակցի՝ եզրափակիչ ելույթով հանդես գալու իրավուն-

քը սահմանափակվել է առաջին ատյանի դատարանում, ապա այդ սանկցիան գործում է դատավարության տվյալ փուլում, իսկ վերաքննիչ վարույթի ընթացքում վարույթի մասնակիցը կարող է իրացնել եզրափակիչ ելույթով հանդես գալու իր իրավունքը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 369-րդ հոդվածի 5-րդ, 6-րդ մասեր):

5. Իրավունքի իրականացման սահմանափակման դատավարական ձևը որոշում կայացնելն է: Մինչդատական վարույթի ընթացքում իրավասու անձն այս սանկցիան կիրառելու մասին որոշումը շարադրում է առանձին փաստաթղթի ձևով:

Դատական վարույթի ընթացքում այս սանկցիան կիրառելու մասին որոշման շարադրման ձևը պարզաբանման կարիք ունի: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 270-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված են այն որոշումները, որոնք պարտադիր շարադրվում են առանձին փաստաթղթի ձևով: Այդ ցանկում դատավարական սանկցիաներից նախատեսվել են միայն դատական տուգանք նշանակելու և վարույթից հեռացնելու մասին որոշումները: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 270-րդ հոդվածի կարգավորումների շրջանակում կարելի է եզրակացնել, որ օրենսդիրը չի ցանկացել, որ իրավունքների սահմանափակման մասին որոշումը պարտադիր կերպով շարադրվի առանձին փաստաթղթի ձևով: Դատարանը իր հայեցողությամբ է որոշում իրավունքը սահմանափակելու մասին որոշումը շարադրի առանձին փաստաթղթի ձևով, թե՛ դատական նիստի արձանագրության մեջ մտցնելով (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 270-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Իրավունքի սահմանափակման վերաբերյալ դատարանի որոշման շարադրման ձևի հարցում օրենսդրի իրական կամքը բացահայտելու նպատակով չպետք է կաշկանդվել ՀՀ քր. դատ. օր-ի 270-րդ հոդվածի կարգավորումներով: Այդ նպատակով պետք է վերլուծել նաև ՀՀ քր.

դատ. օր-ի 17-րդ գլխի (դատավարական սանկցիաներ) կարգավորումները և եզրակացություն անել այդ ինստիտուտի տրամաբանության շրջանակում: Նախ՝ նշված գլխում հատուկ նորմերով սահմանված են այն դատավարական սանկցիաները, որոնց վերաբերյալ որոշումները մտցվում են դատական նիստի արձանագրության մեջ: Դրանք են՝ նկատողությունը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 142-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), անձին դատական նիստի դափնիքից հեռացնելու կարգադրությունը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 144-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Փաստորեն դատավարական սանկցիաների մասով օրենսդիրը, եթե ցանկացել է, որ որոշումը մտցրվի նիստի արձանագրությունում, ապա հատուկ նորմով դա կարգավորել է:

Մյուս դատավարական սանկցիաների պարագայում օրենսդիրը կամ ուղիղ նշել է առանձին փաստաթղթի ձևով շարադրված որոշման մասին (օրինակ՝ դատական տուգանքը, վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը⁷) կամ օգտագործել է այնպիսի ձևակերպումներ, որոնցից պարզ է, որ խոսքն առանձին փաստաթղթի ձևով կայացված որոշման մասին է: Օրինակ՝ վարույթից հեռացնելու դեպքում գործածել է «հիմնավոր որոշմամբ» ձևակերպումը, որից բխում է, որ այն պետք է շարադրվի առանձին փաստաթղթի ձևով: Իրավունքի իրականացման սահմանափակման դեպքում օրենսդիրը գործածել է «համապատասխան որոշմամբ» ձևակերպումը, որից նույնպես կարելի է եզրակացնել, որ օրենսդիրը նպատակ է ունեցել շեշտելու, որ այդ որոշումը պետք է շարադրել առանձին փաստաթղթի ձևով:

Որոշման շարադրման ձևի ընտրության վրա վճռական ազդեցություն ունի այն, թե տվյալ ակտը անմիջական բողոքարկման ենթակա է, թե ոչ:

⁷ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 145-րդ հոդվածում թեև ուղիղ նշված չէ վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու որոշումն առանձին փաստաթղթի ձևով շարադրելու մասին, սակայն դա ինքնին ակնհայտ է, քանի որ նշված հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, թե որոշման մեջ ինչ տվյալներ են նշվում:

ԳԱՅԱՆԵ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության միջազգային իրավական համագործակցության վարչության դատախազ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության ամբիոնի սպիրանտ

ՀԱՆՁՆՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱԳԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Իրավաբանական գրականության մեջ, ընդհանուր առմամբ առանձնացնում են հանձնման ինստիտուտի կարգավորման երկու մոդել՝ եվրոպական և անգլո-ամերիկյան¹, որոնք կիրառվում են համապատասխանաբար ռոմանագերմանական իրավունքի և ընդհանուր իրավունքի երկրներում:

Ընդհանուր իրավունքի երկրներում, ինչպիսիք են օրինակ ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիան, որտեղ իրավունքի հիմնական աղբյուրն է դատական նախադեպը՝ սահմանված չեն հանձնման ինստիտուտի կարգավորմանը վերաբերող հստակ սկզբունքներ և նորմեր, յուրաքանչյուր գործ դատարանի կողմից քննարկվում է յուրովի՝ հնարավորություն տալով յուրաքանչյուր դեպքում ապահովել պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքը: Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ վերջինս շրջանում անգլո-ամերիկյան մոդել ունեցող երկրներում ևս հանձնման վերաբերյալ հարաբերությունները կարգավորելիս սկսել են նախապատվություն տալ հանձնումը կարգավորող հատուկ օրենքներին, ինչպես նաև ոլորտը կարգավորող միջազգային պայմանագրերին²:

Ինչ վերաբերում է հանձնման ինստիտուտի եվրոպական մոդելին, ապա դրա հիմնական բնութագրական հատկանիշներն են՝ հստակ ամրագրված սկզբունքների առկայությունը՝ արարքը երկկողմանի հետապնդելի լինելը, սեփական քաղաքացիներին չհանձնելը, անձին պատասխանատվության ենթարկելը միայն այն արարքների համար, որոնց վերաբերյալ հանձնումը բավարարվել է (Principle of speciality) և այլն:

Հարկ է նշել, սակայն, որ վերը նշված երկու

մոդելներն ունեն իրենց թեղրական, թե՛ բացասական կողմերը: Այսպես՝ անգլո-ամերիկյան մոդելի դեպքում, ինչպես նշվեց, գերակայություն է տրվում պատժի անխուսափելիության սկզբունքի ապահովմանը, իսկ եվրոպական մեդելի արժանիքն այն է, որ հստակ ամրագրված սկզբունքների շնորհիվ նվազագույնի է հասցվում անձի իրավունքների խախտման հավանականությունը:

Նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետությունը հանդիսանում է իրավունքի եվրոպական ընտանիքի անդամ և իրավական կարգավորումներն առավելապես համահունչ են եվրոպական մոդելին՝ սույն պարագրաֆում առավել մանրամասն քննարկման առարկա կդարձվի հանձնման ինստիտուտի կարգավորման հենց եվրոպական մոդելը:

Նախքան հանձնման ինստիտուտի եվրոպական կարգավորումների առանձնահատկություններին անդրադառնալը՝ նշենք նաև, որ մայրցամաքային եվրոպայում հանձնման և իրավական օգնության վերաբերյալ համագործակցությունն իրականացվում է երկու մակարդակներով՝ Եվրոպայի խորհրդի և Եվրոպական Միության:

Եվրոպական միության անդամ երկրները, ունենալով քաղաքական, տնտեսական, իրավական և այլ որոլորտներում ինտեգրացման բավականին բարձր մակարդակ, իրավական օգնության բնագավառում ևս, ի համեմատ եվրոպայի խորհրդի անդամ մյուս երկրների, համագործակցում են առավել սերտ և միմյանց հետ կապված են առավել ամուր իրավական կապերով: Այստեղ, երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերից զատ, հանցավորության դեմ

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

¹ Տե՛ս Ըստ Բասիոնի գոյություն ունեն նաև Ասիական, Աֆրկյան, Բենելյուքսի, Արաբական Լիգայի և այլ ռեժիմներ: Ավելի Մանրամասն տե՛ս International Extradition and world public order, 2014թ., էջ 23-42

² Տե՛ս Arvinder Sambei and John R.W.D. Jones. Extradition law handbook. 2005. P.42.

պայքարի բնագավառում, ինչպես և այլ ոլորտներում, գործում են վերազգային կառուցակարգեր: Մասնավորապես այդպիսի վերազգային կառույց է հանդիսանում Եվրոպական Հանձնաժողովը, որն անդամ պետությունների կողմից հանցավորության դեմ պայքարն առավել արդյունավետ կազմակերպելու և համագործկացության բարձր մակարդակ ապահովելու համար ներդնում է տարբեր կառուցակարգեր և ընդունում համապատասխան որոշումներ, որոնք, ի դեպ, ինչպես նշվեց, պարտադիր են բոլոր անդամ պետություններ համար: Այսպես՝ 2002 թվականի հունիսի 13-ի շրջանակային որոշմամբ ներդրվեց ձերբակալման եվրոպական (European Arrest Warrant) որոշման պարտադիր կատարումն անդամ պետությունների կողմից³:

Ինչ վերաբերում է Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների շրջանում գործող համագործակցությանն, ապա այստեղ այն առավելապես իրականացվում է երկկողմ և բազմակողմ միջազգային պայմանագրեր կնքելու միջոցով:

Նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետությունը Եվրոպայի խորհրդի անդամ է և Եվրոպական երկրների հետ համագործակցությունն իրականացնում է դրա շրջանակներում, ուստի, սույն աշխատության շրջանակներում առավել մանրամասն քննարկման առարկա կդարձնենք Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների շրջանում գործող իրավական կարգավորման առանձնահատկություններին:

Եվրոպայի խորհրդի շրջանակներում փոխադարձ իրավական օգնությունն առավել սերտ իրականացնելու և համապատասխան կարգավորումների միասնականությունն ապահովելու համար առավել առանցքային նշանակություն ունեն «Հանձնման մասին» 1957թ. Եվրոպական կոնվենցիան և դրա չորս լրացուցիչ արձանագրությունները: Հանձնման հարաբերությունների բնագավառում նշված կոնվենցիայի առանցքային նշանակության մասին է վկայում դրա 28-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ հանձնման բնագավառում Կոնվենցիան փոխարինում է ցանկացած երկկողմ պայմանագրի⁴: Այսինքն՝ հանձնման մասին Եվրոպական կոնվենցիան

հանձնման հարաբերությունները կարգավորող այլ կոնվենցիաների և երկկողմ պայմանագրերի համաեմատ առավել բարձր իրավաբանական ուժ ունի, և մասնակից պետություններն առաջին հերթին պետք է առաջնորդվեն դրանով: Ավելին՝ Կոնվենցիայի նշված կարգավորումից բխում է, որ անդամ պետությունները հանձնման բնագավառում երկկողմ կամ բազմակողմ այլ պայմանագրեր, կոնվենցիաներ կամ համաձայնագրեր կնքելիս պետք է հիմք ընդունեն Կոնվենցիայի կարգավորումները և նախատեսեն այնպիսի դրույթներ որոնք լրացնում են Կոնվենցիայի կարգավորումները կամ հեշտացնում են դրանում ամրագրված սկզբունքների կենսագրոծումը՝ ապահովելով մասնակցի պետությունների միջև քննարկվող ինստիտուտի միատեսակ կիրառությունը:

Հատկանշական է, որ Կոնվենցիային կարող են միանալ նաև Եվրոպայի խորհրդի անդամ չհանդիսացող երկրները դրա անդամ պետությունների միաձայն համաձայնության դեպքում:

Չնայած որ Կոնվենցիան նախատեսում է վերապահումներ անելու հնարավորություն, որոնք շատ դեպքերում կատարվել են պետությունների կողմից՝ այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ Կոնվենցիայի միջոցով Եվրոխորհրդին, ընդհանուր առմամբ, հաջողվել է հասնել իր նպատակին: Կոնվենցիան ծառայում է նաև որպես ձևանմուշ Եվրոպական և այլ երկրների միջև կնքվող երկկողմ պայմանագրերի համար:

Հայաստանի Հանրապետությունը Կոնվենցիան ստորագրել է 2001 թվականի մայիսի 10-ին, վավերացրել 2002 թվականի հունվարի 25-ին, որն ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի ապրիլի 25-ին:

Հանձնման ինստիտուտի համար հիմք հանդիսացող իրավունքի աղբյուրներին անդրադառնալով՝ նախ և առաջ քննարկման առարկա դարձնենք միջազգային օրենսդրությունը և դրա ազդեցությունը հանձնման ոլորտում ՀՀ ներպետական կարգավորումների վրա:

«Միջազգային պայմանագրերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ միջազգային պայմանագիրը՝ Հայաստանի Հան-

³ Տե՛ս Council Framework Decision of June 13, 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States, July 18, 2002, 2002/584/JHA, OJ L190/1.

⁴ Տե՛ս Հանձնման մասին Եվրոպական կոնվենցիա, 1957թ. հոդված 28

րապետության և պայմանավորվող մյուս կողմի (կողմերի) միջև մեկ փաստաթղթի կամ փոխկապակցված և միմյանցից անբաժանելի մեկից ավելի փաստաթղթերի տեսքով գրավոր ձևակերպված և միջազգային հանրային իրավունքով կարգավորվող համաձայնությունն է անկախ դրա անվանումից⁵:

Ինչպես երկկողմ այնպես էլ բազմակողմ միջազգային պայմանագրերը որպես կանոն կնքում են «Քրեական արդարադատության ոլորտում փոխադարձ օգնության օրինակելի պայմանագրի» (հիմնված ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 14.12.1990թ. թիվ 45/117 բանաձևի վրա), ինչպես նաև «Հանձնման մասին օրինակելի պայմանագրի» հիման վրա (հիմնված ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 14.12.1990թ. թիվ 45/116 բանաձևի վրա)⁶: Սակայն նշված փաստաթղթերը խորհրդատվական բնույթի են և պետությունների համար պարտադիր չեն: Հանձնման մասին օրինակելի պայմանագրերը բացառապես դիտվում են որպես օրինակներ, թե ինչ հարցեր և ոլորտներ պետք է կարգավորվեն հանձնման վերաբերյալ ցանկացած պայմանագրում:

Միջազգային պայմանագրերի կարևորությանը անդրադարձ է կատարվել նաև ՄԱԿ-ի 1996 թվականի դեկտեմբերի 12-ի հանցավորության և հասարակական անվտանգության վերաբերյալ հռչակագրով, որով Գլխավոր ասամբլեան, հիմնվելով անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ հնարավորինս պայքարել երկկողմ, տարածաշրջանային, բազմակողմ և համաշխարհային հիմունքներով, այդ թվում՝ անհրաժեշտության դեպքում փոխադարձ իրավական օգնության մասին համաձայնագրեր կնքելու միջոցով՝ նպատակ ունենալով հայտնաբերել, ձերբակալել և հետապնդում իրականացնել անդրազգային հանցագործություն կատարած կամ նման հանցագործությունների համար մեղավոր ճանաչ-

ված անձանց, ինչպես նաև մշակել առավել արդյունավետ գործընթաց՝ այդ անձանց հանձնելու կամ քրեական հետապնդում իրականացնելու համար, որպեսզի այդ անձինք «չգտնեն իրենց համար ոչ մի անվտանգ ապաստարան»⁷:

Ելնելով սովորականության գաղափարից՝ յուրաքանչյուր պետություն ինքնուրույն է որոշում, թե որ պետության հետ համագործակցի և կնքի համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագրեր: Հայաստանի Հանրապետությունը, օրինակ հանցանք կատարած անձանց հանձնման վերաբերյալ պայմանագրեր է կնքել իր հարևաններից Վրաստանի (1997թ.) և Իրանի Իսլամական Հանրապետության (2006թ.) հետ⁸, իսկ Ադրբեջանի Հանրապետության հետ փոխադարձ որևէ համագործակցություն չի իրականացնում: Սակայն, միաժամանակ անհրաժեշտ է նշվել, որ թեև Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև առկա չէ հանձնման հարաբերությունները կարգավորող պայմանագիր, այնուամենայնիվ երկու պետություններն էլ վավերացրել են Մինսկի կոնվենցիան, ուստի ասել, որ Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև առկա չէ համագործակցության իրավական հիմք, այդքան էլ ճիշտ չէ, այլ է հարցը, որ նման համագործակցություն հնարավոր չէ պատկերացնել պայմանավորված պետությունների միջև առկա հարաբերություններով:

Հանձնման մասին երկկողմ պայմանագրեր ՀՀ-ն կնքել է նաև Բուլղարիայի (1995թ.) և Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության (2007թ.) հետ:

Հանցանք կատարած անձանց հանձնման Եվրոպական մոդելի պարագայում հանձնման ավանդական իրավական աղբյուր են տարածաշրջանային համաձայնագրերը, որոնք կնքվում են ընդհանուր աշխարհագրական, սերտ քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային և իրավական համակարգեր ունեցող պետությունների միջև:

⁵ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի մասին ՀՀ օրենք, 2018թ. մարտի 23, Հոդված 2

⁶ Տե՛ս Справочная правовая система «КонсультантПлюс». Раздел «Международные правовые акты».

⁷ Տե՛ս «Հանցանք կատարած անձանց հանձնելու քրեաիրավական կարգավորումը» Արա Ֆիդանյան, 2015թ. Երևան, էջ 35

⁸ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության և Վրաստանի միջև հանձնման մասին» 1997 թվականի պայմանագիր, «Հանձնման համաձայնագիր Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև» 2006 թվականի:

Այդպիսի տարածաշրջանային համաձայնագրերից կարելի է առանձնացնել օրինակ՝

1. 1957 թվականին Փարիզում ստորագրված Հանձնման մասին Եվրոպական կոնվենցիան:
2. 1961 թվականին կնքված հանձնման մասին Ասիա-աֆրիկյան կոնվենցիան⁹,
3. Բենելյուքսի պետությունների միջև 1962 թվականին կնքված (ուժի մեջ է մտել 1967 թվականի դեկտեմբերի 11-ին) հանձնման և փոխադարձ իրավական օգնության մասին համաձայնագիրը¹⁰:
4. 1962 թվականին կնքված հանձնման մասին Նորդական (Nordic Arrest Warrant) պայմանագիրը՝ կնքված Դանիայի, Իսլանդիայի, Նորվեգիայի, Ֆինլանդիայի և Շվեդիայի միջև:
5. Արաբական պետությունների լիազայի միջև կնքված հանձնման մասին համաձայնագիրը, որը հաստատվել է 1952 թվականի սեպտեմբերի 14-ին Արաբական պետությունների լիգայի խորհրդի կողմից, լրացնում կամ փոխարինում է արաբական առանձին պետությունների միջև գործող առանձին երկկողմ պայմանագրերը¹¹:
6. 1993 թվականին ԱՊՀ երկրների միջև Մինսկում ստորագրված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարցերի մասին» կոնվենցիան (այսուհետ նաև Մինսկի Կոնվենցիա)¹²:
7. 2002 թվականին Քիշնևում ԱՊՀ պետությունների միջև ստորագրված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեա-

կան գործերով իրավական օգնության և իրավական հարցերի մասին» կոնվենցիան (այսուհետ նաև Քիշնևի կոնվենցիա)¹³ և այլն:

Վերը թվարկվածներից Հայաստանի Հանրապետությանն են վերաբերում եվրոպական կոնվենցիան, Մինսկի և Քիշնևի կոնվենցիաները:

Ինչպես Մինսկի, այնպես էլ Քիշնևի կոնվենցիաների կարգավորման առարկաներից մեկը ԱՊՀ անդամ պետությունների միջև հանձնմանը վերաբերող հարցերի կարգավորումն է: Թեև Մինսկի կոնվենցիան ընդօրինակում է իրավական օգնության ծավալի և բովանդակության առումով երկկողմ պայմանագրերին, այն ընդհանուր առմամբ, լուծել է իր առջև դրված խնդիրները՝ լրացնելով քննարկվող ինստիտուտի կարգավորմանը վերաբերող երկկողմ պայմանագրերի բացակայության խնդիրը ԱՊՀ այն անդամ պետությունների համար, որոնք չունեն երկկողմ պայմանագրեր, ունիֆիկացրել է հանձնմանը վերաբերող օրենսդրությունը, վերացրել որոշ հարցերի շուրջ գոյություն ունեցող կոլիզիաները, բարձրացրել քննարկող ինստիտուտի արդյունավետությունը:

ԱՊՀ անդամ-պետությունների հաջորդ քայլը հանձնմանը վերաբերող իրավական հիմքի զարգացումն է 2002 թվականին Քիշնևի կոնվենցիայի կնքմամբ: Հանձնման վերաբերյալ կարգավորումների տեսանկյունից կոնվենցիան էական նորամուծություններ չի կատարել: Դրա հետ միաժամանակ հստակեցրել է արարքի երկկողմ հետապնդելի լինելուն վերաբերող պահանջը՝ սահմանելով, որ դրա բացահայտման համար պարտադիր չէ քրեական օրենքում տերմինների ամբողջական համընկնում:

⁹ Հատկանշական է, որ տվյալ մոդելի ուսումնասիրության ընթացքում նկատվում է այն հանգամանքը, որ 20-րդ դարում հումանիտար իրավունքի զագացմանը զուգահեռ հանձնման ինստիտուտը սկսեց զարգանալ մարդու իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ: Մեկը մյուսի հետևից սահմանվում էին նոր խոչընդոտներ հանձնման գործընթացում՝ ոչ արդարացի դատաքննության ռիսկը, ցմահ ազատազրկման և այլ ռիսկեր: Ինչի արդյունքում 21-րդ դարի սկզբում հանցանք կատարած անձանց հանձնման գործընթացը զգալիորեն բարդացավ, էականորեն նվազեց նաև քննարկվող ինստիտուտի արդյունավետությունը: Հանձնման հիմնական նպատակը՝ հանցավորության դեմ պայքարը, մղվեց երկրորդ պլան: Ինչն էլ որպես հետևանք հանգեցրեց հակառակ տենդենցի՝ որոնք ուղղվեցին հանձնման գործընթացի հեշտացմանը, որի արդյունք եղան վերը նշված համաձայնագրերի կնքում: Ավելի մանրամասն, տես Международное уголовное право / И.И. Лукашук, А.В. Найденов, М., 1999. С.211, 238, 242-243.

¹⁰ Տես Benelux Treaty on Extradition and Mutual Assistance in Penal Matters, 1962 [Electronic resource]. URL: <https://uia.org/s/or/en/1100041622> (date of application: 23.08.2020).

¹¹ Տես League of Arab States, Riyadh Arab Agreement for Judicial Cooperation of April 6 [Electronic resource]. URL: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38d8.html> (date of application: 23.08.2020).

¹² Տես Մինսկի Կոնվենցիա

¹³ Տես Քիշնևի կոնվենցիա

Կոնվենցիայի առանձնահատկություններին է այն, որ պայմանավորվող կողմերին պարտավորեցնում է հանցանք կատարած անձին քրեական հետապնդման ենթարկել հայցվող պետությունում, այն դեպքում երբ վերջինս մերժում է հայցող պետության միջնորդությունը¹⁴:

Հանձնման մասին 1957թ. Եվրոպական կոնվենցիան, ի տարբերությունը վերը քննարկված երկուսի, կարգավորում է բացառապես հանցանք կատարած անձանց հանձնմանը վերաբերող հարցեր: 1954 թվականի մայիսի 5-ին Եվրոպայի խորհրդի իրավական և վարչական հարցերով կոմիտեն ներկայացրեց զեկույց, որն իր մեջ բովանդակում էր հանձնման մասին կոնվենցիայի նախագիծ, որը պետք է ծառայեր որպես հիմք Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների միջև բազմակողմ կոնվենցիայի ստեղծմանը վերաբերող հետագա քննարկումների համար: Նկատի ունենալով, որ Կոնվենցիայի նպատակներից էր հանձնմանը վերաբերող հարցերի վերաբերյալ միատեսակ կարգավորումների սահմանումը Եվրոպայի խորհրդի անդամ-պետությունների համար՝ հետևաբար, անհրաժեշտ էր ձեռք բերել ընդհանուր համաձայնություն առնվազն հետևյալ հարցերի շուրջ՝

- Արդյոք կոնվենցիայի անդամները համապատասխան պայմաններում պարտավորված են լինելու բավարարել հանձնման միջնորդությունը, թե նման որոշման կայացումը թողնված պետք է լինի պետությունների հայեցողությանը, այլ խոսքով, հանձնումը պետք է կրեր իմպերատիվ, թե դիսպոզիտիվ բնույթ:
- արդյոք քաղաքական բնույթի հանցագործություններ պետք է սահմանվեն կոնվենցիայով, թե նման հանցագործությունների սահմանումը պետք է թողնվեր հայցվող պետություններին՝ նկատի ունենալով վերջիններիս ազգային օրենսդրությունը, և արդյոք քաղաքական բնույթի հանցագործությունների համար հանձնման մերժումը պետք է լիներ բացարձակ, թե դիսպոզիտիվու-

թյունը կարող էր գերակշռել հայցվող պետությունում:

- Արդյոք կոնվենցիայի անդամները պետք է հնարավորություն ունենային տարբերակելու իրենց և օտարերկրյա քաղաքացիների միջև, թե հանձնման միջնորդությունները պետք է քննարկվեին առանց հաշվի առնելու հանձնման ենթակա անձանց քաղաքացիության պատկանելության հանգամանքը:
- Արդյոք կանոնն առ այն, որ անձը կարող է քրեական հետապնդման ենթարկվել միայն այն հանցագործության համար, որի համար հանձնումը բավարարվել է (principle of speciality) պետք է պահպանվեր բոլոր դեպքերում, թե դրա պահպանումը կարող էր կախված լիներ հայցվող պետությունից, կամ հանձնման ենթակա անձից:
- Արդյոք անձը պետք է ձեռք բերի իմունիտետ հանձնման հիմքը կազմող այն հանցագործությունների համար, որոնց համար քրեական հետապնդման վաղեմության ժամկետներն անցած լինեն հայցող կամ հայցվող պետությունում, կամ էլ երկուսում էլ:
- Արդյոք անձը կարող էր ենթարկվել մահապատժի հայցող պետության օրենսդրությամբ, եթե նման պատիժ սահմանված չլիներ հայցվող պետության օրենսդրությամբ:
- նույն անձի նկատմամբ հանձնման միջնորդություն ներկայացրած երկու պետություններից, որը մեկը պետք է ունենար նախապատվություն:
- Որոնք պետք է լինեին իր պետության տարածքով տարանցում թույլ տված պետության իրավունքներն ու պարտականությունները:
- և վերջապես լայն համաձայություն պետք է ձեռք բերվեր հանձնման առարկա հանդիսացող հանցագործությունների վերաբերյալ:

¹⁴ Տե՛ս «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարցերի մասին» 2002թ. կոնվենցիա, հոդված 90: Սույն կոնվենցիայի 120-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն Սույն Կոնվենցիայի մասնակից պետությունների միջև իրենց գործողությունը դադարեցնում են Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին 1993 թվականի հունվարի 22-ի Կոնվենցիան և դրան կից՝ 1997 թվականի մարտի 28-ի Արձանագրությունը:

Ըստ էության, վերը ներկայացված հարցերն իրենց լուծումն են գտել Կոնվենցիայում, այժմ անդրադառնանք դրանցից որոշներին, ինչպես նաև զուգահեռներ անցկացնենք ներպետական օրենսդրության հետ:

Առաջին հարցը. այն է՝ արդյոք հանձնումը պետք է կրեր իմպերատիվ, թե դիսպոզիտիվ բնույթ, իր լուծումն է գտել Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով, որ ունի հանձնման պարտավորություն վերտառությունը և սահմանում է, որ պայմանավորվող կողմերը **պարտավորվում են** միմյանց հանձնել...: Առկա կարգավորումից արդեն իսկ պարզ է դառնում, որ կողմերը պարտավորվում են կիրառել կոնվենցիայի դրույթները, իսկ քննարկվող հոդվածը, ընդհանուր առմամբ, ունի ընդհանուր նշանակություն ամբողջ կոնվենցիայի համար¹⁵: Միևնույն ժամանակ, թեև կոնվենցիային միանալով, պետությունների համար հանձնումը դառնում է պարտավորություն յուրաքանչյուր համապատասխան դեպքում, սակայն հարկ է նշել, որ Կոնվենցիան թույլ է տալիս անել վերապահումներ, որոնցից օգտվել է նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, ինչ մասին կխոսվի ավելի ուշ:

Ինչ վերաբերում է քաղաքական բնույթի հանցագործությունների դեպքում հանձնմանը և դրանց սահմանմանը, ապա պետք է նշել, որ թեև որոշ պետությունների հանձնումը կարգավորող օրենսդրություններով նախատեսված է քաղաքական հանցագործությունների սահմանումը¹⁶, այնուամենայնիվ կոնվենցիան գնաց այլ ճանապարհով, թողնելով յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետություններին որոշել իրենց ներքին օրենսդրությանը համապատասխան, արդյոք կատարվածը կհարմարվի քաղաքական բնույթի հանցագործություն, թե ոչ (Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Նկատի ունենալով, որ Կոնվենցիայի անդամ պետությունները միաձայն համաձայն չեին, ինչպես այս այնպես էլ կոնվենցիայի նույն հոդվածի 3-րդ մասի հետ, որը սահմանում է, որ «Պետության ղեկավարի կամ նրա ընտանիքի անդամի

նկատմամբ մահափորձը կամ սպանությունը, համաձայն սույն Կոնվենցիայի, չպետք է համարվի քաղաքական հանցագործություն», Կոնվենցիան հնարավորություն է տալիս վերապահում կատարել 26-րդ հոդվածի համատեքստում (հակառակ դեպքում նման կարգավորումը ուղղակի հակասության մեջ է օրինակ ԳԴՀ Հանձնման մասին օրենքի կարգավորումների հետ):

Հետևաբար նման հանցագործությունների վերաբերյալ հանձնման հարցում ստանալիս՝ Հայաստանի Հանրապետությունը դրանք պետք է քննարկի ելնելով այն հանգամանքից արդյոք այդ հանցագործությունը համարվում է քաղաքական կամ դրա հետ կապ ունեցող իր ներպետական օրենսդրությամբ կամ ՀՀ-ի համար գործող միջազգային պայմանագրերով:

Ինչ վերաբերում է սեփական քաղաքացիների հանձնման վերաբերյալ միջնորդություններին, ապա պետք է նշել որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր կողմ պետք է իրավունք ունենա մերժելու սեփական քաղաքացիների հանձնումը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ քաղաքացիների հանձնման արգելքը, ինչպես արդեն նշվել է, սահմանված է ՀՀ Սահմանադրությամբ, բացի այդ նման կարգավորում նախատեսված է նաև Հայաստանի Հանրապետության Քրեական օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով: Կոնվենցիայի քննարկվող հոդվածից ՀՀ-ն կատարել է նաև վերապահում:

Հաջորդ հարցը, որին կցանկանայինք առավել անդրադառնալ, այսպես կոչված Principle of Speciality – միայն այն արարքների համար անձին պատասխանատվության ենթարկելը, որոնց համար հանձնումը բավարարվել է սկզբունքն է:

Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Այն անձը, որը հանձնվել է, չպետք է ենթարկվի քրեական հետապնդման, դատապարտվի կամ կալանավորվի որևէ հանցագործության համար, որը նա կատարել է մինչև հանձնումը,

¹⁵ Տե՛ս <https://rm.coe.int/16800c92bc>, 24.04.2022

¹⁶ Տե՛ս Գերմանիայի Դեկոկտրատական Հանրապետության Հանձնման մասին 1929թ. դեկտեմբերի 23-ի հոդված 3-ը քաղաքական հանցագործությունները սահմանում է որպես պատժելի ոստիճությունը՝ անմիջականորեն ուղղված պետության գոյությանն ու անվտանգությանը, ուղղված պետության ղեկավարին կամ կառավարության անդամին, սահմանադրական մարմնին, ուղղված քաղաքացիների իրավուններին և պարտականությունների ընտրությունների բնագավառում, ինչպես նաև այլ պետությունների հետ բարեադրացական հարաբերությունները վնասելուն:

բացառությամբ այն հանցագործության, որի կատարման համար նրան հանձնել են, և նրա անձնական ազատությունը չպետք է սահմանափակվի, բացառությամբ...»

Համանման կարգավորում նախատեսված է ինչպես «Քաղաքացիական ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 1993թ. Մինսկի կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածով¹⁷, այնպես էլ ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 499-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե սույն գլխի նորմերով սահմանված կարգով անձը Հայաստանի Հանրապետության դատարանի, դատախազի, քննիչի, հետաքննության մարմնի իրավասությանն է հանձնվել նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում սկսելու կամ շարունակելու կամ դատավճիռն ի կատար ածելու համար, ապա առանց հանձնումը թույլատրած համապատասխան օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի համաձայնության՝ այդ անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության և պատժի ենթարկվել մինչև նրան հանձնելը կատարած այն հանցագործության համար, որով նա չի հանձնվել:

Չնայած գոյություն ունեցող հստակ կարգավորումներին՝ Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ մտելուց կարճ ժամանակ անց, ՀՀ իրավապահ մարմնիներին և դատարաններին կողմից թույլ էին տրվում քննարկվող սկզբունքի համատարած խախտումներ, որոնց բազմիցս անդրադարձել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը իր կողմից կայացվող որոշումներում:

Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներում անդրադառնալով վերոնշյալ սկզբունքին, նշում է, որ միջազգային պայմանագրերը ՀՀ օրենսդրության բաղկացուցիչ մասն են: Անդրադարձ է կատարում նաև ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասին համաձայն որի՝ Հա-

յաստանի Հանրապետության տարածքում, անկախ հանցանքի կատարման վայրից, քրեական գործերով վարույթն իրականացվում է սույն օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան, եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով այլ բան սահմանված չէ: Վերլուծում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի, ինչպես նաև կոնվենցիայի համապատասխան հոդվածները և հանգում այն եզրակացության, որ անձին հստակ հոդվածներով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար հանձնելու մասին միջնորդություն երկայացնել հայցող պետություն, իսկ հանձնման միջնորդությունը բավարարելուց հետո վերջինիս բացի հայցվածից, կամ դրաց վերաորակումից հետո պատասխանատվության ենթարկելիս նաև այլ հանցանքների համար՝ խախտվում է ինչպես միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորությունները, այնպես էլ ներպետական օրենսդրությունը, քանի որ առաջանում է այնպիսի իրավիճակ, որ անձը ենթարկվում է պատժի և պատասխանատվության այնպիսի հանցանքների համար, որոնց համար վերջինս ի հանձնվել¹⁸:

Ամփոփելով, վերոգրյալը կարող են փաստել, որ ըստ էության, ինչպես ներպետական օրենսդրությամբ, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերով բացի հանձնման ինստիտուտի կիրառման համար նորմեր սահմանելուց, դրանք նպատակ են հետապնդում նաև սահմանել այնպիսի կարգավորումներ, որոնք հայցվող պետության համար երաշխիքներ կտրամադրեն առ այն, որ անձին հանձնելով հայցող պետությանը, այդ պետությունը պարտավորված կլինի վերջինիս միջազգային պայմանագրերով ստանձնած իրավունքների ապահովման պարտականությամբ, դրանով նվազագույնի հասցնելով հանձնված անձանց իրավունքների խախտման հնարավոր ռեպերերը:

¹⁷ 1993թ. Մինսկի կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ Առանց հարցվող Պայմանավորվող կողմի համաձայնության՝ հանձնված անձին չի կարելի քրեական պատասխանատվության կամ պատժի ենթարկել մինչև հանձնելը նրա կատարած այն հանցագործության համար, որի կապակցությամբ նա չի հանձնվել:

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Արտակ Բրուտյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ/293/06 գործով 2006 թվականի դեկտեմբերի 22 որոշում: Տե՛ս նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Մարտին Միքայելյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ/271/06 գործով 2006 թվականի նոյեմբերի 24-ի որոշումը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Սպարտակ Ալավերդյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ/279/06 գործով 2006 թվականի նոյեմբերի 24-ի որոշումը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Հասմիկ Կյուրդիյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ/234/06 գործով 2006 թվականի հոկտեմբերի 31-ի որոշումը և այլն:

ՄԱՐԻԱՄ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱՌԱՆՁԻՆ ԴՈՒՄՆՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ ՎԿԱՅՈՂ ԱՅԼ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ԿՈՂՄԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ

Օբյեկտիվ կողմից առանձին դաժանությունը վերաբերում է ինչպես սպանության կատարման եղանակին, այնպես էլ հանցավորի կողմից առանձին դաժանություն ցուցաբերելը վկայող այլ հանգամանքներին:

Դատական բարձրագույն ատյանը սահմանել է, որ «առանձին դաժանության հատկանիշ, մասնավորապես առկա է, երբ կյանքից զրկելուց առաջ կամ սպանության ընթացքում տուժողի նկատմամբ կիրառվել են տանջանքներ, խոշտանգում, կամ նա ենթարկվել է ծաղրուծանակի կամ սպանությունը կատարվել է այնպիսի եղանակով, որը հանցավորի համար ակնհայտորեն կապված է տուժողին առանձնահատուկ տանջանքներ պատճառելու հետ (մեծ թվով մարմնական վնասվածքներ հասցնելը, տանջալիորեն ազդող թույն օգտագործելը, մարդուն կենդանի կիզելը, երկար ժամանակով սննդից, ջրից զրկելը և այլն): Առանձին դաժանությունը կարող է արտահայտվել նաև այն ժամանակ, երբ սպանությունը կատարվել է տուժողի մերձավորների ներկայությամբ և հանցավորը գիտակցել է, որ իր գործողություններով նրանց հատուկ տառապանքներ է պատճառում»: Տրված սահմանումից հետևում է, որ ինչպես սպանության կատարման եղանակը, այնպես էլ առանձին դաժանություն ցուցաբերելը վկայող այլ հանգամանքները հանդիսանում են առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության օբյեկտիվ հատկանիշներ: Առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության եղանակները բազմաթիվ են: Սպանության կատարման եղանակը հաճախ ակնհայտորեն վկայում է հանցավորի դրսևորած առանձին դաժանության և դրա արդյունքում տուժողին կամ նրա մերձավորին անասելի,

ուժեղ, տևական, ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան տառապանք պատճառելու մասին: Խոսքը վերաբերում է անձին կենդանի կիզելու, անձին կենդանի թաղելու, եռացող ջրի մեջ գցելու, բարձր ջերմային ռեժիմով շոգեբաղնիքում փակելու, սառնարանային պայմաններում պահելու, տաքացած արդուկով այրվածքներ պատճառելու, փոփոխական էլեկտրական հոսանքով հոսանքահարելու, ծանրաքարերով կապված անձին ջրախեղդ անելու և նման այլ եղանակներով կատարված սպանություններին, որոնք ըստ կատարման եղանակի ակնհայտորեն հանդիսանում են առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություններ: Որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության եղանակ կարող են հանդիսանալ մասնավորապես նաև՝ մեծ թվով մարմնական վնասվածք հասցնելը, տանջալիորեն ազդող թույն օգտագործելը, երկար ժամանակով սննդից, ջրից զրկելը և այլն:

Որպես առանձին դաժանություն ցուցաբերելը վկայող այլ հանգամանքներ կարող են հանդիսանալ կյանքից զրկելու հետ կապված այնպիսի գործողությունները, որոնք ինքնին սպանության կատարման եղանակ չեն հանդիսանում: Որպես այդպիսիք կարող են հանդիսանալ մերձավորների ներկայությամբ կատարված սպանությունը, անձի սպանությունը հաջորդ զոհի ներկայությամբ, ինչպես նաև սպանությունից առաջ տուժողին տանջանքների, խոշտանգման, անարգանքի կամ ծաղրուծանակի ենթարկելը: Այն դեպքում, երբ տանջանք, խոշտանգում, անարգանք, ծաղրուծանակ համարվող գործողությունները կիրառվել են անձին կյանքից զրկելու ընթացքում, ապա այդ դեպքում այդպիսիք կա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն դատարանի պլենումի որոշումների ժողովածու 1991-1995թթ., Երևան, 1995, էջ 80-81:

րող են համարվել որպես սպանության կատարման եղանակ:

Բոլոր դեպքերում, ինչպես նկատել ենք, արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար անհրաժեշտ է որպեսզի առանձին դաժանությունն ընդգրկված լինի հանցավորի դիտավորությամբ: Այսինքն՝ առանձին վերցրած միայն սպանության կատարման եղանակը կամ այլ հանգամանքները, առանց հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հաշվառման, չեն կարող հիմք հանդիսանալ արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար: Օրինակ, բազմաթիվ մարմնական վնասվածքները ինքնին, առանձին վերցրած, չեն կարող հիմք հանդիսանալ արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար: Որպես կանոն առանձին դաժանությունը բացակայում է նաև, երբ բազմաթիվ վնասվածքները հասցվել են ժամանակի կարճ հատվածում՝ մահն արագացնելու նպատակով: Նույնը վերաբերում է նաև մերձավորների սպանության այն դեպքերին, երբ հանցավոր դիտավորությունն ուղղված չի եղել տուժողներին առանձին տանջանքներ և տառապանքներ պատճառելուն: Հետևաբար, բազմաթիվ վնասվածքներ հասցնելու փաստը կամ մերձավորների սպանությունը, ինչպես նաև մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը չի կարող առանձին դաժանության առկայությունը ապացուցող միակ պայմանը լինել, առանց հանցավորի առանձին դաժանությունը վկայող դիտավորության հաստատման, առանց հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի մանրակրկիտ վերլուծության:

Տ.Ա. Ստելմախը², Դ.Ա.Տրավկինը³, Ե.Վ. Սերյոգինան, Տ.Ա. Կազանովան և այլոք նշել են, որ այս բնույթի գործերի քննության ընթացքում իրավակիրառների ուշադրությունը հիմնականում ուղղված է եղել առանձին դաժանության օբյեկտիվ կողմի հատկանիշների

բացահայտմանը, իսկ առանձին դաժանության նկատմամբ հանցավորի սուբյեկտիվ վերաբերմունքին շատ դեպքերում անդրադարձ չի կատարվում, այսինքն՝ անտեսվում կամ անբավարար գնահատման է արժանանում հանցավորի դիտավորության նշանակությունը⁴:

Չնայած առանձին դաժանությամբ կատարված սպանությունների մեջ սպանության կատարման եղանակի թվային գերակայությանը, սպանության կատարման եղանակը առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության օբյեկտիվ կողմի միակ հատկանիշը չէ: Օբյեկտիվ կողմից առանձին դաժանությունը կարող է պայմանավորված լինել և հանցավորի կողմից առանձին դաժանություն ցուցաբերելը վկայող այլ հանգամանքներով:

Դատական պրակտիկայում, սակայն քիչ չեն այն դեպքերը, երբ հանցավորի գործողությունները մի դեպքում դիտվել են որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության եղանակ, մյուս դեպքերում՝ որպես հանցավորի կողմից առանձին դաժանություն ցուցաբերելը վկայող այլ հանգամանքներ:

Սպանության իրավիճակը կարող է վկայել տուժողին կամ նրա մերձավորներին առանձին հոգեկան տառապանք պատճառելու մասին, իսկ սպանության բնույթը պարզող այլ հանգամանքները կարող են վկայել հանցավորի կողմից հանցագործության կատարման ընթացքում առանձին դաժանության դրևորման մասին:

Առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության օբյեկտիվ կողմի այլ հատկանիշներին է վերաբերում հանցագործության կատարման իրավիճակը և կատարված հանցագործության բնույթը:

Ա.Ի. Չուլսակի կարծիքով հանցագործության կատարման իրավիճակը բնութագրվում է որպես պայմանների և հանգամանքների համակցություն, որոնց դեպքում իրականացվում է հանրորեն վտանգավոր արարքը⁵:

² Стелмах Т.А. Проблемы теории и судебной практики квалификации убийства по признаку особой жестокости. //Российская судья 2010 N10, էջ 17-19//.

³ Стелмах Т.А. Проблемы уголовно-правовой квалификации убийства с особой жестокости. //Наука-rastudent.ru 2017, N3 (039)//.

⁴ Стелмах Т.А. Сергина, Т.А. Казанова Сложности уголовно-правовой оценки признаков преступлений, совершенных с особой жестокостью. International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 5. Part 2.

⁵ Стелмах Т.А. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах, М. 2004, էջ 207.

Ա.Ֆ. Իստոմինի կարծիքով հանցագործության կատարման իրավիճակը այդ պայմանների համակցություն է, որում ընթանում և զարգանում է հանցավոր արարքի օբյեկտիվ կողմը⁶:

Փաստորեն հանցագործության կատարման իրավիճակը այդ պայմանների և հանգամանքների ամբողջությունն է, որում կատարվում է հանցագործության օբյեկտիվ կողմը:

Ինչպես արդեն նկատել ենք, սպանության կատարման եղանակի վերլուծության դեպքում, հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ հատկանիշները, այդ թվում՝ հանցագործության կատարման եղանակը, իրավիճակը՝ կապված քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի հոդվածի դիսպոզիցիայում ամրագրված կամ չամրագրված լինելուց, մի դեպքում ձեռք է բերում հանցակազմի պարտադիր հատկանիշի բնույթ, մյուս դեպքում՝ շարունակում է մնալ որպես ֆակուլտատիվ հատկանիշ:

Մասնավորապես՝ երկարատև հոգեճնշող իրավիճակի հետևանքով հանկարծակի առաջացած հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանության, անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանների անցմամբ հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցմամբ կատարված սպանությունների դեպքում, փաստորեն հանցագործության կատարման իրավիճակը հանդիսանում է համապատասխան հանցակազմերի պարտադիր հատկանիշ:

Ինչ վերաբերում է առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում հանցագործության կատարման իրավիճակին, ապա այն ուղղակիորեն պայմանավորված է առանձին դաժանությունը վկայող այլ հանգամանքներով:

Օրինակ՝ ոգելից խմիչք օգտագործած վիճակում գտնվող Լ-ի և Գ-ի միջև ծագած վեճը հետագայում վերածվել է փոխադարձ կռվի, որի ժամանակ Լ-ն դանակով բազմաթիվ վնասվածքներ է պատճառել Գ-ի դեմքի և պարանոցի շրջանին: Այդ ամբողջ ընթացքում Գ-ն բռնե-

լով Լ-ի ձեռքից փորձել է պաշտպանվել, սակայն չի կարողացել ազատվել նրանից: Տեսնելով, որ Գ-ն կենդանության նշաններ է ցույց տալիս, Լ-ն վերցրել է խոհանոցային դանակը և կտրել Գ-ի պարանոցը, որի արդյունքում տուժողը մահացել է: Դատական բարձրագույն ատյանը ուժի մեջ թողնելով ստորադաս դատարանի կողմից կայացրած դատական ակտը, որով Լ-ն դատապարտվել է առանձին դաժանությամբ սպանություն կատարելու համար, միաժամանակ նշել է, որ սպանությունը առանձին դաժանությամբ կատարված որակելու համար անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ օրենքը առանձին դաժանությունը կապում է ինչպես սպանության կատարման եղանակի, այնպես էլ հանցավորի կողմից դրսևորած առանձին դաժանությունը վկայող այլ հանգամանքների հետ⁷:

Հանցագործության կատարման իրավիճակը այն օբյեկտիվ պայմաններն են, որոնց դեպքում տեղի է ունենում հանցագործությունը⁸: Իրավիճակը վերաբերում է հանցագործության արտաքին հանգամանքներին, որն առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում հանդիսանում է հանցագործության օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ՝ առանձին դաժանության դրսևորման վիճակ:

Հանցագործության կատարման իրավիճակը խիստ կարևորվում է արարքն առանձին դաժանությամբ կատարված համարելու համար: **Հանցագործության կատարման իրավիճակը կարող է վկայել հանցավորի կողմից տուժողին և (կամ) նրա մերձավորներին առանձին հոգեկան տառապանքներ պատճառելու մասին: Այն միաժամանակ կարող է վկայել նաև հանցավորի առանձին դաժանության դրսևորման մասին:**

Այն հանգամանքները, որոնք բնութագրում են հանցագործության կատարման իրավիճակը և վկայում հանցագործությունն առանձին դաժանությամբ կատարված լինելու մասին, իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված է պայմանականորեն բաժանել երկու մասի՝ տուժողին վերաբերելի և տուժողի մերձավորներին վերաբերելի հանգամանքների:

⁶ Տե՛ս Уголовное право России. Общая и Особенная части. Учебник/ Под ред. В.К. Дюнова.М. 2008, էջ 98.

⁷ Տե՛ս Бюллетень Верховного суда РСФСР. 1978. №2, էջ 8-9.

⁸ Տե՛ս Словарь по уголовному праву. М., 1997. էջ 292.

իրավաբանական գրականության մեջ վեճերի տեղիք է տվել այն հարցը, թե արդյոք սպանության կատարման ընթացքում տուժողին ուժեղ, տևական, հոգեկան տառապանքներ պատճառելը պետք է դիտել որպես առանձին դաժանության դրսևորում թե՛ ոչ:

Որոշ հեղինակներ պնդում են, որ սպանությունը կարող է համարվել առանձին դաժանությամբ կատարված միայն այն դեպքում, երբ խոսքը գնում է տուժողին ֆիզիկական տառապանքներ պատճառելու մասին: Օրինակ՝ Ս.Մ. Կորաբելնիկովը գտնում է, որ եթե սպանության կատարումից առաջ հանցավորը բանավոր կամ գրավոր եղանակով կամ ժեստերով ստորացնում է տուժողին, իսկ հետո սպանում նրան, ապա այդպիսի գործողությունները չեն կարող գնահատվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Ըստ նրա՝ օրենքի իմաստով, առանձին դաժանությունը պետք է արտահայտվի հենց ֆիզիկական բռնությամբ: Հեղինակների կարծիքով դատական պրակտիկան ևս սպանությունը ճանաչում է առանձին դաժանությամբ կատարված միայն, եթե առկա է ֆիզիկական բռնություն: Ինչ վերաբերում է հոգեկան բռնությանը, ապա հեղինակի կարծիքով այն առկա է միայն այն դեպքում, երբ սպանությունը կատարվել է տուժողի մերձավոր ազգականների և հարազատների ներկայությամբ, բայց ուղղված չէ տուժողի դեմ⁹:

Հակառակ դիրքորոշում ունեցող հեղինակները գտնում են, որ տուժողին առանձին հոգեկան տառապանքներ պատճառելը նույնպես կարող է հիմք հանդիսանալ սպանությունը առանձին դաժանությամբ կատարված համարելու համար:

Այսպես՝ Լ.Ա. Անդրեևան նշում է, որ առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության բարձր հանրային վտանգավորությունը պայմանավորված է ինչպես տուժողի ուժեղ տառապանքներով, այնպես էլ հանցավորի բացառիկ դաժանությամբ: Տուժողի տառապանքները կարող են լինել ոչ միայն ֆիզիկական, այլև՝ հոգեկան: Նրա կարծիքով սպանությունից անմիջապես առաջ տուժողին անարգելը

հանդիսանում է առանձին դաժանության հատկանիշ: Այդ առումով հեղինակը դատական պրակտիկայից վկայակոչել է Ի-ի վերաբերյալ քրեական գործը, համաձայն որի Ի-ն խանդի հողի վրա որոշել է սպանել կնոջը և այդ նպատակով վերջինիս կապելով մահճակալին սկսել է պատմել, թե ինչպես է սպանելու նրան՝ մարմնի տարբեր մասերը կտրելով: Ընդ որում՝ այդ ընթացքում, Ի-ն ցուցադրաբար սկսել է սրել դանակը, կինը լացել է, հառաչել, աղերսել նրան հանգստանալ և չսպանել իրեն: Սակայն, տուժողի թախանձագին աղերսներն որևէ արդյունք չեն տվել և հանցավորի կողմից կնոջն անարգելը ավարտվել է տուժողի սրտին դանակի մահացու հարված հասցնելով, որն էլ հանգեցրել է նրա մահվան¹⁰:

Ս.Ի. Տիշկևիչը նույնպես կարծում է, որ սպանության դեպքում տուժողին հոգեկան տառապանքներ պատճառելը դա առանձին դաժանության դրսևորում է: Նրա կարծիքով այդ ամենը կարող է դրսևորվել տուժողին ծաղրելով, օրինակ՝ հանցավորի կողմից սպանությունից առաջ ծրագրված հանցավոր արարքի կատարման մանրամասները նկարագրելով, տուժողի սպանությունից հետո նրա մերձավորների նկատմամբ կատարվելիք գործողությունները նկարագրելով, կեղծ հարձակումներ կատարելով, զենքով մեկից ավելի անգամ տուժողի վրա նշան բռնելով, հանցագործության գործիքով նրա մարմնին դիպչելով, մահվան վրա հասնելը դիտավորյալ ձգձգելով¹¹:

Մեր կարծիքով, սպանությունը պետք է համարվի առանձին դաժանությամբ կատարված նաև այն դեպքում, երբ հանցավորը դիտավորությամբ տուժողին պատճառել է ուժեղ, տևական հոգեկան տառապանք: Այսինքն՝ դաժանությունն իր մեջ կրում է ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան տառապանքի պատճառման բաղադրիչ:

Սույն դիրքորոշման իրավացիությունը հաստատվում է նաև ՌԴ գերագույն դատարանի պլենումի 1999 թվականի հունվարի 27-ի «Սպանության գործերով դատական պրակտիկայի մասին» որոշմամբ, համաձայն որի՝ առանձին

⁹ Ст'я Уголовная ответственность за посягательства на жизнь... С. 15.

¹⁰ Ст'я Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершенных приотягчающих обстоятельствах. СПб., 1998 էջ 16.

¹¹ Ст'я Тишкевич С.И. Квалификация преступлений против жизни. Минск. 1991 էջ 51.

դաժանությունն առկա է նաև այն դեպքում, երբ կյանքից զրկվելուց առաջ կամ դրա ընթացքում տուժողը ենթարկվել է անարգանքի:

Անարգանքը՝ դա չար և վիրավորական ծաղրանքն է¹², որն առավելապես կապվում է այլ հանգամանքների հետ և չի կարող հավասարեցվել սպանության կատարման եղանակի հետ: Հետևաբար, ըստ ՌԴ գերագույն դատարանի պլենումի, տուժողի հոգեկան տառապանքները դրանք հանգամանքներ են, որոնք հիմք են տալիս սպանությունը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված ճանաչելու համար: Այդ իսկ պատճառով, կյանքից զրկվելուց առաջ կամ դրա ընթացքում տուժողին պատճառված ուժեղ հոգեկան տառապանքները վկայում են արարքն առանձին դաժանությամբ կատարված լինելու մասին: Տուժողի հոգեկան տառապանքները կարող են պատճառվել սպանությանը նախորդող կամ ուղեկցող հանցավորի դիտավորությամբ ընդգրկված բազմաթիվ արտաքին հանգամանքների ուժով:

Կյանքից զրկելուց առաջ կամ կյանքից զրկելու ընթացքում տուժողին անարգելը, ստորացնելը կամ մոտալուտ մահվան գիտակցմամբ պայմանավորված այլ նվաստացումները և դրանց արդյունքում տուժողին ուժեղ հոգեկան տանջանքներ պատճառելը նույնպես առանձին դաժանության դրսևորումներ են, անկախ նրանից, թե կյանքից զրկելու եղանակը կապված է առանձին դաժանության դրսևորման հետ, թե՛ ոչ: Օրինակ՝ հանցավոր խմբի անդամները առևանգված երկու տուժողներին տեղափոխել են անտառ և մահվան սպառնալիքի տակ ստիպել են նրանց փորել իրենց գերեզմանափոսերը, որից հետո ատրճանակից արձակած մեկական կրակոցով հերթականությամբ սպանել նրանց: Չնայած ատրճանակից արձակած կրակոցով կատարված սպանությունը առանձին վերցրած չի հանդիսանում առանձին դաժանության դրսևորման եղանակ, սակայն այն հանգամանքները և իրավիճակը, որոնցում կատարվել է նշված սպանությունը, վկայում են հանցավորների դրսևորած առանձին դաժանության մասին, որքանով որ վերջիններս գիտակցել են իրենց գործողությունների հետևանքով տուժողներին ֆի-

զիկական և (կամ) հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը, ցանկացել և գիտակցաբար թույլ են տվել այն:

Տուժողին անարգելը, ստորացնելը կամ մոտալուտ մահվան գիտակցմամբ պայմանավորված այլ նվաստացումները և դրանց արդյունքում նրան ուժեղ ֆիզիկական և հոգեկան տանջանքներ և տառապանք պատճառելը առանձին դաժանության դրսևորումներ են, որտեղ թե սպանության կատարման եղանակը և թե հանցավորի առանձին դաժանությունը վկայող այլ հանգամանքները կարող են համատեղվել և զուգորդվել: Օրինակ՝ երկու կանանցից և մեկ տղամարդուց բաղկացած հանցավոր խմբի անդամներ Պ-ն, Ֆ-ն և Ս-ն նախաքննական մարմնի կողմից մեղադրվել են Ֆի-ի առանձին դաժանությամբ սպանության կատարման համար: Համաձայն գործով ձեռք բերված տվյալների Ֆի-ի սպանությունը ծրագրելուց հետո հանցավոր խումբը տուժողին կանչել է անտառ, որտեղ խմբի տղամարդ անդամ Ֆ-ն տուժողին ցուցադրել է ձեռքին եղած դանակը, իսկ խմբի անդամ Պ-ն ասել է, որ նա պետք է սպանվի: Այնուհետև, տուժողին կապելով իրենց հետ բերած պարանով, խմբի անդամ Պ-ն մոմի լույսի տակ տուժողին ներարկել է ռելանիում: Այդ ընթացքում խմբի տղամարդ անդամ Ֆ-ն փորել է գերեզմանափոս և արձակելով Ֆի-ին, նրան տարել է գերեզմանափոսի մոտ: Ֆի-ն խնդրել է իրեն չսպանել, խոստանալով չդիմել ոստիկանություն, սակայն Պ-ն ասել է, որ նրան չի կարելի կենդանի թողնել: Ֆ-ն դանակով հարվածել է Ֆի-ի ձախ կրծքի շրջանին՝ սրտի հատվածում: Կրծքի թափանցող վերք ստանալուց հետո սարսափահար կինը փորձել է փախչել, սակայն Ֆ-ն հասնելով նրան բռնել և կրկին բերել է փոսի մոտ: Տուժողը կրկին խնդրել է չսպանել իրեն, կանչել շտապօգնության մեքենա, սակայն Պ-ն պահանջել է, որ Ֆ-ն դանակով կրկին հարվածի Ֆի-ին, որից Ֆ-ն հրաժարվել է: Այն բանից հետո, երբ հանցավոր խմբի անդամ Ս-ն նույնպես հրաժարվել է դանակով հարվածել Ֆի-ին, Պ-ն նրան է տվել բահը և Ս-ն մի քանի անգամ բահով հարվածել է տուժողին, ապա բահը փոխանցել Պ-ին: Վերջինս պահանջել է, որ Ֆի-ն

¹² См Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1990, էջ 137.

մտնի և պարկի գերեզմանափոսի մեջ՝ դեմքով դեպի հողը, և այն բանից հետո, երբ կինը կատարել է Պ-ի պահանջը, վերջինս բահի մետաղական սուր մասով մի քանի անգամ հարվածել է տուժողի գլխին և պարանոցին: Համոզվելով, որ տուժողը մահացել է, հանցավոր խմբի անդամները նրան ծածկել են հողով:

Նման պայմաններում Վորոնեժի մարզային դատարանը կայացրել է բանականությունից դուրս, անհեթեթության հասնող որոշում՝ վերաորակելով հանցավորների արարքը, գտնելով, որ քրեական գործում բացակայում է տուժող Ֆի-ին առանձին դաժանությամբ սպանելու դիատվորության մասին ապացույցները:

Նկատի ունենալով մարզային դատարանի կողմից հանցագործների դրսևորած առանձին դաժանությունը վկայող բազմաթիվ հանգամանքների անտեսումը, և ընդհանրապես՝ առանց տուժողին առանձին տանջանքներ և տառապանք պատճառելը հերքող որևէ պատճառաբանության բերման, մարզային դատարանի կողմից կայացված դատավճռի անհիմն և ապօրինի լինելը, մեղադրողի կողմից այն բողոքարկվել է, որն էլ բավարարվել է Ռուսաստանի Դաշնության գերագույն դատարանի քրեական գործերով դատական կոլեգիայի կողմից:

Այս գործով, հաջորդ անհեթեթությունը, որը նկատել ենք տվյալ օրինակի ուսումնասիրման ժամանակ, այն է, որ մարզային դատարանը Ֆ-ի, Պ-ի և Ս-ի արարքը որակել է ոչ թե որպես խմբի կողմից կատարված սպանություն, այլ վերջիններս դիտարկվել են որպես Ֆ-ին օժանդակողներ, իսկ Ֆ-ի արարքը որակվել է որպես հասարակ սպանություն¹³:

Ակնհայտ է, որ տվյալ դեպքում առկա է հանցավոր խմբի անդամների առավել քան դաժան բացասական հատկանիշները, քան հասարակ սպանության դեպքում դրևորվող դաժանության ժամանակ: Ինչպես սպանության կատարման եղանակը, այնպես էլ հանցագործության կատարման իրավիճակը վկայում են հանցագործություն կատարող անձանց առանձին, հատուկ, անգթության, անողորմության, անխղճության, մարդկային որակներից զուրկ, ստոր վարքագծի մասին:

Այսինքն՝ հանցավորի առանձին դաժա-

նության մասին ակնհայտորեն կարող է վկայել հանցավոր արարքի կատարման բնույթը:

Հանցագործության կատարման իրավիճակին է վերաբերում նաև տուժողի սպանությունը մյուս տուժողի ներկայությամբ:

Ինչպես նշել է Ա.Ա. Թամազյանը, որպես առանձին դաժանության օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ կարող է հանդիսանալ անձի սպանությունը հաջորդ զոհի ներկայությամբ: Օրինակ՝ Արմավիր քաղաքի բնակիչներ Ա-ն, Բ-ն և Գ-ն գույք հափշտակելու նպատակով զինված մուտք են գործել նույն քաղաքի բնակիչ Կ-ի բնակարան, զենքի սպառնալիքի տակ կապել ընտանիքի բոլոր անդամներին և այնտեղ գտնվող հարևանին, որից հետո դանակների տասնյակ հարվածներով հերթականությամբ սպանել բնակարանատեր ամուսիններին, նրանց երկու անչափահաս երեխաներին, բնակարանատիրոջ հորը, հարևանին և դիմել փախուստի ու նույն օրը ձերբակալվել «Զվարթնոց» օդանավակայանում՝ հանրապետությունից հեռանալու պահին: Հանցավոր խմբի անդամների արարքը, ծանրացնող բազմաթիվ այլ հանգամանքների հետ միասին, որակվել է նաև որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն՝ պայմանավորված հաջորդ զոհի ներկայությամբ կատարված սպանությամբ:

Մեկը մյուսի ետևից մի քանի անձանց սպանության այն դեպքերում, երբ հանցավորը գիտակցում է, որ իր գործողություններով տուժողներին պատճառում է առանձնակի հոգեկան տառապանքներ՝ արարքը ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ երկու կամ ավելի անձանց սպանություն: Օրինակ՝ հանցավոր խմբի կողմից մեկ ժամվա ընթացքում մեկը մյուսի աչքի առջև ատրճանակից արձակված կրակոցով պատանդ վերցրած երեք անձի սպանությունը ենթակա է որակման նաև որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն՝ անկախ այն հանգամանքից, որ գլխին արձակված կրակոցով կատարված սպանության եղանակն ինքնին առանձին դաժան չի հանդիսանում: Տվյալ դեպքում սպանության առանձին դաժանության մասին վկայում են այն հանգամանքները և իրավիճակը, որում կատարվել է արարքը:

¹³ Сѣи Бюллетень Верховного суда РСФСР. 1994. №8, էջ 6-7.

Այս ամենով հաղերձ հարկ է նկատել, որ բոլոր հանգամանքներում և իրավիճակներում չէ, որ մեկը մյուսի ետևից կատարված երկու անձանց սպանությունը կարող է որակվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված, նաև այն պարագայում, երբ նրանք մերձավորներ են: Այն դեպքում, երբ գործի հանգամանքները վկայել են այն մասին, որ տուժողին առանձին հոգեկան տառապանքներ պատճառելը չի ընդգրկվել հանցավորի դիտավորությամբ, օրինակ՝ հանցավորը փոխադարձ կռվի ժամանակ մեկը մյուսից հետո դանակի հարվածով սպանել է երկու եղբայրների, ապա արարքը չի կարող որակվել առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն միայն հիմնվելով հաջորդ գոհի ներկայությամբ կատարված սպանությամբ կամ մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության հանգամանքով:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ սպանության կատարման իրավիճակը պայմանավորված է փակ տարածքից, բարձրությունից, հիվանդություններից կամ միկրոբներից տուժողի ունեցած ֆոբիաներն ու վախերն օգտագործելով վերջինիս լրացուցիչ հոգեկան տանջանք և տառապանք պատճառելով, առկա է առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության հանցակազմ:

Առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության իրավիճակը բնութագրող հատկանիշներից մեկն էլ սպանությունը տուժողի մերձավորների ներկայությամբ կատարելն է:

«Դիտավորյալ սպանությունների վերաբերյալ գործերով դատական պրակտիկայի մասին» Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության գերագույն դատարանների համապատասխանաբար 1992 թվականի դեկտեմբերի 22-ի և 1993 թվականի դեկտեմբերի 2-ի որոշումներում, Ռուսաստանի Դաշնության գերագույն դատարանի պլենումի 1999 թվականի հունվարի 27-ի «Սպանության գործերով դատական պրակտիկայի մասին» որոշման մեջ նշվում է, որ առանձին դաժանությունը կարող է դրսևորվել նաև այն ժամանակ, երբ սպանությունը կատարվել է տուժողի մերձավորների ներ-

կայությամբ և հանցավորը գիտակցել է, որ իր գործողություններով նրանց հատուկ տառապանքներ է պատճառում¹⁴: Փաստորեն, ՌԴ և ՀՀ դատական բարձրագույն ատյանները ուղղորդել են դատարաններին, որ սպանության ժամանակ առանձին դաժանությունը վկայող հանգամանքը բնութագրող հատկանիշ կարող է հանդիսանալ նաև տուժողի մերձավորների ներկայությամբ այն կատարելը: Այդ դիրքորոշումն է արտահայտվել նաև տեսական գրականության մեջ, համաձայն որի՝ մերձավորների ներկայությամբ կատարված սպանությունը՝ անկախ հանցագործության կատարման եղանակից, համարվում է առանձին դաժանությամբ կատարված, երբ հանցավորը գիտակցել է, որ իր գործողություններով հատուկ տառապանք է պատճառում տուժողի մերձավորներին¹⁵:

Մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության դեպքում խիստ կարևորվում է հանցագործության կատարման հանգամանքները, այդ թվում՝ հանցագործության կատարման իրավիճակը, գործողությունների բնույթը և արարքի կատարման եղանակը: Օրինակ՝ ինչպես արդեն նշել ենք վեճի և փոխադարձ կռվի ժամանակ եղբայրներից մեկի սպանությունը մյուսի ներկայությամբ գործնականում չի վկայում սպանությունը առանձին դաժանությամբ կատարված լինելու մասին, սակայն մեկ այլ իրավիճակում՝ եղբոր ներկայությամբ եղբոր սպանությունը՝ պայմանավորված գործի հանգամանքներով, այդ թվում՝ հանցագործության կատարման իրավիճակով, կարող է որակվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն՝ կապված ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ տուժողի մերձավորին առանձին տանջանք և տառապանք պատճառելու հանցավորի դիտավորությամբ:

Տուժողի մերձավորին առանձին տանջանք և տառապանք պատճառելու հանցավորի դիտավորությունը ինքնին բավարար է արարքը առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար: Այստեղ որևէ սահմանափակում նախատեսելը կամ տառապանքների «առանձնակիության» լրացուցիչ

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

¹⁴ Տե՛ս Бюллетень Верховного суда РСФСР. 1999. № 3, Հայաստանի Հանրապետության գերագույն դատարանի պլենումի որոշումների ժողովածու 1991-1995, Երևան 1995, էջ 81:
¹⁵ Տե՛ս Թամազյան Ա.Ա. Սպանությունների որակման հիմնախնդիրները, Երևան, 2011 թ., էջ 143:

չափորոշիչներ սահմանելն ընդունելի չէ: Այդ առումով, կարծում ենք, չպետք է համաձայնել Լ.Ա. Անդրեևայի և այլոց կարծիքի հետ, ովքեր մերձավորի առանձին տառապանքի համար սահմանում են լրացուցիչ չափորոշիչ՝ կապված տուժողին օգնելու հնարավորությունից զրկված լինելու և այդ հանգամանքը հանցավորի կողմից գիտակցված լինելու հետ¹⁶:

Տուժողին օգնություն ցույց տալու հնարավորությունից զրկված լինելը կամ չլինելը, մեր կարծիքով, որպես այդպիսին, դուրս է տառապանքի բնութագրից, բնույթից, աստիճանից, դրսևորումից, հետևաբար և չի կարող դեր խաղալ արարքի որակման հարցում: Տուժողին օգնություն ցույց տալու հնարավորությունից մերձավորի զրկված լինելը կամ չլինելը քննարկվող հանցագործության հատկանիշներ չեն: Առավել ևս, երբ միանգամայն, բնական է, որ տուժողին օգնություն ցույց տալու անհնարինության փաստի գիտակցումը ավելի է խորացնում առանց այդ էլ այն սարսափելի տառապանքները, որոնք, որպես ականատեսներ, նրանք կրում են հանցավորի կողմից տուժողին կյանքից զրկելու ամբողջ ընթացքում: Այսինքն՝ տուժողի մերձավորների առանձնակի տառապանքները պայմանավորված են մերձավորի մահվան, հարազատի անդառնալի կորստի փաստի ականատեսը լինելու, այդ ամենը գիտակցելու և անասելի տառապանքներ կրելու հետ:

«Մերձավորների» շրջանակը չի սահմանափակվում մերձավոր ազգականների շրջանակով: Այդ մասին է վկայում Հայաստանի Հանրապետությունում և Ռուսաստանի Դաշնությունում ձևավորված դատական պրակտիկան, որում մերձավոր ասելով հասկացվում է ոչ միայն մերձավոր ազգականը, այլև բոլոր այն անձինք, ովքեր ակնհայտորեն թանկ են, գնահատելի և սիրելի տուժողի համար:

Վճռաբեկ ատյանը Կ-ի գործով նշել է, որ մերձավոր անձանց շրջանակը չի սահմանափակվում քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդվածով նախատեսված մերձավոր ազգականների թվարկմամբ, և որ առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն է հա-

մարվում նաև տուժողի մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը, երբ հանցավորը գիտակցել է, որ իր գործողություններով նրան պատճառում է առանձին տառապանք:

Այսպիսով, օրենքի իմաստով սպանությունը համարվում է առանձին դաժանությամբ կատարված, երբ այն կատարվել է տուժողի մերձավորների ներկայությամբ, իսկ տուժողի մերձավորներ ասելով հասկացվում է ոչ միայն մերձավոր ազգականները, այլև այլ անձինք, որոնք ձևավորված հարաբերությունների արդյունքում հարազատ և թանկ են տուժողի համար: Այստեղ կարևորը սպանության ժամանակ տուժողի մերձավորների առանձին հոգեկան տառապանք կրելն է և հանցավորի կողմից այն գիտակցելը: Մերձավորության աստիճանը տվյալ դեպքում մղվում է երկրորդ պլան և դեր չի խաղում արարքի որակման հարցում:

Այսինքն, արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար անհրաժեշտ է, որ հանցավորին հայտնի լինի անձի մերձավորության մասին և դրանով պայմանավորված՝ վերջինիս ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ ծանր հոգեկան տառապանք պատճառելու մասին: Այսինքն, իմանալով տուժողի հետ անձի ունեցած մերձավորության մասին, հանցավորը տուժողին կյանքից զրկելով, մի դեպքում՝ ցանկանում և գիտակցաբար թույլ է տալիս տուժողի մերձավորին ծանր հոգեկան տառապանք, մյուս դեպքում՝ չցանկանալով մերձավորին ուժեղ հոգեկան տառապանքի պատճառումը, այնուամենայնիվ, գիտակցաբար թույլ է տալիս այն:

Ընդհանրապես, մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը միշտ էլ անձին անասելի ուժեղ հոգեկան տառապանք է պատճառում: Նա առաջինն է կրում այն սարսափը, որը պայմանավորված է իր աչքի առջև մերձավորին սպանելու գործողությամբ և իր կողմից վերջինիս օգնելու, կյանքը փրկելու անզորության գիտակցմամբ: Նման իրավիճակում որևէ կապ չունի թե մերձավորի սպանությունը ինչ եղանակով է կատարվել, ինչ առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ: Այն կարող է կատարվել դանակի մեկ հարվածով, մեկ կրակո-

¹⁶ Стн Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершенных приотягчающих обстоятельствах. СПб., 1998 էջ 18. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, հատուկ մաս, Երևան 2012, էջ 72.

ցով և այլն: Այսինքն մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության դեպքում արարքը առանձին դաժանությամբ սպանություն որակելու համար ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ հանցավորը սպանություն կատարելիս գործի հենց առանձին դաժանությամբ, այլ բավարար է նաև, որ նա գիտակցաբար թույլ տա այն: Այսինքն՝ մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության դեպքում հանցավորը, ինչպես արդեն նկատեցինք, կարող է և նրանց հոգեկան տառապանք պատճառելու նպատակ չունենալ, բայց գիտակցաբար թույլ տալ այն: Պետք է նկատել սակայն, որ **անձի մերձավորության մասին հանցավորի չիմանալը բացառում է մերձավորին տառապանք պատճառելու հանցավորի դիտավորությունը, հետևաբար և արարքը առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելը:**

Այն դեպքերում, երբ մերձավոր հանդիսացող անձի համար կարևոր չէ կամ միևնույն է հետևանքի առաջացման փաստը՝ տվյալ դեպքում մերձավոր հանդիսացող անձը ներկա գտնվելով դեպքին չի կրում հոգեկան որևէ տառապանք և հանցավորն էլ գիտակցում է այդ, ապա անկախ տուժողի հետ նրա կապվածության աստիճանից և բնույթից, նրա ներկայությամբ կատարված սպանությունը չի կարող որակվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Ավելին, դատական պրակտիկային հայտնի են դեպքեր, երբ սպանության դեպքի վայրում ներկա գտնվող մերձավոր ազգականը կամ մերձավորը ոչ միայն չի կրում հոգեկան որևէ տանջանք և տառապանք, այլ հենց ինքն է հանդիսացել տվյալ հանցագործության կազմակերպիչ կամ օժանդակող, մասնավորապես՝ կատարված սպանության պատվիրատու:

Մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության այն դեպքերում, երբ վերջինս ինչ-ինչ հանգամանքներում չի զգացել կատարվող հանցագործության փաստը՝ եղել է քնած կամ խորը հարբածության վիճակում և հանցավորն էլ գիտակցել է այդ, ապա նման իրավիճակում նույնպես արարքը չի կարող համարվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Այսինքն, միայն հանցանքի կատարման վայրում մերձավորի գտնվելը դեռևս բավարար չէ հանցավորի արարքը որպես առան-

ձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար: Հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ մերձավորի ներկայությունը հանցավորի կողմից օբյեկտիվորեն նկատված չլինի կամ հանցավորին հայտնի չլինի անձանց մերձավորության մասին: Այս դեպքում նույնպես հանցավորի արարքը չի կարող որակվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն, անկախ մերձավորի կողմից առանձին տառապանք ստանալու հանգամանքից: Նման դեպքերում արարքն առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար անհրաժեշտ է տուժողին կամ մերձավորին առանձին տառապանք պատճառելու հանցավորի դիտավորությունը:

Անձանց մերձավորության մասին հանցավորին օբյեկտիվորեն հայտնի չլինելը, կամ հանցավորի կողմից մերձավորին դեպքի վայրում նկատած չլինելը բացառում են արարքը «մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանություն» հատկանիշով որակելը, անկախ մերձավոր համարվող անձի կողմից առանձին տառապանք ստանալու հանգամանքից: Եվ դատարամաբանական է ու ճիշտ, որքանով որ անձանց մերձավորության մասին չիմանալու պարագայում կամ դեպքի վայրում մերձավորին նկատած չլինելու դեպքում հանցավորի մոտ չի կարող ձևավորվել դեպքի վայրում գտնվող մերձավորին առանձին տառապանք պատճառելու դիտավորություն:

Բոլոր դեպքերում, մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության հատկանիշից ելնելով, արարքը առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար պարտադիր է դեպքի վայրում գտնվող անձանց մերձավորության մասին հանցավորին հայտնի լինելը և նման իրավիճակում վերջինիս առանձին տառապանք պատճառելու հանցավորի դիտավորությունը: Իսկ այն դեպքերում, երբ նման իրավիճակում, այնուհանդերձ, հանցավորը սպանությունը կատարել է առանձին դաժան եղանակով, ապա վերջինիս արարքը ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն՝ պայմանավորված արդեն ոչ թե հանցագործության կատարման իրավիճակով, այլ հանցագործության կատարման եղանակով:

Այսպիսով, բոլոր այն դեպքերում, երբ հան-

ցավորը ցանկացել է հանցանքի կատարման վայրում գտնվող և տեղի ունեցածի բնույթը գիտակցող տուժողի մերձավորին առանձին տառապանք պատճառելը, ապա անկախ այն հանգամանքից թե մերձավորը առանձին տանջանք կամ տառապանք կրել է, թե ոչ՝ հանցավորի արարքը ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն:

Այն դեպքերում, երբ հանցավորը չի ցանկացել հանցանքի կատարման վայրում գտնվող և տեղի ունեցածի բնույթը գիտակցող տուժողի մերձավորին առանձին տառապանք պատճառելը, սակայն ենթադրել է, որ դեպքին ականատես մերձավորը կարող է տանջանք և տառապանք կրել կամ անտարբեր է գտնվել դրանց հարցում, ապա՝ կապված տուժողի մերձավորների կողմից առանձին տառապանք կրելու կամ չկրելու հանգամանքից, արարքը ենթակա է որակման առաջին դեպքում՝ որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն, երկրորդ դեպքում՝ ոչ: Նման որակումը ըստ մեզ ընդունելի է, քանի որ առաջին դեպքում հանցավորը չի ցանկացել, սակայն գիտակցաբար թույլ է տվել ծանրացնող հանգամանքի վրա հասնելը, երկրորդ դեպքում՝ չի ցանկացել ծանրացնող հետևանքը և այն չի առաջացել: Իսկ հանցավորի մասին տվյալ դեպքում խոսք լինել չի կարող:

Մեր կարծիքով, սպանության կատարման ժամանակ ներկա գտնվող մերձավորի կողմից առանձին տանջանք և տառապանք չկրելը, առանձին դաժանությունը բացառող հանգամանք և պարտադիր պայման չէ: Այդ առումով չպետք է համաձայնել այն հեղինակների հետ, որոնց կարծիքով, միայն մերձավորի սպանության փաստը գիտակցելը դեռ բավարար չէ արարքը առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն համարելու համար, այլ անհրաժեշտ է նաև, որ ներկա գտնվողը առանձին տանջանքներ և տառապանքներ կրի:

Կատարված արարքի բնույթը չընկալող, չգիտակցող, հոգեկան հիվանդի ներկայությամբ մերձավորի սպանությունը, որոշ հեղինակների կարծիքով, չի կարող որակվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Սակայն, ինչպես նկատել է Ա. Ա. Թա-

մազյանը «նման դիրքորոշումը վիճարկելի չէ միայն այն դեպքերում, երբ հանցավորն իմացել է անձի հոգեկան հիվանդ լինելու և դրա արդյունքում կատարված արարքի բնույթը չընկալելու, չգիտակցելու մասին»¹⁷:

Մեր կարծիքով, մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանության դեպքում արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար բոլոր դեպքերում պարտադիր չէ, որ տուժողն էլ անձամբ առանձին տանջանք կամ տառապանք կրի: Կարծում ենք, որ այն դեպքերում, երբ հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է տուժողին առանձին տանջանք և տառապանք պատճառելու եղանակով սպանելուն, սակայն հանգամանքների բերումով վերջինս այդպիսիք չի զգացել, օրինակ՝ կապված ակոհոլային ուժեղ հարբածության վիճակում գտնվելու կամ առաջին հարվածից հետո գիտակցությունը կորցնելու հետ, նույնպես ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Այսինքն, երբ առկա է հանցավորի կողմից տուժողին առանձին տանջանք և տառապանք պատճառելու եղանակով սպանելու ուղղակի դիտավորությունը, ապա ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ այդ նույնը տուժողն օբյեկտիվորեն զգա:

Ս.Ի. Տիշկևիչը նույնպես այն կարծիքին է, որ առանձնակի տառապանք պատճառելու ուղղակի դիտավորության դեպքում պատասխանատվությունը պետք է առաջանա առանձին դաժանությամբ ավարտված սպանության համար, նույնիսկ եթե տուժողը որևէ տանջանք կամ տառապանք չի զգացել¹⁸:

Այսպիսով, մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն ինչպես այն դեպքում, երբ տուժողին դրանով պատճառվել է առանձին տառապանք, այնպես էլ այն դեպքում, երբ այդ տառապանքը պատճառվել է ոչ թե տուժողին, այլ նրա մերձավորին, ինչպես նաև միաժամանակ և տուժողին և մերձավորին:

Այսպիսով, մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված,

¹⁷ Տե՛ս Թամազյան Ա. Ա. Սպանությունների որակման հիմնախնդիրները, Երևան, 2011թ. էջ 144:

¹⁸ Տե՛ս Тишкевич С.И. Расследование убийств: уголовно-правовые аспекты (рекомендации для следователей), с. 92.

ինչպես այն դեպքում, երբ տուժողին դրանով պատճառվել է առանձին տառապանք, այսինքն՝ հանցավորի կողմից մերձավորի ներկայությունը օգտագործվել է տուժողին լրացուցիչ, ուժեղ, հավելյալ տառապանք պատճառելու միջոց, այնպես էլ այն դեպքում, երբ այդ տառապանքը պատճառվել է ոչ թե տուժողին, այլ նրա մերձավորին:

Մեր կարծիքով չպետք է համաձայնել այն հեղինակների հետ, որոնց կարծիքով մերձավորի տառապանքները դուրս են գտնվում տուժողին սպանելու արարքից և այդ տառապանքները հանդիսանում են միայն սպանությանը ուղեկցող հանգամանք:

Դժվար չէ նկատել, որ մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը վկայում է հանցավորի առավել բարձր վտանգավորության մասին և հատկապես այն դեպքերում, երբ հանցավորը դրանով իսկ հետապնդում է տուժողի մերձավորներին առանձնակի տառապանքներ պատճառելու հատուկ նպատակ: Եվ այն տեսակետը, որ նման դեպքերում, չնայած հանցավորի կողմից տուժողի մերձավորների նկատմամբ դրսևորած դաժանությանը սպանությունն ինքնին առանձին դաժան չի դառնում, չի համապատասխանում օրենքի ոգուն և այդ առումով ընդունելի չէ: Նման տեսակետը անտեսվել է նաև դատական պրակտիկայի կողմից, համաձայն որի առանձին դաժանությունը կապվում է ինչպես անձին կյանքից զրկելու եղանակի, այնպես էլ առանձին դաժանությունը վկայող այլ հանգամանքերի հետ: Հետևաբար, արարքից դուրս գտնվող այլ ուղեկցող հանգամանքները ոչ թե չեն կարող, այլ հակառակը կարող են վկայել հանցավորի կողմից առանձին դաժանության դրսևորման մասին: Մեր կարծիքով, հանցավորի կողմից դրսևորած առանձին դաժանությունը կարող է դրսևորվել ինչպես տուժողին կյանքից զրկելու մեջ, այնպես էլ նրան ուղեկցող հանգամանքներում, և օրենքի տառը վկայակոչող բոլոր տեսակի տարընթերցումները բացառելու նպատակով առաջարկում ենք, հողվածը վերնագրել «առանձին դաժանությամբ կամ առանձին դաժանությամբ զուգորդված սպանությունը» վերտառությամբ, դրանով իսկ օրենքի տառը հա-

մապատասխանեցնելով օրենքի ոգուն, այն է՝ հանցավոր արարքի էությանը:

Իրավաբանական գրականության մեջ առանձին քննարկման առարկա է հանդիսանում նաև **մանկահասակների ներկայությամբ կատարված սպանությունների որակման հիմնախնդիրները:** Դատական պրակտիկայում նման սպանությունների թիվը եզակի չեն, մասնավորապես, մանկահասակի ներկայությամբ ծնողի սպանության դեպքերը: Նման դեպքերում, երբ մանկահասակը չի գիտակցել կատարվածի բնույթը, հանցավորն էլ գիտակցել է մանկահասակի կողմից կատարվածի բնույթը չընկալելը, ապա հանցավորի արարքը, պայմանավորված կատարման իրավիճակով, առանձին դաժանություն չի պարունակում: Իսկ այն դեպքերում, երբ մանկահասակը գիտակցել է արարքի ողբերգությունը, կամ այն ընդգրկված է եղել հանցավորի գիտակցությամբ, արարքը ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Դատական պրակտիկային հայտնի են բազմաթիվ դեպքեր, երբ երեխաները փորձել են թույլ չտալ հանցավորի՝ հաճախ իրենց հոր կողմից մորը դանակահարելը կամ այլ եղանակով սպանելը, սակայն անզոր են գտնվել: **Մանկահասակի կողմից հանցավորի արարքի բնույթը գիտակցելու և ընկալելու նման բոլոր դեպքերում, անկախ տարիքային շեմից առկա է առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության հանցակազմը:** Այսինքն, արարքի ողբերգականությունը գիտակցող երեխայի ներկայությամբ ծնողի սպանությունը դանակի մեկ հարվածով, հրագենի մեկ կրակոցով կամ այլ ցանկացած եղանակով, բոլոր դեպքերում, ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն:

Ս.Ի. Տիշկևիչի կարծիքով սպանությունն առանձին դաժանությամբ կատարված համարելու համար պարտադիր չէ, որ հանցավորը ցանկանա տուժողին կամ նրա մերձավորներին առանձնակի տանջանքներ և տառապանք պատճառելը: Բավարար է միայն այն փաստի գիտակցումը, որ նա իր գործողություններով առանձնակի տանջանքներ և տառապանքներ է պատճառում¹⁹:

¹⁹ Տե՛ս Тишкевич С.И. Квалификация преступлений против жизни. Минск, 1991, էջ 47.

Արդարացի համարելով նման դիրքորոշումը, Ա.Ն. Պոպովը միաժամանակ նկատել է, որ «կարևոր չէ, որ տեղի ունեցածը կրի երկարատև բնույթ», որպիսզի արարքը որակվի որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Օրինակ՝ հանցավորի կողմից նախկին կնոջը նրա անչափահաս երեխայի և մոր ներկայությամբ դանակի մեկ հարված հասցնելը դատական բարձրագույն ատյանի կողմից որակվել է որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության փորձ²⁰: Նման դեպքերում, հանցավորը գիտակցել է ինչպես տուժողին, այնպես էլ նրա մերձավորներին, այդ թվում անչափահաս երեխային առանձին տառապանք պատճառելը և գիտակցաբար թույլ է տվել այն:

Ինչ վերաբերում է վերոհիշյալ արարքները մերձավոր չհանդիսացող, անծանոթ մանկահասակի ներկայությամբ կատարելուն, ապա այդ հանգամանքը կարելի է դիտարկել ոչ թե որպես արարքը որակյալ դարձնող հատկանիշ, այլ՝ պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք, որը իր ամրագրումն է ստացել 2021 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետում: Դրանով, կարծում ենք, մեկ անգամ ևս շեշտվում է օրենսդրի հոգատար մոտեցումը այնպիսի խոցելի խմբի քրեաիրավական պաշտպանությանն, ինչպիսիք են՝ հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններով և տարբեր դրսևորումների նկատմամբ բարձր զգայնություն ունեցող մանկահասակները: Նշված դրույթի կիրառման համար անհրաժեշտ է պարզել մանկահասակի ներկայությունը հանցագործության կատարմանը, նրա ականատես լինելը, դեպքի հանգամանքների ընկալման ունակությունը և հանցագործի տեղյակ լինելը՝ կատարված հանցագործությանը մանկահասակի ներկա գտնվելու փաստի մասին:

Հանցագործության կատարման հանգամանքներով, այդ թվում իրավիճակով և գործողությունների բնույթով պայմանավորված սպանությունը պետք է համարել առանձին

դաժանությամբ կատարված նաև այն դեպքերում, երբ վնասվածք կամ վնասվածքներ պատճառելուց հետո, հանցավորը տեսնելով տուժողի արյունաքամ լինելը ոչ միայն նրան որևէ օգնություն ցույց չի տալիս, այլև սահմանափակում և արգալում է նրա տեղաշարժը և օգնություն հայցելու հնարավորությունը, դրանով իսկ ցանկանալով կամ գիտակցաբար թույլ տալով տուժողի մահվան վրա հասնելը առանձին տանջալի եղանակով:

Օրինակ՝ ամուսիններ Յու-ն և Կ-ն ապրել են անհաշտ, որի արդյունքում Յու-ն դիմել է դատարան կնոջից ամուսնալուծվելու հայցով: Դատական նիստի ընթացքում կողմերը եկել են հաշտության և վերադարձել են տուն, որտեղ կրկին վիճաբանել են, որի ընթացքում ամուսինը հանդիմանել է կնոջը իր վրա լրատվամիջոցին բողոք ներկայացնելու և առանց իր գիտության արքոր կատարելու մեջ: Եվ այն բանից հետո, երբ կինն ասել է, որ հետապնդելու է ամուսնուն և հանգիստ չի տալու նրան ողջ կյանքի ընթացքում, որտեղ էլ նա գտնվելիս լինի, ամուսինը խեղդամահ է արել կնոջը, ծածկել անձրևանոցով, հանգցրել բնակարանի լույսը, գնացել ոստիկանություն և հայտնել կատարվածի մասին:

Ելնելով վերոգրյալից, դատական բարձրագույն ատյանը Յու-ի արարքում բացառել է առանձին դաժանությունը՝ նշելով, որ առանձին դաժանությունը որպես օրենքով պատասխանատվությունը ծանրացնող հատկանիշ, կապվում է ոչ միայն սպանության կատարման եղանակի, այլև՝ հանցավորի դիտավորությամբ ընդգրկված հանցանքն առանձին դաժանությամբ կատարելը վկայող այլ հանգամանքների հետ²¹:

Գործնականում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ հանցավորը որպես տուժողի մերձավորի է ընդունել այլ կողմնակի անձի և տուժողին սպանելով նպատակ է ունեցել տուժողի մերձավորին առանձին տանջանք և տառապանք պատճառելու: «Կարծեցյալ մերձավորի» նման դեպքերում, տուժողի սպանությունը նույնպես ենթակա է որակման որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն:

²⁰ Сѣи Попов А.Н. Убийства, совершаемые с особой жестокостью, а также общеопасным способом. СПб 2001, էջ 75. Бюллетень Верховного суда РСФСР. 1982, N10.

²¹ Сѣи Сборник постановлений пленума и определений коллегии Верховного Суда СССР по уголовным делам. 1971-1979 М. 1981 էջ 383-386.

ՆՈՆԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

**ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱԼ
ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԻՆՉՊԵՍ ՆԱԵՎ ՏԵՂԸ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Քրեական դատավարության ողջ պատմության ընթացքում խմբակային հանցագործությունների բացահայտման ամենաարդյունավետ ուղիներից մեկը ընդունված է համարել հանցակիցներից մեկի ներգրավվումը իրավապահ մարմինների հետ համագործակցությանը:

Պետության և հասարակության օրենքով պաշտպանվող շահերի դեմ ոտնձգություն կատարած իրավախախտի ճշմարտացի ցուցմունքները ոչ միայն օգնում են վերականգնել կատարվածի ամբողջական պատկերը և բացահայտել յուրաքանչյուրի դերը հանցագործության իրականացման գործում, հաստատել մեղքը, այլև փրկել մարդկանց կյանքեր՝ կանխարգելելով նախապատրաստվող հնարավոր հակահրավակյան գործողությունները: Այս առումով միջազգային պրակտիկայում ընդունվել և լայնորեն կիրառում են ստացել իրավապահ մարմինների հետ համագործակցության համաձայնություն ձեռք բերած հանցավոր խմբի անդամներին խրախուսող նորմերը:

Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ անվտանգության իրական սպառնալիքի առկայության պարագայում, նյութական իրավունքի ընդհանուր նորմերով նախատեսված պատժի մեղմացման երաշխիքները բավարար չեն ամբաստանյալին հետքննության մարմինների հետ ակտիվ համագործակցության դրդելու համար, ուստի նշվածով պայմանավորված արտասահմանյան երկրների, արդեն նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ մշակվել է քրեական դատավարության նոր ընթացակարգ, որն ուղղված է առավել բարձր հասարակական վտանգավորություն ունեցող հանցագործությունների բացահայտման և քննության գործընթացի դյուրացմանը:

Ներկայումս, հանցագործությունների հայտ-

նաբերման, կանխարգելման և բացահայտմանն ուղղված քրեադատավարական ընթացակարգերի բարելավման խնդիրների ուսումնասիրության կարևորությունը առաջին հերթին հիմնավորվում է ահաբեկչական սպառնալիքների աճով և դեռևս նախապատրաստական փուլում դրանց հետևանքների կանխման անհրաժեշտությամբ:

Քրեադատավարական քաղաքականության ներկայիս փուլում դատավարական ձևի տարբերակման և դրա չափանիշների վերաբերյալ մոտեցումները փոխվել են: Արտասահմանյան շատ երկրներ որդեգրել են օպտիմալացման ճանապարհը՝ հետևողականորեն քրեական դատավարություն ներմուծելով տարբերակված վարույթները, որոնք հնարավորություն են տալիս կրճատել մինչդատական վարույթը՝ խնայելով բավականին մեծ ռեսուրսներ: Դատավարական ձևի պարզեցումը ինչպես հանցագործություններին առավել արագ և օպերատիվ արձագանքելու, այնպես էլ առավելագույն տնտեսման պայմաններում քրեական գործը արագ և արդյունավետ քննելու, լուծելու նպատակ է հետապնդում: Արդարադատության օպերատիվ իրականացումը մեծապես մոտեցնում է համագործակցության կատարման պահը, դրա համար նշանակվող պատժին:

Համագործակցության համաձայնագրի ինստիտուտը տարբեր մոդելների դրսևորումներով սահմանվել և լայնորեն կիրառվել է արտասահմանյան մի շարք երկրների քրեադատավարական համակարգերում, որոնց շարքին կարելի է դասել «Գործարք արդարադատության հետ», ինչպես նաև «Մեղքի ընդունման գործարք» /plea bargaining/ ինստիտուտները:

Տարբերակված վարույթի տարարտեսակ է համագործակցության վերաբերյալ մինչդատական համաձայնագիրը, որը գիտական գրա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, № 130, 2022

կանության մեջ հաճախ դիտարկվում է որպես հանցավորության դեմ պայքարի կոմպրոմիսին կոնցեպցիայի բաղկացուցիչ մաս:¹

Ընդհանուր առմամբ, այս ինստիտուտը հիմնված է կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կամավոր ստանձնած պարտավորության վրա, այն է՝ նպաստել հանցագործության բացահայտմանը, հանցակիցների մերկացմանը, հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված գույքի որոնմանը, ակնկալելով դրա դիմաց արարքի համար քրեական օրենսգրքով սահմանված պատժի զգալի կրճատում:²

Համաձայնագրում պարտադիր պետք է նշվեն այն գործողությունները, որոնք կասկածյալը կամ մեղադրյալը պարտավորվում է կատարել, ինչպես նաև մեղմացնող հանգամանքները և քրեական օրենսդրության համապատասխան նորմերը, որոնք կարող են կիրառվել վերջիններիս նկատմամբ՝ համաձայնագրում սահմանված պարտականությունները կատարելու դեպքում:

Համաձայնագրի կնքման դեպքում մեղադրյալի մոտ ծագում են պարտավորություններ, բայց հստակ չէ թե ինչ պարտականություններ է ստանձնում մեղադրանքի կողմը: Նախ և առաջ մեղադրողը պարտավոր է մեղադրյալի կողմից իր պարտավորությունների կատարման դեպքում դատարանում հանդես գալ՝ պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ համապատասխան միջնորդությամբ: Դատախազի այս պարտականությունը սահմանվում է ոչ թե մեղադրյալի հետ կնքվող համաձայնագրով, այլ՝ քրեական դատավարության օրենսգրքով:

Համաձայնագրով չեն համաձայնեցվում նաև մեղադրյալի քրեական պատասխանատվության պայմանները, այսինքն՝ այն պատճառով, որ համաձայնագրի կնքման և մեղադրյալի կողմից իր ստանձնած պարտավորությունների կատարման դեպքում քրեական պատասխանատվության առանձնահատկություններն օրենքով արդեն իսկ նախատեսված են, ուստի համաձայնագրում դրանց ամրագրումը չի կա-

րող համարվել դատախազի կողմից ստանձնվող պարտականություն:

Մեղադրյալի և դատախազի միջև կնքվող համաձայնագիրը ի տարբերություն արտասահմանյան երկրներում գործող այս ինստիտուտի, որպես այդպիսին, գործարք չի հանդիսանում, քանի որ դրանով մեղադրանքի կողմը որևէ պարտավորություն չի ստանձնում և չի կարող ստանձնել: Նրա կողմից կատարվող գործողությունները հստակ սահմանվում են օրենքով և նույնն են բոլոր համաձայնագրերի համար: Նման պայմաններում համաձայնագիրը կարծես հանդես է գալիս ոչ թե որպես գործարք կողմերի միջև, այլ մեղադրյալի կամ կասկածյալի կողմից միակողմանի պարտավորությունների ստանձնում, որը ձևակերպվում է գրավոր, և որով ստանձնած պարտավորությունները մեղադրյալի կողմից կատարելու դեպքում վրա են հասնում օրենքով սահմանված որոշակի բարենպաստ հետևանքներ:³

Չնայած այս ինստիտուտին ուղղված բազմաթիվ քննադատություններին, պարզեցված քրեակադատավարական ընթացակարգերը ընդունվեցին մի շարք երկրների, այդ թվում Հայաստանի Հանրապետության կողմից և ներդրվեցին քրեական դատավարության իրավունքում:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առկա չէ համագործակցության համաձայնագրի ինստիտուտի հասկացության սահմանումը, առաջարկվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ օգտագործվող հիմնական հասկացություններ հողվածի ներքո սահմանել նշված եզրույթի ձևակերպումը հետևյալ բովանդակությամբ՝ «... համաձայնագիր է կնքված մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև, որում սահմանվում են այն գործողությունները, որոնք կասկածյալը կամ մեղադրյալը պարտավորվում են կատարել համագործակցության նպատակին հասնելու համար, ինչպես նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատասխանատվության պայմանները՝ ելնելով քրեական

¹ Аликперов Х. Д., Преступность и компромисс, Баку, 1992; Он же. Освобождение от уголовной ответственности, М.: Институт повышения квалификации руководящих кадров Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 1999.

² Аликперов Х. Д.; Зейналов М. А., Компромисс в борьбе с преступностью. М., 1999, с. 46.

³ Քրեական դատավարության պարզեցման հիմնախնդիրները գիտագործնական ձեռնարկ, ք. Երևան 2011, Ա. Ղամբարյան, 57-59:

գործի հարուցումից կամ մեղադրանքի ներկայացումից հետո վերջիններիս կողմից կատարված գործողություններից»:

Համագործակցության համաձայնագիրը իրավական երևույթ է, որն ունի քրեաիրավական բովանդակություն և քրեադատավարական ձև: Քրեական իրավունքի տեսությունում մինչդեռատական համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագրի իրավական բնույթը դեռևս միանշանակ որոշված չէ: Բազմաթիվ են կարծիքները այն մասին, որ իր իրավական բնույթով համաձայնագիրը, ավելի հստակ դրա կնքումը, կարելի է դիտարկել որպես պատիժը մեղմացնող առանձին հանգամանք:⁴ Օրինակ, հեղինակներից մեկը՝ Ս. Ս. Կյուշնիկովը կարծում է, որ համաձայնագրի կնքման փաստը վկայում է մեղադրյալի կամ կասկածյալի դրական հետհանցավոր վարքագծի մասին, ով կամավոր կերպով ցանկություն է հայտնում քննությանն օժանդակելու, հանցակիցների բացահայտման հարցում, որը հիմք է հանդիսանում նշված համաձայնագիրը որպես մեղմացնող հանգամանք գնահատելու համար:⁵

Մինչդեռատական համագործակցության համաձայնագրի վերաբերյալ նորմերը ՌԴ քրեական իրավունքում դիտարկվում են որպես քրեական պատիժը մեղմացնող հանգամանք և իրենց ամրագրումն են ստացել ՌԴ քրեական օրենսգրքի «Պատիժ նշանակումը մեղմացնող հանգամանքների առկայության պարագայում» հոդվածում:⁶

ՀՀ քրեական իրավունքում համագործակցության վերաբերյալ մինչդեռատական համաձայնագիրը ինչպես մի շարք երկրների օրենսդրությունում չի դիտարկվում ոչ որպես պատիժը կամ պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք, և ոչ էլ որպես գործուն զոջալու տարատեսակ: 05.05.2021թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի ուսումնասիրությունը թույլ է

տալիս ենթադրել, որ ՀՀ քրեական իրավունքում համագործակցության համաձայնագիրը դիտարկվում է որպես առանձին ինքնուրույն ինստիտուտ և ամրագրվել է «Պատիժ նշանակելը» գլխում՝ «Պատիժ նշանակելը համագործակցության կամ համաձայնեցման վարույթի դեպքում», հոդվածի ներքո:⁷ Սույն հոդվածով նախատեսվում է նման վարույթի կիրառման դեպքում քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով նախատեսված առավել մեղմ պատժատեսակ, կամ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժատեսակի նշանակում, կամ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվում: Նշված առավել մեղմ պատիժը կարող է նշանակվել միայն մեղադրյալի կողմից համագործակցության համաձայնագրով ստանձնած իր պարտավորությունների կատարման պարագայում, ուստի նշվածով պայմանավորված՝ առաջարկվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերում «համագործակցության վարույթ կիրառելու դեպքում» ձևակերպումը փոխարինել «մեղադրյալի կողմից համագործակցության համաձայնագրով ստանձնած պարտավորությունները կատարելու» ձևակերպմամբ:

Անթույլատրելի է համարվում պարզեցնել կամ որևէ կերպ նեղացնել նշված կատեգորիայի վարույթներով մինչդեռատական ապացուցման սահմանները:⁸ Մասնավորապես, «Համագործակցության համաձայնագիր կազմելու կարգը» սահմանող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 468-րդ հոդվածում որպես համաձայնագրի բաղկացուցիչ մաս նախատեսված չեն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով սահմանված՝ քրեական վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքները, որոնց թվում են՝ ենթադրյալ հանցագործության քրե-

⁴ Тисен О.Н., Теоретические и практические проблемы Института досудебного соглашения о сотрудничестве в Российском уголовном судопроизводстве, Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, Оренбург 2017, с. 68.

⁵ Ключников С.С. Институт досудебного соглашения о сотрудничестве и его уголовно-правовое значение [Текст]: автореф. дис. канд. юрид. Наук: 12.00.08. - Краснодар, 2013. - 27 с.

⁶ «Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 30.12.2021).

⁷ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն.

⁸ Абшилава Г.В. Об особом порядке судебного разбирательства по уголовному делу в отношении обвиняемого, с которым заключено досудебное соглашение о сотрудничестве // Пробелы в российском законодательстве. 2010. № 3. С. 203-206.

կան օրենքով նախատեսված հատկանիշները և մեղադրյալի մեղավորությունը ենթադրյալ հանցանքը կատարելու մեջ:

Այս առաջարկը նպատակ ունի կանխելու իրավապահ մարմինների կողմից հայեցողության կիրառման հնարավոր չարաշահումները, ինչպես նաև ինքնամեղադրանքի և կասկածյալի կամ մեղադրյալի ենթադրյալ հանցագործության հետ առնչություն չունենալու այլ դեպքերը՝ ապահովելով քրեական օրենքով սահմանված, օրենսդրությամբ սահմանված՝ ըստ մեղքի պատասխանատվության և անձնական պատասխանատվության, ինչպես նաև քրեական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված, օրինականության և գործի արդարացի քննության սկզբունքները:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը, առաջարկվում է խմբագրել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 6-րդ ենթակետը և լրացնել այն հետևյալ բովանդակությամբ. «... ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերով ապացուցման ենթակա այլ հանգամանքները»:

Այսպիսով, համագործակցության վերաբերյալ մինչդատական համաձայնագրի ինստիտուտը թեև շատ երկրների քրեական դատավարությունում արդեն գործածվող ինստիտուտ է, սակայն այն չունի կիրարկման երկարաժամկետ փորձ, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունում այն առհասարակ նոր ձևավորվող և կայացող ինստիտուտ է: Համագործակցության վերաբերյալ մինչդատական համաձայնագրի ՀՀ-ում կայացումը՝ որպես առանձին ինստիտուտ բարդ համակարգ է, որը չի կարող դիտարկվել ոչ որպես քրեական պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք, ոչ էլ որպես «գործարքի» տեսակ: Արդյունքներն ընդհանրացնելով, հարկ է փաստել, որ համագործակցության վարույթը կարող է զարգացման լուրջ հեռանկարներ ունենալ Հայաստանի Հանրապետությունում, ուստի այս ինստիտուտի ներդրմամբ օրենսդրի կողմից առաջադրված նպատակների իրականացման համար անհրաժեշտ է իրականացնել բազմակողմանի, համակարգված և առավել խորքային վերլուծություն:

ԳԱՅԱՆԵ ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քաղաքացիական
Իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ոստիկանության կապիտան

ՖՐԱՆՉԱՅՉԻՆՔԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գիտության մեջ բացարձակապես ճիշտ է նշվում, որ «աշխարհում չկա ֆրանչայզինգի մեկ սահմանում, քանի որ տարբեր երկրներում այն ձեռք է բերել յուրահատուկ հատկություններ և ձևեր յուրաքանչյուր առանձին երկրի համար»: Այնուամենայնիվ, տարբեր իրավական համակարգերում ֆրանչայզինգի հարաբերությունների էությունը նույնն է:

Ըստ Մ.Մենդելսոնի, ֆրանչայզինգը ոչ թե արդյունաբերության ճյուղ է, այլ ապրանքների և ծառայությունների վաճառքի մեթոդ, որի օգտագործումը գործնականում անսահմանափակ է: Չերեպանովան, կարծելով, որ հետազոտողների մեծամասնությունը ուշադրություն է դարձնում ոչ թե ֆրանչայզինգի նշանների ամբողջ փաթեթին, այլ դրա առանձին ասպեկտներին, փորձեց ձևակերպել ֆրանչայզինգի ամենատարողունակ հայեցակարգը: Այն, ինչպես ողջամտորեն կարծում է Է.Ա. Չերեպանովը, ձեռնարկատիրական գործունեության ձև է, որը հիմնված է մի շարք պայմանագրերով ամրագրված հարաբերությունների համակարգի վրա, որը բաղկացած է մեկ կողմի փոխհատուցումից (կազմակերպություն, որը, որպես կանոն, ունի բարձր հեղինակություն ապրանքների և ծառայությունների շուկայում) մյուս կողմին (կազմակերպությանը կամ անհատ ձեռներեցին)՝ արտադրված ապրանքների, կատարված աշխատանքի կամ մատուցվող ծառայությունների անհատականացման միջոցներին (ապրանքային նշան կամ ծառայության նշան, կորպորատիվ ինքնություն), բիզնես տեխնոլոգիաներ և այլ առևտրային տեղեկատվություն, որի օգտագործումը մյուս կողմի կողմից կնպաստի շուկայում ապրանքների և ծառայությունների աճին և հուսալի համախմբմանը: «Միևնույն ժամանակ, փոխանցող կողմը պարտավորվում է աջակցել բիզնեսի կայացմանը, տրամադրել տեխնիկական և խորհրդատվական աջակցություն»:

Բ.Ի. Պուտինսկին ֆրանչայզինգը սահմանում է որպես խոշոր արտադրողների (վաճառողների) և փոքր ձեռնարկությունների միջև պայմանագրային հարաբերությունների համակարգ, որի ընթացքում ապրանքների առաջնորդման պարտավորությունները ուղեկցվում են լիցենզիայի հիման վրա մայր ընկերության անվան կամ ապրանքային նշանի օգտագործմամբ, ինչպես նաև համապատասխանությամբ դրա արտադրության տեխնոլոգիաներին և շուկայավարման ռազմավարությանը: Լիսենկոն ասում է, որ ֆրանչայզինգը այն տնտեսական հարաբերություններն են, որոնց արդյունքում մի կողմը հնարավորություն է ունենում օգտագործել մյուս կողմի գործարար համբավը՝ սեփական բիզնես գործունեությունը կազմակերպելու համար: Ի.Ն. Գերշիկովան տալիս է ֆրանչայզինգի (ձեռնարկատիրական) հետևյալ շատ յուրօրինակ սահմանումը. Դրանք գործարար հարաբերություններ են, որոնց ուժով կողմերից մեկը՝ ֆրանչայզերը տրամադրում է մյուս կողմին՝ արտոնագրատիրոջը իրականացնելու (արտոնություն) իրավունք:

Ըստ Ի.Վ. Ռիկովայի, «ֆրանչայզինգը ոչ թե պատրաստի բիզնեսի վաճառք է, այլ դրա վարման համար տեխնոլոգիայի փոխանցումը, որոշակի կանոնների համաձայն գործարար գործողությունների իրականացումը... Քանի որ ենթադրվում է, որ առևտրային փորձը կոնկրետ հեղինակային իրավունքի սեփականատիրոջ փորձն է (դրա օգտագործումը որոշակի օգուտ կբերի, օգտագործողը պետք է վճարի դրա համար), ապա այն պետք է անհասանելի լինի երրորդ կողմերի համար, այսինքն՝ խոսքը առևտրային գաղտնիքի մասին է (նոու-հաու):¹

Ֆիլադելֆիայի համալսարանի ռեկտոր, իրավունքի դոկտոր Ս.Սպինեյլին իր «Ֆրանչայզինգ. ճանապարհ դեպի բարեկեցություն» գրքում հետևյալ կերպ է ներկայացնում ֆրանչայզինգի

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, № 130 2022

¹ Տե՛ս А. Еремин, Франчайзинг и договор коммерческой концессии. Теория и практика применения, 2017, 5-8 էջերը:

վերաբերյալ իր մոտեցումը. Ֆրանչայզինգը բիզնեսի կազմակերպման և իրականացման այնպիսի ձև է, որին համապատասխան գործարարներից (ֆրանչայզերը) մեկը մշակում է բիզնես-գործընթացի մոդել և վաճառում է այդ մոդելի միջոցով բիզնեսի իրականացման իրավունքը այլ գործարարի (ֆրանչայզիին):²

Ամփոփելով վերոնշյալ մոտեցումները՝ կարող ենք ֆրանչայզինգը բնորոշել որպես գործարարական գործունեության սուբյեկտների միջև ձևավորված հարաբերություն, որտեղ օգտագործողը վճարի դիմաց և որոշակի ժամկետով իր գործարարական գործունեությունում օգտագործում է իրավատիրոջ կողմից մշակված կոնկրետ ապրանքի վաճառքի (արտադրության), ծառայության մատուցման, աշխատանքի կատարման բիզնես վարելու մոդելը:

Նշվածի արդյունքում էլ կարելի է վեր հանել ֆրանչայզինգին բնորոշ հատկանիշները:

Այսպես՝ ֆրանչայզինգը ձևավորվում է բացառապես գործարարական գործունեության ոլորտում: Հետևաբար այդ հարաբերության սուբյեկտները գործարարությամբ զբաղվող անձինք և կազմակերպություններ են: Այն ունի շատ որոշակի նպատակ, այն է՝ ընդլայնել վաճառվող ապրանքների, մատուցվող ծառայությունների և կատարվող աշխատանքների սպառման շուկան: Այդ նպատակին հասնելու միջոց է հանդիսանում մշակված, փորձարկված և եկամտաբերություն ապահովող բիզնես վարելու մոդելը: Վերջինս մշակվում է իրավատիրոջ կողմից և օգտագործողի ժամանակավոր օգտագործմանն է հանձնվում որոշակի վճարի դիմաց³:

Ֆրանչայզինգն իրենից ներկայացնում է բիզնեսի իրականացման ձև, երբ որևէ կազմակերպություն թույլ է տալիս այլ կազմակերպությունների օգտագործել իր ֆիրմային անվանումը և անհրաժեշտ մյուս բացառիկ իրավունքները՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար: Մայր կազմակերպությունը շահագրգռված է այս ձևի մեջ, քանի որ նա ներդրումներ չի կատարում նոր առևտրային հենակետեր բացելու համար, փոխարենն իր

բացառիկ իրավունքների տրամադրման միջոցով ընդլայնում է առևտրային գործակալների ցանցը, և վերջիններիս գործունեությունը վերահսկելու միջոցով նպաստում է իր ապրանքների (ծառայությունների) ակտիվ շրջանառությանը: Դուստր ֆիրմաներն էլ շահագրգռված են այս եղանակի կիրառման մեջ, քանի որ նրանք դեռևս չունեն լուրջ առևտրային փորձ, չունեն ճանաչում, ուստի բիզնես վարելն արդեն հանրահայտ ֆիրմային անվանման և մյուս բացառիկ իրավունքների, այդ թվում և հարուստ առևտրային փորձի ներքո նրանց կարող է նոր հեռանկարներ բացել շուկայում հաստատվելու և ցանկալի շահույթ ապահովելու հարցում⁴:

Անդրադառնալով ֆրանչայզինգի պայմանագրի իրականական կարգավորմանը՝ հարկ է նկատել, որ որոշ երկրներում, օրինակ՝ Իտալիայում, Իսպանիայում, Բրազիլիայում, Ավստրալիայում գործում է ֆրանչայզինգի վերաբերյալ հատուկ օրենսդրություն: Ֆրանչայզինգի պայմանագիրը ենթակա է նաև հատուկ իրավական կարգավորման ԱՊՀ անդամ որոշ երկրների օրենսդրություններում, մասնավորապես՝ Կազախստանի Հանրապետությունում և Բելառուսում: Այլ երկրներում, օրինակ՝ Ռուսաստանում կամ Ֆրանսիայում, ֆրանչայզինգի կանոններն ամրագրված են այլ օրենսդրական ակտերում, մասնավորապես՝ Քաղաքացիական օրենսգրքերում, ձեռնարկատիրական գործունեության վերաբերյալ օրենսդրությունում և այլն: Լ.Տ. Իբադովը մեջբերում է Մտավոր սեփականության համաշխարհային կազմակերպության փորձագետների կարծիքը, ըստ որի ֆրանչայզինգի հարաբերությունները լիովին կարգավորվում են պայմանագրային իրավունքով և չեն պահանջում հատուկ օրենսդրություն:

Մինչխորհրդային և խորհրդային շրջանում Հայաստանում, ինչպես նաև միութենական բոլոր հանրապետություններում ֆրանչայզինգային հարաբերությունները երբևէ իրավական կարգավորման չեն ենթարկվել: Այս առումով նման հարաբերությունների իրավական կարգավորմանը արդեն նոր օրենսդրությամբ անդ-

² Տե՛ս Ստիվեն Սպինելլի-մլ, Մ. Քոզենբերգ Ռոբերտ, Բերլի Տյու, ֆրանչայզինգ: փուլը կ բոգատսւյ. Մ. 2007 ր, 25 էջը:

³ Տե՛ս Դրմեյան Լ. Մ., Համալիր ձեռնարկատիրական գործունեության թույլտվության (ֆրանչայզինգի) պայմանագրի իրավական կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2012, 26 էջը:

⁴ Տե՛ս Բարսեղյան Տ. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Երկրորդ մաս, Երևան, 2001, 508 էջը:

րադառնալը կարելի է դիտել որպես նախկին միութենական հանրապետությունների քաղաքացիական օրենսդրության առաջընթաց⁵:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ ֆրանչայզինգի պայմանագիրը իր ամրագրումն է ստացել քաղաքացիական օրենսգրքում, մասնավորապես՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 53-րդ գլուխը վերնագրված է համալիր ձեռնարկատիրական գործունեության թույլտվություն (*ֆրանչայզինգ*) վերլուծությամբ: *Ըստ այդ գլխի* 969-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ համալիր ձեռնարկատիրական գործունեության թույլտվության (այսուհետ նաև՝ ֆրանչայզինգ) պայմանագրով մեկ կողմը (իրավատերը) պարտավորվում է վարձատրությամբ, ժամկետի նշումով կամ առանց դրա, մյուս կողմին (օգտագործողին) իրավունք տրամադրել իր ձեռնարկատիրական գործունեության մեջ օգտագործելու իրավատիրոջը պատկանող բացառիկ իրավունքների համալիրը, ներառյալ՝ իրավատիրոջ ֆիրմային անվանման, օրենքով պահպանվող առևտրային տեղեկատվության, ինչպես նաև պայմանագրով նախատեսված բացառիկ իրավունքների այլ օբյեկտների՝ ապրանքային նշանի, սպասարկման նշանի և այլնի նկատմամբ իրավունքները:

Ֆրանչայզինգի պայմանագիրը նախատեսում է իրավատիրոջ բացառիկ իրավունքների, գործարար համբավի և առևտրային փորձի համալիրի որոշակի ծավալի (մասնավորապես, օգտագործման նվազագույն և (կամ) առավելագույն ծավալի սահմանման միջոցով) օգտագործում՝ նշելով կամ առանց նշելու այն իրականացնելու տարածքը ձեռնարկատիրական գործունեության որոշակի ոլորտում (վաճառել իրավատիրոջից ստացված կամ օգտագործողի կողմից արտադրված ապրանքները, իրականացնել այլ առևտրային գործունեություն, կատարել աշխատանքներ, մատուցել ծառայություններ):

Նշվածից պարզ է դառնում, որ հայրենական օրենսդրությամբ ֆրանչայզինգի պայմանագիրը հատուկ իրավական կարգավորում չի ստացել, այլ ներառված է քաղաքացիական օրենսգրքում, ինչը, կարծում ենք՝ այնքան էլ արդարացված մոտեցում չէ, քանի որ ֆրանչայզ-

զինգը այլ քաղաքացիաիրավական ինստիտուտների հետ համեմատ հանդիսանում է նորամուծություն, ավելի ուշ է ներմուծվել հայրենական օրենսդրություն, բացի այդ նշված հարաբերությունը իր բնույթով տարբերվում է մյուս պայմանագրային հարաբերություններից, ինչը առաջ է բերում այս ինստիտուտի առավել մանրամասն, ինչպես նաև երկրում գործարարական հարաբերությունների առկա վիճակի հաշվառմամբ կարգավորման անհրաժեշտություն, որը մեր կարծիքով հնարավոր կլինի ֆրանչայզինգի հարաբերությունները առանձին օրենսդրական ակտով կարգավորելու դեպքում միայն:

Գրականության մեջ կարելի է հանդիպել ֆրանչայզինգի բազմաթիվ դասակարգումների: Այսպես՝ ըստ իրավունքների տրամադրման բացառիկության տարբերում են հասարակ և բացառիկ ֆրանչայզինգ, ըստ գործարարական գործունեության բնույթի՝ ապրանքային, արտադրական, ծառայությունների մատուցման և բիզնես ֆորմատի: Մեկ այլ դասակարգման դեպքում ֆրանչայզինգը լինում է երեք տեսակ՝ ապրանքային, արտադրական և գործնական:

Ի թիվս մի շարք առավելությունների ֆրանչայզինգն ունի նաև մի շարք թերություններ: Նախ և առաջ ազատությունը սահմանափակ է: Պայմանագրով նախատեսված կազմակերպատնտեսական կապերի միջոցով օգտագործողը պրակտիկորեն դառնում է ֆրանչայզինգային ցանցի օղակներից մեկը: Ճիշտ է օգտագործողը բիզնեսի սեփականատերն է, սակայն առկա է մշտական կենտրոնացված հսկողություն իրավատիրոջ կողմից:

Մյուս թերությունն այն է, որ ֆրանչայզինգի համակարգը ճկուն չէ: Այսինքն օգտագործողը չի կարողանում համարժեք պատասխան տալ շուկայում տեղի ունեցող փոփոխություններին, քանզի ուղղակիորեն կախված է իրավատիրոջից:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է արձանագրել, որ չնայած թերություններին ֆրանչայզինգը բիզնեսի իրականացման արագ, արդյունավետ և շահավետ ձև է, որի դեպքում սկսնակ գործարարը ձեռք է բերում պատրաստի բիզնես, ինչպես նաև հզոր աջակից:

⁵ Տե՛ս Դրմեյան Լ. Մ., Համալիր ձեռնարկատիրական գործունեության թույլտվության (ֆրանչայզինգի) պայմանագրի իրավական կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2012, 18 էջը:

ՆՈՐԻԿ ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության,
սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ

Կոնսոլիդացված, չկոնսոլիդացված և կոմ-բինացված սահմանադրություններն ունեն տար-բեր կառուցվածք: Չկոնսոլիդացված (չկոդիֆի-կացված) սահմանադրությունները, ամենից ա-ռաջ, բաղկացած են տարբեր հիմնական օ-րենքներից, իսկ վերջիններս երբեմն բաժան-վում են գլուխների, երբեմն հատվածների և բաժինների, որոնք ունեն ենթավերնագրեր կամ ուղղակի նշվում են թվային համարակալմամբ: Հաճախ նման հիմնական օրենքները բաժան-վում են անմիջական հոդվածների կամ պարագրաֆների: Առավել բարդ է կոմբինացված սահմանադրության կազմությունը, որը բաղ-կացած է տարբեր բնույթի ակտերից: Տվյալ դեպքում բարդ է խոսել նման սահմանադրու-թյունների ներքին կառուցվածքի որևէ միաս-նության վերաբերյալ: Անհրաժեշտ արտաքին համակարգավորվածությամբ (հատկապես կոմ-բինացված սահմանադրությունը) դրանք չեն տիրապետում, չնայած *ներքին կառուցվածքը*՝ սահմանադրական կարգավորման համար հասարակական հարաբերությունների որոշակի խմբերի ընտրությունը, սահմանադրական-ի-րավական ինստիտուտների բովանդակային փոխկապվածությունն առկա է նաև տվյալ դեպ-քերում: Նման փոխկապվածությունը, և հետևա-բար, արտաքին կառուցվածքը (սահմանադրա-կան կարգավորման համար հասարակական հարաբերությունների ընտրության որոշակի ա-ռանձնահատկությունների դեպքում) առկա է նաև կոմբինացված սահմանադրություններում, չնայած նման կառուցվածքի արտաքին կազ-մությունը խիստ տարատեսակ է: Այդ իսկ պատ-ճառով կարելի է խոսել միայն կոնսոլիդացված սահմանադրության տեքստի արտաքին կա-ռուցվածքի, արտաքին համակարգի վերաբեր-յալ:

Ըստ իրենց կառուցվածքի (տարբեր հատ-վածների տեղակայման) կոնսոլիդացված սահ-մանադրությունները տարբեր են: ԱՄՆ սահ-մանադրությունն ունի յոթ խոշոր հոդվածներ,

որոնք բաղկացած են բաժիններից և այլ առա-վել փոքր հատվածներից: Քանի որ հոդվածե-րը խոշոր են, ապա սահմանադրությանը հղման ժամանակ անհրաժեշտ է նշել հոդվածը, բաժի-նը, պարբերությունը: Հետագայում ընդունված սահմանադրություններում հաստատվել է առա-վել հարմար կառուցվածք, բաժիններ, գլուխ-ներ և այլ հատվածներ հավելված են վերնագ-րերով, որոնք բնութագրում են կարգավորման այս կամ այն օբյեկտները: Ճշմարիտ է, նաև այ-սօր են ծագում սահմանադրություններ, որոնք չեն պարունակում մշտական վերնագրեր: Օրի-նակ, Դանիայի 1953թ. Սահմանադրությունը նշված է միայն հատվածներով (I-IX), որոնք բա-ժանվում են հոդվածների («հոդվածների» ան-վանումներ չկան, առկա է միայն համարակա-լում): Սակայն, նման սահմանադրություններ ներկայումս կիրառվում են հազվադեպ: Ընդ-հանուր միտում է սահմանադրության հատված-ների հիմնական բովանդակության իմաստա-յին բացատրությունների գործնականի ընդար-ձակումը: Բազմաթիվ նոր սահմանադրություն-ներում իմաստային նշումները տարածվում են հոդվածների խմբերի կամ նույնիսկ առանձին հոդվածների վրա (օրինակ, Գերմանիայի 1975 թ., Պորտուգալիայի 1976թ., Իսպանիայի 1978թ. սահմանադրությունները): Սահմանադրության հստակ կառուցվածքը, ոչ միայն հատվածների, այլ նաև հոդվածների հստակ նշումը պարզեց-նում է սահմանադրությունների կիրառությու-նը, հատկապես սովորական քաղաքացիների համար, որոնց համար հեշտ է գտնել իրենց հե-տաքրքրող նյութը ըստ համապատասխան վեր-նագրերի և ենթավերնագրերի: Մյուս կողմից, սահմանադրության մասնատման ժամանակ անհրաժեշտ է խուսափել ավելորդ բարդացու-մից, մասերի խիստ հատվածավորումից, ինչն էլ կարող է բարդացնել սահմանադրություննե-րի կիրառությունը: Շատ բարդ արտաքին կա-ռուցվածք ունի, օրինակ, Բրազիլիայի 1988թ. Սահմանադրությունը, որը պարունակում է բա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

ժամանակն արտաքին կառուցվածքները (բաժիններ, գլուխներ, գլուխների ներսում հատվածներ, հողվածներ, լատինական թվերով և լատինական տառերով արաբական թվերով կետեր) գրվող պարագրաֆներ:

Ժամանակակից սահմանադրություններում հողվածները սովորաբար բաժանվում են մասերի: Առավել լավ է, որ և հողվածները, և մասերը նշված են արաբական թվերով: Հողվածները պետք է ունենան համատարած համարակալում սկզբից մինչև վերջ, հակառակ դեպքում (իսկ այդպես լինում է, չնայած հազվադեպ) բարդանում է կոնկրետ հողվածի որոնումները: Երբեմն, չնայած շատ հազվադեպ, հողվածների փոխարեն առկա են պարագրաֆներ (օրինակ Հունգարիայի Սահմանադրությունը): Հավանաբար էական նշանակություն չունեն նշված սահմանադրության ոչ մեծ հատվածները որպես հողվածներ կամ որպես պարագրաֆներ: Դա կախված է ժողովրդի ավանդույթներից, սահմանադրության ստեղծողների ընտրությունից: Սակայն կարևոր է, որ հողվածները կամ հողվածների (պարագրաֆների) խմբերը ունենան իմաստային նշում: Եթե սահմանադրությունը բաժանված է պարագրաֆների, դրանց առավել լավ է տալ ենթավերնագրեր (պարագրաֆների հատվածների կամ պարբերությունների հետագա մասնատման հնարավորությունները պահպանվում են):

Սահմանադրության արտաքին կառուցվածքի, դրա գլուխների, հողվածների տրամաբանական հաջորդականության համար վճռորոշ նշանակություն ունի սահմանադրության ներքին կառուցվածքը՝ առավել ընդհանուր դրույթներից անցումը պակաս ընդհանուրներին, սահմանադրության բովանդակության, սահմանադրական-իրավական ինստիտուտների հաջորդականության և փոխկապվածության «ընդլայնումը»: Ներքին կառուցվածքը իր հերթին սահմանվում է սահմանադրության հայեցակարգային ընկալումներով: Եթե ելնենք նեղ մոտեցումներից (սահմանադրությունը կարգավորում է մարդկանց իրավունքները և խանության կառուցվածքը, կառավարման ձևը, ընտրական համակարգը) մենք կստանանք սահմանադրության ներքին, իսկ հետևաբար, նաև արտաքին կառուցվածք: Եթե կիրառվի առավել լայն մոտեցում, ներառվեն կարգավորման

այլ ոլորտներ, սահմանադրության ներքին և արտաքին կառուցվածքները այլ կլինեն:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ժամանակակից սահմանադրություններում կարգավորումը սկսվում է հասարակության և պետության հիմքերին (սահմանադրական կարգին) նվիրված առավել ընդհանուր նորմաներից, և հազվադեպ՝ մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակից: Վերջին մոտեցումը բնորոշ է, օրինակ, Նիդերլանդների 1983 թ. Սահմանադրությանը և ԳԴՀ 1949թ. Հիմնական օրենքին, սակայն կարևոր է հիշել, որ վերջին սահմանադրությունը գործածվել է ֆաշիզմի ջախջախումից հետո, երբ անհատի իրավունքների վերաբերյալ հարցը ձեռք էր բերել առանձնահատուկ նշանակություն: Որոշ այլ սահմանադրություններում (օրինակ, Ֆրանսիայի, Չեխիայի) մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի կարգավորումը առանձնացված են հատուկ սահմանադրական ակտերում (1789թ. Մարդու և քաղաքացու իրավունքների վերաբերյալ հռչակագիր, Ֆրանսիայի 1946թ. Սահմանադրության նախաբան, Չեխիայի 1992թ. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների խարտիա): Դրանք ընդունվել են առավել վաղ ժամանակներում, քան սահմանադրության մնացյալ տեքստը, սակայն ներքին կառուցվածքը (սահմանադրական-իրավական ինստիտուտների փոխկապվածությունը) առկա է նաև այս դեպքում: Նման փոխկապվածություն առկա է նաև կոմբինացված սահմանադրության մեջ, քանի որ դրա դոկտրինալ մեկնաբանությունների և գործնականի ուղիով սահմանվող կարգավորման օբյեկտը (այն այնքան ակնհայտ չէ, ինչպես կոնսոլիդացված սահմանադրության դեպքում և քիչ նկատելի, քան չկոնսոլիդացվածում) իր հիմքում հանդիսանում է ընդհանուր բոլոր սահմանադրությունների համար (ազգային առանձնահատկությունների և այլ պայմանների հաշվառմամբ):

Ճշմարիտ է, սահմանադրական նորմերով օբյեկտի «ընդարձակման» (այդ թվում ժամանակագրային) հաջորդականությունը չկոնսոլիդացված և հատկապես կոմբինացված սահմանադրությունների դեպքում խիստ բարդ է հաստատել: Ինչ վերաբերվում է կոնսոլիդացված սահմանադրություններին, սահմանադրական զարգացումների պրակտիկայի ընդհանրաց-

ման հիման վրա դրանց համար կարելի է հաստատել առավել նպատակահարմար ներքին կառուցվածք, դրա ինստիտուտների «ընդլայնում», դրա հատվածների (գլուխների, բաժինների) հաջորդականություն:

Մենք կարծում ենք, որ ամենաբարդ հարցերը, որոնք ծագում են տվյալ դեպքում, դա մարդու և քաղաքացու իրավունքների, տնտեսական հարաբերությունների և իշխանության կառուցակարգի վերաբերյալ հարցերի սահմանադրության մեջ կարգավորման հաջորդականությունն է: Մարդկանց հասարակական գիտակցության մեջ առավել հաստատվել է նրա վերաբերյալ դրույթները, որ առավելագույն արժեք հանդիսանում է ինքը մարդը: Դա ստացել է իր արտացոլումը նաև որոշ սահմանադրությունների նորմերում, այդ թվում ազգային Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում:

Հատկապես մարդն է ձևավորում կոլեկտիվներ և հասարակություն, ստեղծում պետություն: Առանց մարդու այս ամենը գոյություն չէր ունենա: Թվում է տրամաբանական, որ սահմանադրությունները սկսեն մարդու, քաղաքացու և մարդու իրավունքներին (նկատենք նաև, պարտականություններին) նվիրված գլխից, իսկ սահմանադրության տրամաբանական սխեման կլինի հետևյալը, մարդ-կոլեկտիվ – պետություն – հասարակություն: Սակայն բացի ուղիղներից գոյություն ունեն նաև հակադարձ կապեր, որոնք երբեմն ունեն առավել մեծ նշանակություն, քան ուղիղները: Ինչպես հայտնի է, մարդու կարգավիճակը, մարդու և քաղաքացու իրավունքները և պարտականություններն անխզելի կապված են հասարակության և պետության հետ: Առանց հասարակության այդ իրավունքները չեն կարող գիտակցվել և իրականացվել: Ժամանակակից մարդն ապրում է պետականորեն կազակերպված հասարակության, այլ մարդկանց, կոլեկտիվների հետ սերտ փոխկապվածության մեջ, վերջիններիս նա պատկանում է ըստ տարբեր հիմքերի (արհմիությանը՝ որպես աշխատող, կուսակցությանը՝ որպես կուսակցության անդամ, գործատուների միավորմանը՝ որպես գործարար, կրոնական միավորումներին՝ որպես հավատացյալ և այլն):

Մյուս կողմից, այն ամենը, ինչ կատարվում է հասարակության մեջ, պետության տարբեր

միջոցառումները վերջնական արդյունքում նախատեսված չեն հեռավոր աստղերի, այլ այս կամ այլ ձևով՝ մարդու համար: Ամենի վերջնական սպառողը (նույնիսկ տիեզերական շարժման)՝ մարդն է: Այդ իսկ պատճառով, հավանաբար, սահմանադրության սկզբում կարևոր է հակիրճ նշել մարդու որպես բարձրագույն արժեքի վերաբերյալ թեզը (ինչը կատարվել է ՀՀ Սահմանադրության մեջ), սակայն սահմանադրության բաժինները անհրաժեշտ չէ սկսել մարդու և քաղաքացու իրավունքներից: Այդ իրավունքներն ունեն կարևոր նշանակություն, սակայն դրանցով չի սպառվում մարդու որպես բարձրագույն արժեքի բնութագրումը:

Ըստ մեր տեսանկյան կառուցվածքի (բաժինների և այլն) հաջորդականությունը պետք է հետևի դրա արտաքին կառուցվածքի տրամաբանությանը: Առանձնացնենք չորս գլխավոր բաղադրիչներ, որոնց միջև փոխկապվածությունը կազմում է սահմանադրության հիմնական բովանդակությունը: Դա անհատն է (նա հանդես է գալիս որպես քաղաքացի և որպես մարդ), կոլեկտիվը, պետությունը և հասարակությունը: Դրանց փոխկապվածությունների հաջորդականությունը հանդիսանում է ոչ թե պատմական (սկզբում ծագել է մարդը, հետագայում մնացյալը), այլ՝ տրամաբանական: Ինչպես ասվել է, մարդու կարգավիճակը վերջնական արդյունքում սահմանվում է այն հասարակությամբ, որում վերջինս ապրում է, նրա շրջապատով, իսկ ժամանակակից պայմաններում (պետության ծագումից հետո) կոլեկտիվը և պետությունը հանդիսանում են հասարակության անբաժանելի բաղադրիչ հատված: Հետևաբար, ըստ մեր կարծիքի, սահմանադրության առաջին հատվածը (նախաբանից հետո, որում սովորաբար արտացոլվում է երկրի հիմնական ուղղությունները, ժողովրդի նպատակները) պետք է նվիրված լինի հասարակական կառուցվածքի հիմքերին: Դրանում կպարունակվեն մարդու, հասարակությունում կոլեկտիվի և պետության դերի վերաբերյալ հիշատակումներ: Աշխարհի երկրների մեծամասնության սահմանադրության մեջ մարդու և քաղաքացու իրավունքների (երբեմն նրանց նաև պարտականությունների) գլուխներին հաջորդում են հոդվածներ և այլն, որոնք ունեն առավել ընդհանուր բնույթ: Գոյություն ունեն նաև այլ անվա-

նումներ «Նախաբան»՝ 1997թ. բուլղարական Սահմանադրության մեջ, «Ժողովուրդ»՝ 1937թ. իռլանդականում, «Պետական կառավարման ձև»՝ 1975թ. հունականում և այլն, սակայն սովորաբար նման գլուխներում ևս ամրագրված են հասարակական և պետական կառուցվածքի առավել ընդհանուր սկզբունքները: Նմանատիպ է նաև ՀՀ Սահմանադրության կառուցվածքը, որը բաղկացած է նախաբանից, բուն բովանդակությունից (15 գլուխ) և եզրափակիչ և անցումային դրույթներից (գլուխ 16):

Եզրահանգում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության փոփոխված Սահմանադրության կառուցվածքը իր էությանը և բովանդակությամբ լիովին համապատասխանում է արդի սահմանադրականության հիմնարար դրույթներին ու պահանջներին:

Ուսումնասիրելով ՀՀ Սահմանադրության նախաբանը, հասկանում ենք, որ այն կանխորոշում է նրա առարկայական բովանդակությունը: Ընդհանրապես, Սահմանադրության նախաբանում նորմատիվ բնույթի և իրավաբանական ուժի առնչությամբ սահմանադրական իրավունքի գիտության մեջ ընդունված է, որ նախաբանի դրույթները իրավական նորմեր չեն, սակայն նորմատիվ նշանակություն ունեն Սահմանադրության մնացած դրույթների մեկնաբանման և կիրառման համար¹:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախաբանում ամրագրված են հայոց պետականության հաջորդականությունը և հիմնարար սկզբունքները, ազգային և համազգային նպատակները, ազգային և համազգային արժեքների նկատմամբ հայ ժողովրդի ընդգծված հավատարմությունը:

Ժամանակակից սահմանադրության և ՀՀ Սահմանադրության առաջին գլուխը նվիրված է սահմանադրական կարգի հիմունքներին, որում ամրագրված են պետական և հասարակական կյանքի կանոնակարգման հիմնարար, ելակետային դրույթները և սկզբունքները: Մասնավորապես, ամրագրված է հայոց պետականության ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական բնույթը, ժողովուրդը որպես իշխանության աղբյուր, մարդը որպես բարձրագույն արժեք և նրա անօտարելի արժանապատվու-

յունը, իշխանությունների բաժանման սկզբունքը, իրավական նորմերի աստիճանակարգությունը, օրինականության սկզբունքը, ընտրական իրավունքի սկզբունքները, գաղափարական բազմակարծությունը և բազմակուսակցական համակարգը, պետական ինքնակառավարման և սեփականության երաշխավորումը, պետական լեզուն և խորհրդանիշները և հարակից այլ հարցերը:

ՀՀ սահմանադրության մյուս գլուխները (մինչև 15-րդ գլուխը) կարգավորում են պետական իշխանության և կառավարման մարմինների համակարգը, գործառության լիազորությունները:

Սահմանադրության 15-րդ հոդվածը նվիրված է սահմանադրության ընդունմանը, փոփոխման կարգին, հանրաքվեին, իսկ 16-րդ հոդվածը՝ պարունակում է եզրափակիչ և անցումային դրույթներ:

Կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ ժամանակակից սահմանադրություններում պետական մարմիններին նվիրված հատվածն առավել ծավալուն է: Նախկինում, երբ գերակայում էր սահմանադրական կարգավորման նկատմամբ նեղ մոտեցումը (պետական իշխանություն և անհատի իրավունքներ), սահմանադրության նման կառուցվածքը հասկանալի էր: Ժամանակակից պայմաններում, երբ գերակայում է սահմանադրության բովանդակության նկատմամբ այլ մոտեցում, այս հատվածը այդքան մանրամասն դարձնել նպատակահարմար չէ: Խորհրդարանին, պետության ղեկավարին, կառավարությանը վերաբերվող որոշ գործընթացային դրույթներ բնակչության լայն զանգվածների համար չեն հանդիսանում առանձնահատուկ կարևոր, դրանք քիչ են շոշափում վերջիններիս հետաքրքրությունները: Նրանց համար առավել կարևոր են դրույթները, որոնք վերաբերվում են ոչ թե պետական մարմինների կառուցվածքներին, դրանց գործունեության կարգին, այլ մարդու, կոլեկտիվի, պետության, հասարակության փոխկապվածությունները, մարդու դերը, հասարակական կառուցվածքի, պետության դերի սկզբունքային հարցերի լուծումները սահմանադրական մակարդակի կարգավորում-

¹ Տե՛ս Խաչատրյան Հ.Մ. Հայաստանի Հանրապետության առաջին Սահմանադրությունը: Երևան, 1997, էջ 29:

ներին: Կարծում ենք, որ սոցիալական համագործակցության, աշխատանքային հարաբերությունների, բաշխման (այդ թվում աշխատավարձի հարցերը), հարկատվության, սեփականության, գինված ուժերի կազմակերպման, իրավակարգի սկզբունքները առավել կարևոր են սովորական քաղաքացու համար, քան խորհրդարանի գործունեության իրավակարգը կամ նախագահի պաշտոնավարության ժամկետները և այլն: Նախկինում, երբ ձևավորվող խորհրդարանները պայքարում էին թագավորական միահեծան իշխանության դեմ, երբ ակտիվ պատգամավորներին թագավորական պահակախումբն ուղղում էր բանտեր անորոշ ժամանակներով, իսկ խորհրդարանը լուծարելը, սահմանադրությունում տարբեր ժամկետների և գործընթացների մանրամասն կարգավորումներն ունեին սկզբունքային նշանակություն՝ հանդիսանալով որոշակի երաշխիք խորհրդարանների և ազգային ներկայացուցիչների համար: Սահմանադրության բովանդակության

համար առաջնային նշանակություն ունեն հատկապես նոր հայեցակարգի խնդիրները ինչպիսիք են՝ ամենից առաջ որպես մարդու, կոլեկտիվի, պետության և հասարակության փոխկապվածությունը հաստատող, տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և հոգևոր գոյության հիմնական հարցերը: Իսկ պետության այս կամ այն մարմինների գործունեության վերաբերյալ մանրամասն հարցերը (այդպիսի նորմերը զբաղեցնում են սահմանադրության հիմնական հատվածը) կարելի է լուծել առանձին օրենքներով և կարգավորումներով, որոնք ուղղվում են անձանց համեմատական նեղ շրջանակների և անմիջական հարաբերություն չունեն բնակչության ճնշող մեծամասնության հետ: Իհարկե, սահմանադրությունում պետք է ամրագրվեն միայն հիմնարար դրույթներ, որոնք անհարժեշտության դեպքում կկիրառվեն տարբեր օրենքներում և իրավական ակտերում:

ՆՈՐԱՅՐ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

**ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԻ ԴՈԿՏՐԻՆԱԿ
ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ**

Օրենսդրության զարգացումը 18-19-րդ դարերում հզոր ազդակ հաղորդեց արդարադատության գիտական դոկտրինի ձևավորմանը: Արդարադատության թեմային առաջինն անդրադարձողներից էր Շ. Մոնտեսքյուն: Իր «Օրենքների ոգու մասին» գրքում նա նկարագրել է Հին աշխարհում (Հունաստան և Հռոմ), միջնադարյան և ժամանակակից պետությունների (Ֆրանսիա, Իտալիա, Անգլիա, Գերմանիա, Թուրքիա և Չինաստան) իրավական գործընթացները: Համեմատելով տարբեր երկրներում և տարբեր փուլերում դատական գործընթացների զարգացման առանձնահատկությունները, նա մատնանշեց դատարանների խստությունը մեղմելու անհրաժեշտությունը և, միևնույն ժամանակ, պատժամիջոցների անխուսափելիությունը. «Փորձը ցույց է տվել, որ այն երկրներում, որտեղ պատիժները դաժան չեն, դրանք հավասարապես ուժեղ տպավորություն են թողնում քաղաքացու մտքում, քան մյուս երկրների ամենախիստ պատիժները... Մենք չպետք է կառավարենք մարդկանց ծայրահեղ միջոցների օգնությամբ. պետք է տնտեսապես օգտագործենք այն միջոցները, որոնք մեզ տրամադրված են բնության կողմից՝ նրանց ուղղորդելու համար:

Ուսումնասիրեք բոլոր անփութության պատճառները և կտեսնեք, որ այն բխում է հանցագործությունների անպատժելիությունից, այլ ոչ թե պատժամիջոցների թուլությունից: Գոյություն ունի այլասերվածության երկու տեսակ՝ մեկը, երբ մարդիկ չեն պահպանում օրենքները, մյուսը, երբ նա ապականված է օրենքներով. վերջին հիվանդությունը անբուժելի է, քանի որ դրա պատճառը թաքնված է հենց բուժման մեջ»¹:

Արդարության ճշմարիտ սկզբունքների խախտումների վառ պատկերներ է նկարագրել անգլիացի փիլիսոփա և քաղաքական գործիչ Է. Բերկը²: Մեղադրելով 18-րդ դարի վերջի անգլիական դատարաններին և իրավաբաններին՝ նա գրել է. «Իրավաբանները, ինչպես և աստվածաբանները, կառուցել են ևս մեկ բանականություն, բացի Բնական Բանականությունից, և արդյունքում ի հայտ է եկել ինչ-որ հատուկ արդարադատություն, բացի Բնական Արդարադատությունից»:

Առաջին անգամ արդարադատության նկատմամբ գիտական մոտեցումը հաստատվեց գերմանացի գիտնական, իրավաբանական պատմական դպրոցի հիմնադիր Ֆ. Սավինիի կողմից: Առաջին քայլը իրավական նոր ուսումնասիրությունների և դասագրքերի հրատարակումն էր, որոնք կարող էին փոխարինել «անհոգի, մեխանիկական և անտանելի» հրատարակություններին: Եվ միայն դրանից հետո հնարավոր եղավ, այս հիմքի վրա, անցնել նոր օրենքների ստեղծմանը, իսկ հետագայում՝ կողմնորոշված ակտերի ստեղծմանը: Ֆ. Սավինիի բողոքը ընդունվեց ոչ միայն Գերմանիայում, այլև շատ այլ երկրներում՝ Ֆրանսիայում, Մեծ Բրիտանիայում, Հոլանդիայում, Իտալիայում և Ռուսաստանում, որոնք սկսել էին դատական կարևոր բարեփոխումներ³: Նրանք շատ առումներով համապատասխանում էին ոչ միայն այն ժամանակվա գիտական տեսակետներին, այլև արդարադատության վերաբերյալ հասարակ մարդկանց պատկերացումներին:

19-րդ և 20-րդ դարի առաջին կեսերին գերակշռում էր արդարադատության պատժիչ դոկտրինը, որում հիմնական շեշտը դրվում էր

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, № 130, 2022

¹ Տե՛ս Մոնտեսքյե Ս. Օ դухе законов. М., 1999. С. 80-81

² Տե՛ս Берк Э. В защиту естественного общества, или обозрение бед и несчастий, приходящихся на долю человечества в любого рода искусственно созданном обществе // Берк Э. Правление, политика и общество. М., 2001. С. 120

³ Տե՛ս Savigny F.C. The Vocation of Our Age for Legislation and Jurisprudence. Birmingham, 1986. Էջ 150

անօրինական գործողությունների կամ անգործության համար պատժի անխուսափելիության վրա: XX դարի երկրորդ կեսից ամենաազդեցիկն էին ինտեգրալ և բաշխիչ արդարադատության դոկտրինները: Ինտեգրալ արդարադատությունը ձգտում է յուրաքանչյուրին տալ այն, ինչին նա արժանի է, կամ տալ այն, ինչի իրավունքը նա ունի: Բաշխիչ արդարադատությունը ձգտում է պատիժներն ու պարգևները հավասարաչափ բաշխել՝ հաշվի առնելով առկա փաստերն ու հանգամանքները:

Արդարադատության այլ դոկտրինները հիմնավորված են իրավագիտության մեջ: Իսլամական աշխարհում դեռևս մշակվում էր աստվածային արդարության դոկտրինը, որը պահանջում էր շարիաթի նորմերին խստորեն հետևել և հաստատել Աստծո կամքը յուրաքանչյուր դատական որոշման մեջ: Հինդուիստական և բուդդայական օրենքներում արդարադատությունն ընկալվում է որպես դատարանի առջև բոլորի կարմայի համարժեք հատուցում:

20-րդ դարի երկրորդ կեսերին նոր դոկտրիններ են ի հայտ գալիս: Օրինակ, նշանավոր ռուս իրավաբան տեսաբան Վ.Վ. Լազարևը մշակեց մի դոկտրին, ըստ որի արդարադատությունը մեկնաբանվում է որպես պետության կողմից մատուցվող ծառայությունների տեսակներից մեկը⁴: Հիմնավորման մեջ, մասնավորապես, նշվում էր, որ դատարանները պետք է «լուծեն կոնկրետ գործեր՝ հաշվի առնելով վիճող կողմերի շահերը, կշռադատելով նրանց շահերը, նշելով տվյալ շրջանակում գտնվող նորմերը և այլն», որը պահանջում է շեշտադրումների անցում նյութական իրավունքից ընթացակարգային իրավունքի:

Գոյություն ունեցող դոկտրինաների բազմազանությամբ, այս դոկտրիններում կարելի է առանձնացնել արդարադատության հետևյալ հիմնական բնութագրերը.

- արդարադատության իրականացումը միայն դատարանի կողմից՝ սահմանված իրավասությանը համապատասխան, տվյալ ժամկետում և օրենքով սահմանված կանոններին համապատասխան,

- անկախ և անաչառ դատավորների կողմից դատական գործերի քննարկումը,
- ճշմարտության հաստատում,
- արդարություն,
- անհատի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն,
- օրենքի առջև բոլորի հավասարությունը,
- հակամարտության կարգավորում,
- դատական գործընթացների հրապարակայնություն,
- դատական պաշտպանության իրավունք,
- մրցունակություն,
- արդարության անխուսափելիությունը,
- ողորմություն,
- դատարանների որոշումների հիմնավորումը սահմանադրության, օրենքների և դատական նախադեպերի նորմերով: Այս բնութագրիչներից շատերն արտացոլված են սահմանադրություններում:

Շատ սահմանադրություններ չեն նշում կամ չեն կարգավորում արդարադատության խնդիրները՝ սահմանափակվելով դատական համակարգի կազմակերպման, դատավորների նշանակման կամ ընտրության կարգի, դատական գործընթացների և անհատական դատավարական իրավունքների վերաբերյալ կանոնների սահմանմամբ: Սահմանադրական կարգավորման այս մոդելը գործում է Ավստրալիայում, Ավստրիայում, Ալբանիայում, Արգենտինայում, Աֆղանստանում, Բահրեյնում, Բելառուսում, Բելգիայում, Բրազիլիայում, Ինդոնեզիայում, Իրաքում, Իսլանդիայում, Չինաստանում և մի շարք այլ պետություններում⁵:

Դատական իշխանության հեղինակությունը կապված է նաև նրա ակտերի անհապաղ կատարման և դրանք որպես իրավունքի աղբյուր ճանաչելու հետ:

Օրինակ՝ սահմանադրական արդարադատության ակտերն իրավունքի աղբյուրներ ճանաչելու խնդիրը որոշվում է այդ ակտերին ներհատուկ կերպով բնորոշ իրենց՝ սահմանադրական և իրավական բնույթի իրավական հատկություններով: Ի վերջո, բանն այն է, որ սահմանադրական արդարադատության մարմին-

⁴ Տե՛ս Лазарев В.В., Избранные труды. Т. 1. М., 2010. С. 646

⁵ Տե՛ս Хрестоматия по истории отечественного государства и права. М., 2003. С. 299

ների որոշումները, «պարուրելով» սահմանադրությունը, դրա հետ միասին կազմում են իրավունքի սահմանադրական աղբյուրների հատուկ տեսակ, որը գոյություն ունի օրենքների, ենթաօրենսդրական ակտերի, դատական պրակտիկայի և իրավունքի այլ տեսակների հետ:

Սահմանադրական արդարադատության օրինաստեղծ ներուժի մասին թեզի հիմնական հակափաստարկը Գ.Քելսենի արտահայտած դիրքորոշումն է, ըստ որի՝ իշխանությունների տարանջատման համակարգում դատարանը նպատակ չունի ստեղծելու իրավունքի գերակայություն: Այս մոտեցումը դժվար թե համապատասխանի այսօրվա իրավական իրողություններին, ինչը հաստատվում է գործադիր իշխանությունների, այդ թվում, այսպես կոչված, պատվիրակված օրենսդրության կողմից կանոնների ստեղծման գործառույթի ճանաչումով: Համաշխարհային սահմանադրական պրակտիկայի համատեքստում պետք է գնահատել նաև Սահմանադրական դատարանի ազդեցության բնույթը օրինաստեղծ գործընթացի վրա: Իհարկե, Սահմանադրական դատարանի դերը օրինաստեղծման գործում բավականին կոնկրետ է, ինչը բացատրվում է նրա իրավասության բնույթով, ինչը հուշում է, որ այս պետական իշխանության նպատակն առաջին հերթին սահմանադրական նորմերի կիրառումն է, դրանց մեկնաբանությունը, այդ թվում՝ ստուգված համակարգային հարաբերություններում և ոլորտային օրենսդրության այլ նորմերում:

Սրա հիման վրա որոշ հեղինակներ եզրակացնում են, որ Սահմանադրական դատարանը չի ստեղծում նոր նորմեր, այլ հանդես է գալիս որպես յուրօրինակ «իրավական համակարգի իրավական խստության պահապան, ինստիտուտ, որը որոշ չափով զսպում և կարգապահության է ենթարկում օրենսդիր և գործադիր իշխանություններին և իրենց օրինաստեղծ գործունեությունը», կատարում է դատական մարմնի համար ավանդական արբիտրի գոր-

ծառույթը, «ընդլայնում կամ պարզաբանում է Սահմանադրությամբ ձևակերպված նորմատիվ կառույցի բովանդակությունը՝ ելնելով դրա տառից և իմաստից՝ առավել ճշգրիտ ըմբռնում և միասնական կիրառություն ապահովելու նպատակով մեկնաբանում սահմանադրական դրույթը»⁶:

Արդյունքում, Սահմանադրական դատարանի որոշումները դիտարկվում են միայն որպես սահմանադրական իրավունքի գիտության աղբյուր, որը չունի իրավական նորմատիվության հատկություններ⁷: Միևնույն ժամանակ, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի գործունեությունը նշանակալի դեր է խաղում ոչ միայն սահմանադրաիրավական գիտության զարգացման, այլև սահմանադրական օրենսդրության ձևավորման և զարգացման գործում:

Ոլորտային օրենսդրության նորմերի սահմանադրականությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է համապատասխան հարցերը լուծել ոչ միայն գոյության, այլև անելիքների տեսանկյունից՝ առաջնորդվելով առաջին հերթին սահմանադրական սկզբունքներով և արժեքներով՝ որպես ոչ միայն ֆորմալ իրավական, այլև քաղաքական, բարոյական էթիկական հրամայականների կրողներ: Այս առումով Սահմանադրական դատարանի որոշումները սահմանադրական իրավունքի անվերապահ աղբյուր են, դրանք ունեն սահմանադրական բնույթ իրենց առանձնահատկություններով (անկախ սահմանադրական վերահսկողության առարկայից) և այս կարգավիճակում միշտ գտնվում են միասնության մեջ և, ինչը շատ կարևոր է, Սահմանադրության հետ կազմում են միասնություն՝ սահմանադրական աղբյուրների իրավունքները:

Մյուս կողմից, Սահմանադրական դատարանի որոշումները կարող են միաժամանակ (հաշվի առնելով կոնկրետ գործով քննության առարկան) սոցիալական, տնտեսական, իրավապահ և այլ ոլորտներում առավել կոնկրետ հարաբերությունների ոլորտային օրենսդրական կարգավորման աղբյուրներ հանդիսանալ:

⁶ Տե՛ս Верещагин, А. Н. Судебное правотворчество в России. Сравнительно-правовые аспекты / А. Н. Верещагин. - М.: Международные отношения, 2004, с. 85

⁷ Տե՛ս Богданова, Н.А. Конституционный Суд РФ в системе конституционного права / Н. А. Богданова // ВКС РФ. - 1997. - № 3. - С. 64

Այսպիսով, սահմանադրական արդարադատության ակտերը, այսպես սասած, «կապ» են դառնում փաստացի սահմանադրաիրավական նորմերին և ոլորտային օրենսդրության նորմերի միջև, ստեղծում նորմատիվային միասնություն՝ հիմնված գործի քննության ընթացքում բացահայտված օբյեկտիվ հարաբերությունների վրա, սահմանադրական և ոլորտային իրավահարաբերությունների միահյուսում: Նման միասնության հիմքը Սահմանադրական դատարանի կողմից բացահայտված սահմանադրական արժեքների հավասարակշռությունն է, որն իր հերթին նպաստում է ոչ միայն ոլորտային օրենսդրության, այլև սոցիալական իրականության համապատասխան ոլորտի սահմանադրականացմանը:

Իր կոնկրետ դրսևորմամբ դա ապահովվում է հասարակության և պետության իրավական զարգացման վրա սահմանադրական արդարադատության ազդեցության տարբեր ձևեր: Նրանցից յուրաքանչյուրը յուրովի արտացոլում է նորմատիվ-դոկտրինային սկզբունքները սահմանադրական նորմերի, սկզբունքների և արժեքների ներթափանցման գործընթացում ոլորտային օրենսդրության տառին և ոգուն: Ըստ այդմ, կարելի է խոսել նորմատիվ կամ դոկտրինալ սկզբունքների այս կամ այն կերպ գերակշռող նշանակության մասին, ինչը, սակայն, ի վերջո չի բացառում դրանց դրսևորումը միասնության մեջ:

Սա, առաջին հերթին, ոլորտային օրենսդրության որոշակի կատեգորիաների և ինստիտուտների նորմատիվային բովանդակության սահմանադրական և մեկնաբանական հիմնավորումն է, սահմանադրական նոր կատեգորիաների և հասկացությունների ներդրումը ռուսական սահմանադրականության տեսության և պրակտիկայի մեջ: Ակնհայտ է, որ այստեղ շատ հստակ դրսևորվում է նորմատիվության և դավանաբանական սահմանադրական սկզբունքների ինտեգրումը: Երրորդ, նորմատիվ և դոկտրինալ սկզբունքներն առկա են օրենսդրական կարգավորման կոնկրետ ոլորտներում սահմանադրական բովանդակության բացահայտման և համապատասխանաբար, ոլորտային իրավահարաբերություններում սահ-

մանադրական սկզբունքների «ներկայության» ընդլայնման գործընթացում:

Չորրորդ՝ ոլորտային օրենսդրության վրա սահմանադրական արդարադատության նորմատիվային և իրավանաբանական ազդեցության շրջանակներում ապահովվում է ոլորտային կարգավորման համապատասխան ոլորտում առաջացող իրավահարաբերությունների սուբյեկտների իրավական (հատուկ) կարգավիճակի սահմանադրականացումը: Քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, ձեռք բերելով բաժնետոմսեր և կատարելով իրենց գույքի տնօրինման ակտը, ձեռք են բերում նաև որոշակի գույքային իրավունքներ բաժնետիրական ընկերության նկատմամբ՝ մասնակցում շահույթի բաշխմանը, ստանում գույքի մի մասը, ընկերության լուծարում և այլն: Հինգերորդ՝ սահմանադրական արդարադատության իրականացման իրավասությունների շրջանակներում ազգային իրավական համակարգ են ներմուծվում միջազգային իրավունքի նորմերը և սկզբունքները, ինչի արդյունքում ավելանում է նաև նորմատիվային և սահմանադրական - ազգային իրավական կարգավորման դոկտրինալ ներուժը⁸:

Իրավական դիրքորոշումները նորմատիվ և դոկտրինալ սկզբունքների կենտրոնացված արտացոլումն են որոշումներում: Ի վերջո, իրավական դիրքորոշումներն են, որ մի կողմից Սահմանադրական դատարանի որոշումներին տալիս են իրավունքի աղբյուրների իրավական (նորմատիվային և իրավական) որակներ, իսկ մյուս կողմից՝ կանխորոշում են այս տեսակի սահմանադրական և իրավանաբանական բնույթը և իրավական աղբյուրները, որոնք երբեմն մեզ համար իրավական կյանքի այս նոր երևույթի առանձնահատկությունները ոչ բավարար հաշվի առնելով, դառնում են դատական ակտերի այս տեսակի իրավունքի աղբյուրներին օրինականության վերաբերյալ կասկածների պատճառ: Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումն արտացոլում է ընդունված որոշման էությունը, նորմատիվ-դոկտրինալ էությունը:

Սակայն իրավունքի աղբյուրը ոչ թե բուն իրավական դիրքորոշումն է, այլ Սահմանադ-

⁸ Стѣн Капустин А. Я. Международное право и вызовы XXI века // Журнал российского права. 2014. № 7. С. 16

րական դատարանի որոշումը, որում այն ձևակերպված է: Այս հոդվածի հեղինակի համար այս մոտեցումը հետևանք էր ավելի վաղ աշխատություններում ներկայացված սեփական դիրքի ճշգրտման, զարգացման: Հարցերը, թե ի՞նչ է Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումը, ինչպե՞ս կարելի է «քաղել» դրա նորմատիվ-դոկտրինալ համարժեքը ՍԴ որոշումից, ունեն ոչ միայն տեսական, այլև գործնական նշանակություն: Սահմանադրական դատարանի ցանկացած որոշման իրական իմաստի և դրա իրավական դիրքի բացահայտումն անհնար է առանց հաշվի առնելու այն փաստը, որ որոշումը՝ որպես իրավունքի նորմատիվ դավանաբանական աղբյուր, սահմանադրական արդարադատության միասնական, անբաժանելի ակտ է, որի ներքին կառուցվածքն ու բովանդակությունը ենթարկվում են հայեցակարգային-տեսական և սահմանադրական-իրավական փաստարկների և փաստարկների տրամաբանությանը, որոնք նշանակալի են կոնկրետ գործի շրջանակներում վիճարկվող իրավական նորմերի գնահատման համար:

Համապատասխանաբար, կարելի է առանձնացնել Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հիմնական բնութագրերը՝ որպես Դատարանի որոշումների նորմատիվ և դավանաբանական սկզբունքների խիստ յուրօրինակ կրողներ: Այսպիսով, իրավական դիրքերում դրսևորվում է դրանց հայեցակարգային բնույթը, ինչի կապակցությամբ ոչ միայն պատասխան է տրվում կոնկրետ իրավական նորմի («այո»- «ոչ») սկզբունքի համաձայն) սահմանադրականության մասին, այլև դոկտրինալ⁹: Դրա մակարդակի, սահմանադրական և իրավական որոշումների վերաբերյալ առաջարկվող խնդիրներ են, որոնք քննարկվում են Սահմանադրական դատարանի կողմից: Միևնույն ժամանակ, պետք է ուշադրություն դարձնել իրավական դիրքերի այնպիսի

հատկությանը, ինչպիսին է դրանց օրինակականության պարտադիր լինելը:

Իրոք, Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների ընդհանուր զանգվածում հնարավոր է կառուցել որոշակի հիերարխիկ համակարգ, որտեղ առաջնահերթությունը, ինչպես նշվեց, պատկանում է Սահմանադրության մեկնաբանման իրավական դիրքորոշումներին: Իրավական ուժի առումով դրանք իրականում Սահմանադրության հետ նույն մակարդակի վրա են: Իրավական դիրքորոշումների իրավական պարտավորեցումը տարածվում է նաև Սահմանադրական դատարանի վրա: Սակայն դա չի նշանակում, որ իրավական դիրքորոշումները չեն կարող հստակեցվել¹⁰:

Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ մի շարք օրենսդրական դրույթների սահմանադրական իմաստը բացահայտելիս իրավական դիրքերը խորանում և հարստանում են: Իրավաբանական դիրքորոշումների վերջնական և ընդհանրացնող բնույթը նույնպես ներկայացնում է դրանց կարևոր առանձնահատկությունը: Դրանք ընկած են Սահմանադրական դատարանի որոշումների հիմքում, թեև իրենց ծավալով որոշումների (որոշումների, վճիռների) բովանդակությունը նկատելիորեն ավելի լայն է, հարուստ և չի սահմանափակվում միայն դրանցում ձևակերպված իրավական դիրքորոշումներով: Իրավական դիրքորոշումները որոշում են Սահմանադրական դատարանի որոշումների ներքին իմաստը, կազմում են դատարանի ընդունված որոշման իրավական ուղղությունը սահմանադրական վերանայման կարգով: Սրա հետ է կապված նաև իրավական դիրքորոշումների գնահատողական, արժեքային բնույթը, որտեղ արտահայտված է Սահմանադրական դատարանի վերաբերմունքը կոնկրետ իրավական նորմի նկատմամբ, որը հարցման առարկա է հանդիսանում:

⁹ Стѣн Толстых В. Л. Формирование системы международного правосудия и ее основные характеристики // Российский юридический журнал. 2011. № 1. С. 62

¹⁰ Стѣн Хабриева Т. Я. Конституционные модели и основные этапы конституционного развития // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2005. № 1. С. 3

ՕԲՅԵԿՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՓՈԽՅԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋ

Սուբյեկտի մասին փիլիսոփայական ուսմունքն արդիական էր մտածողության արևմտաեվրոպական հարացույցի շրջանակներում: Չնայած, որ հին հունական միտքը նույնպես մշտապես դիմում էր սուբյեկտի թեմատիկային, սուբյեկտի ժամանակակից փիլիսոփայական հայեցակարգը չի հանդիսանում հին հունական փիլիսոփայության գաղափարների օրգանական զարգացում¹: Սուբյեկտի ժամանակակից հասկացությունը հանդիսանում է արևմտաեվրոպական գիտական մտքի արդյունքը: Սուբյեկտի հասկացության ձևավորման գործում առաջատար դեր է խաղացել արևմտաեվրոպական կրոնական փիլիսոփայությունը: Սուբյեկտի ժամանակակից հասկացության ստեղծման ժամանակ որպես ելակետ ծառայել է կամքի ազատության հիմնախնդիրը: Արևմտաեվրոպական փիլիսոփայության շրջանակներում ձևավորված սուբյեկտի հայեցակարգը թույլ տվեց պատկերացնել մարդուն իբրև ազատ կամքի ու շահի կրողի, իսկ վերջին հաշվով՝ նաև իբրև մեղսագրման սուբյեկտի: Սուբյեկտի հանդեպ այդպիսի մոտեցումը իրավագիտությանը հնարավորություն ընձեռեց ձևավորել սուբյեկտիվ իրավունքի մասին ուսմունքն ու իրավաբանական պատասխանատվության մասին հայեցակարգը:

XIX դարի իրավական մտքի և իրավագիտության մեջ գոյություն ունեցած սուբյեկտիվ իրավունքի մասին ուսմունքները կարելի է համակարգել հինգ խմբերով՝ կամային տեսություն, շահի տեսություն, կոմբինացիոն տեսություն, հոգեբանական տեսություն, նորմատիվիստական տեսություն²: Իրավագիտության մեջ առկա՝ սուբյեկտիվ իրավունքի բոլոր տեսությունների բաժանումը բնական-իրավական և պոզիտիվիստական տեսությունների, մեթոդաբանորեն անհիմն է:

Սուբյեկտիվ իրավունքի բոլոր տեսությունները, որոնք գոյություն են ունեցել XIX դարի իրավագիտության մեջ (բացի նորմատիվիստականից) չեն ըմբռնում օբյեկտիվ իրավունքի՝ սուբյեկտիվի նկատմամբ առաջնահերթության գաղափարը: Ընդհակառակը, դիտվում է միտքն այն մասին, որ օբյեկտիվ իրավունքը կյանք է տալիս սուբյեկտիվ իրավունքին, պետության հարկադրական իշխանությունը հենց միանում է անհատի կամքին: Սուբյեկտիվ իրավունքի ծառայողական դերը օբյեկտիվի հանդեպ լիովին հաստատվում է միայն իրավունքի նորմատիվիստական հայեցակարգով: XIX դարի իրավական միտքը ճանաչում էր միասնական հասկացություն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ իրավունքի համար:

XIX դարի իրավագիտությանը բնորոշ է, որ էապես սուբյեկտիվ իրավունքը լցվում է կամքով և (կամ) շահով: Բացառություն է կազմում միայն նորմատիվիստական տեսությունը, որը սուբյեկտիվ իրավունքում տեսնում էր օբյեկտիվ իրավական նորմի կարգադրությունների մարմնավորման գործիքը: Կամային տեսության, շահի տեսության, կոմբինացիոն և հոգեբանական տեսություններին բնորոշ է սուբյեկտիվ իրավունքի դուրսբերումը ոչ թե օբյեկտիվ նորմից, այլ բուն սուբյեկտից, նրա կամքից ու շահից:

Իրավունքի մասին Ա. Ի. Պետրաժիցկու ուսմունքը հարկավոր է դիտարկել իբրև սուբյեկտիվ իրավունքի առանձին հոգեբանական տեսություն: Սակայն ի տարբերություն բոլոր այլ տեսություններից՝ իրավունքի հոգեբանական հայեցակարգը սուբյեկտիվ իրավունքը հասկանում է արդեն ոչ թե իբրև իրավական նյութի մաս, այլ իբրև դրա միակ մարմնավորում: Ուստի Լ. Ի. Պետրաժիցկու ուսմունքի ա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, № 130 2022

¹ Տե՛ս Ներսեսյանց Վ.Ս. Իրավագիտություն: Երևան, 2002:

² Տե՛ս Ներսեսյանց Վ.Ս. Իրավունքի և պետության տեսություն: Երևան, 2001:

ռանձնահատկությունն է սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ իրավունքի հստակ սահմանված հարաբերակցության բացակայությունը³:

«Սուբյեկտիվ իրավունք» կատեգորիայի զարգացման խորհրդային փուլին բնորոշ էին հետևյալ մոտեցումները՝ 1) սուբյեկտիվ իրավունքը հնարավոր վարքագծի չափ է՝ օբյեկտիվ իրավունքով սահմանված շրջանակներում, 2) սուբյեկտիվ իրավունքը երկրորդական է օբյեկտիվ հանդեպ և կատարում է ծառայողական գործողություն: Սուբյեկտիվ իրավունքի նախկինում գոյություն ունեցած տեսությունների ողջ բազմազանությունից ճանաչում է ստացել նորմատիվիստական տեսությունը: Միասնական հասկացությունն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ իրավունքի համար մերժվում էր խորհրդային իրավագիտության կողմից՝ իբրև մեթոդաբանական առումով չհիմնավորված: Սուբյեկտիվ իրավունքի էական բնութագրերը այժմ հետևյալն են՝ ընդհանուր առմամբ դա հասարակական կամք է և հասարակական շահ, մասնավորապես բարիք, որը ձեռք է բերվում անհատի կողմից սուբյեկտիվ իրավունքի օգտագործման ժամանակ: Այդպիսի մոտեցման ժամանակ կամքն ու շահը չեն կարող կատարել սուբյեկտիվ իրավունքի էության դերը, ինչպես դա պնդում էին սուբյեկտիվ իրավունքի որոշ տեսությունները:

Խորհրդային իրավագետների կողմից առաջադրված «սուբյեկտիվ իրավունք՝ օբյեկտիվ իրավունքի կողմից սահմանված սահմաններում հնարավոր վարքագծի չափ» և «սուբյեկտիվ իրավունքն ածանցյալ է օբյեկտիվ իրավունքից» թեզերը պահպանեցին իրենց գերիշխող դիրքը ժամանակակից իրավագիտության մեջ⁴: Ժամանակակից իրավագիտության կողմից առանձնացվող սուբյեկտիվ իրավունքի հատկանիշները (պատկանելությունը կամ չպատկանելությունը սուբյեկտին, դրանից կախվածություն կամ կախված չլինելը) նպատակահարմար չէ դիտարկել իբրև միմյանց հավասարազոր, քանի որ դրանցից մեկը (պատկանելությունը) բխում է մյուսից (կախվածություն), իսկ ավելի ճիշտ՝ մեկն ուղեկցում է մյուսը:

Այսպիսով, սուբյեկտիվ իրավունքի բնու-

թագիրն իբրև սուբյեկտից կախվածի՝ իրավաչափ է միայն սուբյեկտի կողմից իրեն օբյեկտիվ նորմայով առաջարկվող վարքագծի տարբերակներից ընտրության հնարավորության իմաստով: Սուբյեկտիվ իրավունքի հատկանիշները, որոնք առանձնացվում են ժամանակակից իրավագիտության կողմից՝ խորհրդային իրավագիտության դիրքերից, չեն բացահայտում սուբյեկտիվ իրավունքի իսկական էությունը, այլ մատնանշում են միայն վերջինի գործիքային դերն օբյեկտիվ նորմի նկատմամբ, ինչը, իր հերթին, հանդիսանում է այսօր գերիշխող իրավունքի հանդեպ նորմատիվիստական մոտեցման հետևանքը: Տվյալ պայմաններում սուբյեկտիվ իրավունքը՝ ազատության, դիսպոզիտիվության հատկանիշներով օժտելն արդարացված չէ: Սուբյեկտիվ իրավունքի նախահեղափոխական մեկնաբանությունների և դրա այսօրվա ընկալման միջև տարբերությունն էական ու հայեցակարգային է: Ընդ որում, խոսքը գնում է ոչ թե նախահեղափոխական պատկերացումների հաջորդական զարգացման և խորհրդային իրավագիտության մեջ դրանց վերափոխման մասին, այլ, ավելի շուտ հաջորդականության խաթարման մասին:

Սուբյեկտիվ իրավունքի էությունը վերանայվել է պետության և հասարակության միջև հարաբերակցության փոփոխության ազդեցության ներքո: Պետական իշխանության ուժեղացումը պայմանավորել է սուբյեկտիվ իրավունքի օգտագործումն իբրև իրավական վարքագծի նորմավորման գծով գործիք: Տվյալ հանգամանքը հաշվի առնել անհրաժեշտ է սուբյեկտիվ իրավունքի սահմանման ձևակերպման ժամանակ:

«Սուբյեկտիվ իրավունք» և «սուբյեկտիվ իրավունքներ» հասկացությունները գտնվում են տարբեր իմաստային հարթություններում: Այն է «սուբյեկտիվ իրավունք» եզրույթն ավելի նպատակահարմար է սահմանել «օբյեկտիվ իրավունք - սուբյեկտիվ իրավունք» համակարգի շրջանակներում: «Սուբյեկտիվ իրավունքներ» հասկացությունը ենթադրում է իրավահարաբերության սուբյեկտի մոտ առկա հստակ իրավասությունների լուսաբանումը, այն է՝ տե-

³ Տե՛ս Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб, 2000:

⁴ Տե՛ս Теория государства и права. М., 1985:

դափոխել ողջ դիսկուրսը «իրավահարաբերություն», «իրավական կարգավորման մեխանիզմ» ոլորտ: Դրանից հետո, երբ «սուբյեկտիվ իրավունքը» փոխարինվում է «սուբյեկտիվ իրավունքներ» կատեգորիայով, արդեն դժվար է վիճարկել, վիճելի եզրույթը սուբյեկտիվ իրավունքի՝ օբյեկտիվ իրավունքի հանդեպ երկրորդական լինելու մասին:

Անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել սուբյեկտիվ իրավունքի՝ իբրև համատեսական կատեգորիայի կառուցվածքը և սուբյեկտիվ իրավունքի՝ իրավունքի որևէ կատեգորիայի հանդեպ կիրառվող կառուցվածքը: Սուբյեկտիվ իրավունքի համատեսական եռանդամ կառուցվածքը չպետք է փոխարինվի իրավահարաբերության սուբյեկտի իրավազորությունների հանրագումարով:

Պաշտպանության իրավունքն անհրաժեշտ է դիտարկել որպես սուբյեկտիվ իրավունքի լիարժեք կառուցվածքային տարր: Տվյալ իրավասությունը, ներառված լինելով սուբյեկտիվ իրավունքի համատեսական կատեգորիայի մեջ, խորհրդանշում է պաշտպանվածության որակը, պետության մշտական պատրաստականությունն օգտագործելու դրա հարկադրանքի ուժը՝ խախտված իրավունքի վերականգնման համար: Հավակնության իրավունքը կայանում է հենց պետական հարկադրանքի ապարատը գործի դնելու հնարավորության մեջ: Համատեսական մոդելը չի ենթադրում պաշտպանության իրավունքի հանգեցումը որոշակի իրավասությունների հավաքածուին՝ թվարկելով դրանց թղթակցող իրավաբանական պարտականությունները:

Սուբյեկտիվ իրավունքը հանդիսանում է սոցիալական իրականության արտացոլումն իրավունքի սուբյեկտի իրավագիտակցության մեջ, որը թույլ է տալիս բացահայտել օբյեկտիվ իրավունքի նորմի վրա հիմնված հնարավոր վարքագծի չափը, նպատակ ունենալով բավարարել օրինական շահը, որն արտահայտում է բուն իրավասու անձի կողմից որոշակի գործողությունների կատարման հնարավորությունը, իրավասու անձի կողմից պարտավոր անձից որոշակի վարքագիծ պահանջելու հնարավորությունը, ինչպես նաև անհրաժեշտ դեպքերում պետության հարկադրի ուժին դիմելու հնարավորությունը:

Տվյալ սահմանումը ենթադրում է հետևյալ իմաստային հիմնավորում.

- «արտացոլում» կատեգորիայի միջոցով սուբյեկտիվ իրավունքի սահմանման ժամանակ շեշտը դրվում է սուբյեկտի մոտ՝ իր սուբյեկտիվ իրավունքի մասին պատկերացումների ձևավորման գործում իրավագիտակցության ակտիվ դերի վրա: Սոցիալական իրականությունը, բեկվելով սուբյեկտի իրավագիտակցությունով, ակտիվորեն ներգործում է «սուբյեկտիվ իրավունք» հասկացության իմաստային լրացման վրա,
- «սուբյեկտիվ իրավունք» արտահայտությունն իրենից ներկայացնում է օբյեկտիվ իրավունքի նորմի վրա հիմնված՝ հնարավոր վարքագծի չափհետևաբար չպետք է մեկնաբանվի իբրև փաստարկ հոգուտ սուբյեկտիվ իրավունքի ածանցյալության, երկրորդականության՝ օբյեկտիվի նկատմամբ,
- անհրաժեշտ է նաև ի նկատի ունենալ այն փաստը, որ սուբյեկտիվ իրավունքի ժամանակակից տեսության մեջ օգտագործվող «շահ» հասկացությունը կատարում է գործիքային դեր և այլևս հանդես չի գալիս իբրև սուբյեկտիվ իրավունքի էական լրացում,
- ժամանակակից իրավագիտության կողմից առանձնացվող՝ սուբյեկտիվ
- իրավունքի հատկանիշները (սուբյեկտին պատկանելությունն ու սուբյեկտից կախվածությունը) նույնպես չեն կարող բառացիորեն մեկնաբանվել: Այդ հատկանիշները նպատակահարմար չէ դիտարկել իբրև միմյանց համարժեք, քանի որ դրանցից մեկը (պատկանելությունը) բխում է մյուսից (կախվածություն), ավելի ճիշտ՝ մեկն ուղեկցում է մյուսին: Սուբյեկտիվ իրավունքի բնութագիրը՝ իբրև սուբյեկտից կախված, իրավաչափ է միայն սուբյեկտի կողմից իրեն օբյեկտիվ նորմով առաջարկվող վարքագծի տարբերակներից ընտրության հնարավորության իմաստով,
- անհրաժեշտ է կշռադատված մոտեցում սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ իրավունքի փոխգործության հիմնախնդրի, սուբյեկտիվ

իրավունքի և իրավաբանական պարտականության, որի ժամանակ յուրաքանչյուր կատեգորիան կստանար ճանաչում որպես ինքնարժեք:

Գիտական առումով հեռանկարային է սուբյեկտիվ իրավունքի սահմանումն իբրև «անձնական իրավական հզորության ոլորտի» կամ «սուբյեկտի իրավական հզորության ոլորտի»: Այն թույլ է տալիս նշել ինքնության պահը, սուբյեկտով իրավունքի լրացման փաստը: Սուբյեկտիվ իրավունքը, որը գիտակցված է իբրև «անձնական իրավական հզորության ոլորտ», իրավական մշակույթի համատեքստում առաջին հերթին ենթադրում է ոչ թե սուբյեկտի կողմից իր իրավական հնարավորությունների ակտիվ որոնում և ոչ թե սուբյեկտի կողմից այդ սահմանների ընդլայնման ձգտում, այլ, ընդհակառակը՝ սուբյեկտի ինքնապարտադ-

րում, իրեն հասած իրավունքի բեռի գիտակցում:

Իրավունքի մասին սուբյեկտի պատկերացումներին ներկայումս տրվում է երկրորդական դեր՝ սուբյեկտիվ տարրերը, որոնք իրենց արտահայտությունն են գտնում իրավագիտակցության և սուբյեկտիվ իրավունքի մեջ, կամ դուրս են մղվում իրավունքի ծայրամաս, կամ ընդհանրապես դուրս են բերվում վերջինիս սահմաններից: Տվյալ դիրքորոշումը չի կարող բավարար ճանաչվել: Իրավագիտակցությունը նպատակահարմար չէ դիտարկել իբրև արտահրավական երևույթ⁵: Այն չափով, որով արտացոլում է օբյեկտիվ նորմը, այն հանդիսանում է սուբյեկտիվ իրավունքի փոխանցիչ (ծագման գործոն): Իրավագիտակցությունը պետք է ստեղծագործորեն ակտիվ դեր խաղա սուբյեկտիվ իրավունքի ընկալման գործում:

⁵ Տե՛ս Лившиц Р.З. Теория права. М., 2001.

АРСЕН КАХКЦЯН

Начальник юридического отделения ОО АОУ
генерального штаба Вооруженных Сил РА, подполковник

ТЕОРИЯ ВОЕННОГО ПРАВА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИИ

Современные взгляды на потребности и возможности, способы обеспечения государственных интересов и национальной безопасности обуславливают повышение требований к качеству подготовки сил безопасности, Вооруженных Сил Республики Армения (далее – ВС РА), специальных служб.

Реформирование системы образования нашего государства по западным образцам, необходимость чего изначально вызывала сомнения, так как российская образовательная система и ее прежние успехи были признаны во всем мире, затрагивает многие направления деятельности, включая систему военного образования и военной науки.

Переход на предусмотренную Болонским соглашением 1999 года двухуровневую систему подготовки военных кадров, иные реформации в области образования оказываются разрушительными для высшей военной школы и науки, ведомственного образования силовых структур. Следует признать тот факт, что ориентация образования на западные стандарты становится губительной для армянского образования, в том числе специализированного и ведомственного.

В этой связи следует выделить следующие доводы, касающиеся как характеристики сложившейся системы образования в области юриспруденции, так и направления дальнейшего ее совершенствования.

Во-первых, что инициаторы начавшихся реформ системы образования в области юриспруденции не сумели учесть ни особенностей подготовки специалистов в области юриспруденции, ни специфики их правоприменительной деятельности, ни тенденций развития военно-правовой науки и ее значения в правовом регу-

лировании общественных отношений в сфере обороны и безопасности Республики Армения (далее – РА), правового обеспечения национальной безопасности в условиях роста новых угроз стране. Компетентностный подход, в настоящее время ставший основой образовательной парадигмы образовательных организаций не только военных вузов, не может быть применен в профессиональной социализации сил обеспечения национальной безопасности.

Во-вторых, технократические установки в образовательной сфере, делающие упор на формирование исключительно прагматичных профессиональных навыков, приводят к формированию у курсантов и слушателей психологии наемников, что актуализирует проблему надежности национальной безопасности Республики Армения. При реализации идеи реформирования системы подготовки кадров в военных образовательных организациях по западным стандартам не учитываются традиции коллективизма в сфере военной службы, современные угрозы национальной безопасности Республики Армения.

В условиях декларировавшегося прежним руководством Министерства обороны РА курса на формирование нового облика ВС РА актуализировались проблемы коммерциализации сознания военнослужащих, коррупции, законности и правопорядка в военных организациях. Однако очевидной проблемой в современных условиях является нарастающее противоречие между возрастающими потребностями общества в объективном научном осмыслении современных причин коррупции и преступности, реальных возможностей противодействия им на основе вносимых научно обоснованных предложений ученых-криминологов и их ограниченным ис-

пользованием в законотворческой и правоприменительной практике.

В-третьих, требуют повышения уровня защищенности национальные интересы старны в связи с наличием как внешних, так и внутренних угроз безопасности: развертывание (наращивание) воинских контингентов иностранных государств (групп государств) на территориях стран, сопредельных с Республикой Армения и ее союзниками, наличие (возникновение) очагов межнациональной и межконфессиональной напряженности; деятельность международных вооруженных радикальных группировок, иностранных частных военных компаний в районах, прилегающих к государственной границе Республики Армения и границам ее союзников, а также наличие территориальных противоречий, рост сепаратизма и экстремизма.

В-четвертых, вызывают тревогу сокращение подготовки кадров по юридическим специальностям в военных образовательных организациях, преподавательского состава, изменение их статуса. Компетентность, обоснованность и правомочность ряда решений в сфере реорганизации системы военного образования, ранее принятых высшим военным руководством страны, вызывает обоснованное сомнение значительной части военнослужащих.

Кроме того, актуализируется проблема свертывания специализированной подготовки военных юристов, сокращения военно-юридической службы, что снижает возможности правового обеспечения законности и правопорядка в Вооруженных Силах Армении, других войсках, воинских формированиях и органах, правовой защиты прав военнослужащих, осуществления военного строительства, развития науки военного права.

Названные недостатки реформирования системы образования в области юриспруденции привели к тому, что состояние законности и правопорядка в ВС РА, по материалам Военной прокуратуры РА, свидетельствует о значительном

росте преступлений, совершенных военнослужащими, падении авторитета, морального облика и противоправном поведении ряда высокопоставленных должностных лиц¹. Все это не может не отражаться на отношении к профессиональному военному образованию и военной службе значительной части курсантов, слушателей, преподавателей и командиров. Поэтому ранее предлагавшиеся рядом специалистов подходы к совершенствованию и развитию системы военного строительства и профессионального военного образования, по нашему мнению, заслуживали компетентного обсуждения.

Одним из направлений деятельности по преодолению указанных выше недостатков обеспечения национальной безопасности, в частности в сфере юридического образования, на наш взгляд, должно стать включение в действующие в РА государственные образовательные стандарты высшего образования по направлению подготовки (специальности) «Юриспруденция» учебных дисциплин «Военное право» и «Военные проблемы международного права».

Вторым направлением подобной деятельности должна стать сфера подготовки научно-педагогических кадров (далее – НПК), в которой целесообразно уточнить направленность системы профессионального образования в адъюнктуре, структуру диссертационных советов и специальности, по которым будут приниматься диссертации к защите. Необходимо сохранить соискательство как форму подготовки НПК в ведомственных вузах, на базе которых не созданы диссертационные советы, формировать преимущественно объединенные советы военных вузов (вузов). Такой подход в сочетании с качественным научным руководством позволит рассчитывать на устранение искусственной, но объективно существующей разобщенности субъектов научной деятельности (научно-исследовательских организаций и вузов), форм научной работы (научных исследований и технического творчества), а также на сокращение дистанции

¹ В 2020 году в воинских частях ВС РА и в частях других войск было зарегистрировано 3016 преступлений, что на 2087 или в 3 раза больше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года (929 случаев). Об этом на совещании во главе с генеральным прокурором Армении Артуром Давтяном заявил военный прокурор РА Ваге Арутюнян, подводя итоги деятельности возглавляемой им структуры. // Официальный сайт Генеральной прокуратуры Республики Армения. Режим доступа: <https://www.prosecutor.am/en> (дата обращения: 20.03.2022).

между такими по существу неразделимыми формами творческой деятельности, как научная работа, подготовка офицерских кадров и воспроизводство военных ученых. Это в свою очередь обеспечит быстрое реагирование на изменения актуальности проблематики проводимых исследований и более полное использование научного потенциала силовых ведомств, адаптацию военного профессионального образования и военной науки к общегосударственной системе, а также последующую более глубокую интеграцию в масштабах всей военной организации государства.

В качестве обоснования подобного изменения образовательных стандартов приведем следующие аргументы.

Во-первых, военное право, применяемое органами военного управления, их юридическими службами, органами военной юстиции, традиционно рассматривается в трех аспектах: как комплексная отрасль права, регулирующая определенную группу общественных отношений; как наука (сфера знаний в области правоведения); как специальная учебная дисциплина, связанная с преподаванием военного права. Названные разновидности понятия военного права взаимосвязаны, взаимозависимы и взаимообусловлены, но каждое из них имеет собственное содержание.

Во-вторых, в РА действует значительное количество норм в военно-оборонной сфере, которые объективно невозможно отнести к той или иной традиционной отрасли права. Военное право на современном этапе рассматривается как комплексная отрасль права, в которую наряду с иерархически выстроенными по вертикали (исходя из критерия юридической силы правовых актов) нормами военного законодательства, регулирующими вопросы военной деятельности государства и военно-служебные отношения, входят нормы, относящиеся к другим (классическим, т. е. традиционным) отраслям законодательства – государственному, административному, финансовому, жилищному, земельному, уголовному и другим в части, касающейся специфических особенностей правоотношений в сфере военной службы, статуса военнослужащих и воинских правоотношений.

В-третьих, государственная политика в сфере оптимизации системы военного образования должна представлять собой регулирующую деятельность государства, осуществляемую им для достижения конкретных стратегических целей и решения задач национального или глобального уровня. Поэтому закрепление ее в соответствующих нормативных правовых актах является необходимым условием перехода от пожеланий и рекомендаций к требованиям, обязательным для исполнения, и также нуждается в соответствующем научном обосновании.

Рассмотрим эти положения подробнее в их тесной взаимосвязи.

Военное право как специализированная комплексная отрасль юридической науки исследует теорию и практику правового обеспечения военной деятельности государства и его институтов в сфере обороны и безопасности. Научные исследования, адекватные потребностям теории и практики, являются необходимой основой военно-юридического образования.

Военное профессиональное образование и наука должны органично взаимно дополнять и развивать друг друга и тем самым активно способствовать сохранению и дальнейшему прогрессу военных научных школ. Направленность военно-правовых исследований в системе военного образования не может и не должна ограничиваться только вопросами образования, а должна распространяться на весь спектр теоретической и прикладной проблематики в рамках специальностей и учебных дисциплин подготовки специалистов с выходом на удовлетворение конкретных потребностей военного строительства. Интеграция должна предполагать, в том числе и объединение под единым началом всех практикуемых в образовательных и исследовательских организациях форм научной работы.

Сегодня возникают проблемы определения направлений подготовки военных кадров по юриспруденции и организации деятельности диссертационных советов по соответствующей специальности. Следует заметить, что данная специальность была выделена в разделение на группы осуществлено в физико-математических, технических, сельскохозяйственных, филологических и военных науках. В этом классификаторе

в разделе «Военные науки» должна быть выделена специальность «Военное право, военные проблемы международного права». Таким образом, изначально данная специальность не входила в такую отрасль науки, как юриспруденция.

Исходя из вышеизложенного, можно отметить, что содержанию специальности присуща двойственная природа (одновременно юридическая и военная). Научная специальность «Военное право, военные проблемы международного права» соответствует области (разделу) военной науки, занимающейся исследованием теоретических и практических вопросов правового регулирования общественных отношений в сфере обороны, военного строительства, проблем содержания и системы военного права и военных аспектов других отраслей Армянского права, структуры, функций и деятельности органов военного управления, военно-юридических органов, состояния, причин и обоснования основных направлений профилактики преступлений и иных правонарушений, совершаемых военнослужащими; использования автоматизированных систем информационного обеспечения военных организаций, военно-юридических органов, а также проблем военного законодательства зарубежных государств и военных аспектов международного права. Нет сомнений, что в соответствии с ней выстраиваются направления научных исследований, на нее ориентируется исследовательская работа кафедр и научных отделов как основных структурных подразделений научных и образовательных учреждений.

Значительную роль номенклатура специальностей играет в создании и организации работы диссертационных советов. Очевидно, что номенклатура специальностей должна соответствовать потребностям времени, учитывать реалии, развитие и состояние юридических и смежных с ними наук.

Вместе с тем номенклатура специальностей требует новаторских изменений и дополнений по включению специальности, с названием которой необходимо определиться. Варианты наименования: военное право, военные проблемы международного права; правовое обеспечение государственной безопасности; правовое обес-

печение национальной безопасности; военное право; право безопасности; военные проблемы международного права и др.

Задача для представителей науки военного права – сделать ее оптимальной как с точки зрения развития и будущности юридической и военной науки, так и с позиций подготовки высококвалифицированных военных специалистов, эффективной работы диссертационных советов.

Для достижения указанной цели предполагается учитывать актуальность научной военно-юридической специальности, ее практическую востребованность; развитие единой правовой отрасли или отраслей, составляющих научную специальность, их регулятивных свойств; содержание данных знаний как научных и наукообразующих, что предполагает отражение в них наиболее существенных сторон военно-правовой действительности; знания должны иметь определенную систему и должны быть выражены в надлежащей форме (диссертации, монографии, научные издания).

Сужение сферы научной деятельности названных учебно-научных учреждений актуализирует потребность сохранения научных школ исследования правовых проблем обеспечения обороны и безопасности страны. Многолетняя история существования «Военное право, военные проблемы международного права» научной специальности свидетельствует о ее востребованности как для юридической, так и для военной науки, для практики правового обеспечения военного строительства, безопасности государства, для целей нормотворческой и учебно-методической деятельности. Вместе с тем за последние годы наметилась объективная тенденция к расширению предмета исследований в области военного права, что обусловлено изменяющимися социально-экономическими и политико-правовыми реалиями, реформированием военной организации государства и возрастанием в ней роли права, новыми угрозами и вызовами безопасности личности, общества и государства, которую отмечают многие представители военно-правовой науки.

Рассматривая научные аспекты исследуемой проблематики, следует отметить, что на протяжении ряда лет на страницах журналов велась

научная дискуссия о том, какой должна быть рассматриваемая специальность. Так, А.А. Толкаченко писал, что «...государственные органы, включая органы обеспечения различных видов безопасности, рассматривают не узкий круг военно-правовых вопросов, а широкий круг комплексных, смежных проблем правового обеспечения безопасности страны» [1]. Между тем актуальные и все расширяющиеся правовые проблемы безопасности недостаточно представлены в действующих научных специальностях по юридическому направлению, представляется актуальным решение вопроса расширения научной специальности «Военное право, военные проблемы международного права» за счет включения в нее социально значимых проблем, объединенных общим понятием «Право безопасности».

Такое предложение лишь нормативно закрепило бы фактически существующее, более широкое, нежели указано в названии специальности, положение дел в научной специальности «Военное право, военные проблемы международного права» и открыло бы новые актуальные направления научных исследований в области военного права в соответствии с современными угрозами и вызовами безопасности, с которыми приходится сталкиваться не только воинским формированиям, но и всей военной организации государства».

В.Е. Чеканов считает, что название специальности должно соответствовать названию отрасли права: «...осмысление имеющегося опыта позволяет сделать вывод о фактическом наличии в отечественной правовой системе комплексной отрасли, например российского права – “Право национальной безопасности Российской Федерации” [2, с. 2-4]. Ее подотраслями и правовыми институтами могли бы стать соответственно: “Право военной безопасности”; “Право пограничной безопасности”; “Право экономической безопасности”; “Право финансовой безопасности”; “Правовая безопасность” и другие, основу которых составляют действующие в данной области нормативные правовые акты и имеющиеся научно-учебные наработки».

Таким образом, эти фрагменты научной дискуссии не позволяют сформулировать од-

нозначное название научной специальности. Как обоснованно утверждается в научной литературе, суть номенклатуры научных специальностей состоит не в том, чтобы максимально и детальным образом перечислить те или иные науки и их подотрасли, а скорее в том, чтобы выделить определенные блоки, направления научной мысли, которые служат ориентиром, во-первых, для самих диссертантов, а во-вторых, для формирования соответствующих диссертационных советов.

Военно-правовая наука не может замыкаться только на узко специфической военной проблематике. Она должна включать исследование правовых аспектов всего круга оборонных вопросов, которыми ни одна другая отрасль правовых знаний не занимается. Методологические и общетеоретические проблемы военного права неоднократно рассматривались на научных мероприятиях, где определились два концептуальных подхода к их решению: разработка военно-правовых проблем в рамках сложившейся системы отечественных отраслей права либо на основе признания концепции военного права как разновидности юридической науки.

В современной отечественной практике реализованы оба подхода, т. е. диссертации по военно-правовой проблематике как ранее, так и ныне разрабатываются и защищаются и в рамках известных отраслевых юридических наук, и по комплексной научной специальности «Военное право, военные проблемы международного права». Вместе с тем включение указанного направления в структуру научных специальностей, по которым осуществляется подготовка и защита диссертаций, является объективным показателем самостоятельности военного права как полноценной отрасли науки.

Наука военного права должна быть основой отрасли и специальности. Потребности практики актуализируют повышение внимания исследователей к новым направлениям военно-правовых исследований. Такими перспективными направлениями становятся, в частности, военно-полицейское, криминологическое и криминалистическое направления в исследовании проблем военного права, а также военно-уголовной политики.

Дальнейшее развитие научных школ в сфере военного права будет определяться преимущественно образованием по военно-юридическому направлению. Продолжение и интенсификация работы по детализации модели современной военно-научной школы в ведомственном вузе представляет собой одну из актуальных задач в области организации научной деятельности.

Следствием рассмотренных выше преобразований в сфере юридического образования может стать повышение эффективности отечественной военно-правовой науки и качества военного профессионального образования при более рациональном использовании выделяемых для их обеспечения бюджетных средств.

Высказанные суждения не претендуют на бесспорность и предлагаются для заинтересованной компетентной дискуссии о роли и месте

специализированной комплексной отрасли военного права в системе Армянского права в интересах укрепления правового обеспечения обороны и безопасности страны.

ПРИСТАТЕЙНЫЙ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Толкаченко А.А. Современное состояние военно-юридической (военно-правовой) науки и ее роль в укреплении безопасности России // Право и безопасность. 2007. № 3-4, (24-25).
2. Чеканов В.Е. Некоторые проблемы развития военно-юридической науки и образования на современном этапе и возможные пути их решения // Право в Вооруженных Силах. 2009. № 2. С. 2-4.

ԱՅՈՒՋԱՆԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

«Վենետի ԻՄՄՕ» ՍՊ ընկերության իրավաբան

**«ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՏԱՐԱՆՑՈՒՄ» ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԻՆ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ՓՈԽԱԴՐՄԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ
ՓՈԽԱԴՐՈՂԻ ԵՎ ԱՌԱՔՈՂԻ (ԷՔՍՊԵԴԻՏՈՐԻ)
ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Մաքսային իրավահարաբերությունը, լինելով հանրային հարաբերություն, բնորոշվում է որպես այնպիսի հասարակական հարաբերություն, որը կազմում է մաքսային գործի համապատասխան տարր, ընդգրկվում նրա կառուցվածքի մեջ և կարգավորվում է մաքսաիրավական նորմերով: Ցանկացած իրավահարաբերության, այդ թվում մաքսայինին, ներհատուկ են երեք հիմնական կառուցվածքային տարրեր. ա) մաքսային իրավունքի սուբյեկտներ (մաքսային իրավահարաբերության մասնակիցներ), բ) մաքսային իրավահարաբերության օբյեկտներ, գ) այդ իրավահարաբերության բովանդակություն:

ՀՀ մաքսային օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) 128-րդ հոդվածը սահմանում է՝ ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները հայտարարագրելու ընդհանուր պարտականությունը: Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ այդ պարտականությունը կրող սուբյեկտ է հանդիսանում հայտարարատուն: Համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ որպես հայտարարատու կարող է հանդես գալ **ապրանքներ տեղափոխող անձը** կամ նրա կողմից լիազորված անձը¹:

Իրավահարաբերության սուբյեկտներին անդրադառնալիս հարկ է նկատել այն փաստը, որ որպես հայտարարատու «Մաքսային տարանցում մաքսային ընթացակարգով ապրանքների ներկրման դեպքում հանդիսանում է փոխադրողը: ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի 142-

րդ հոդվածի համաձայն. «Մաքսային տարանցում մաքսային ընթացակարգն այնպիսի մաքսային ընթացակարգ է, որի դեպքում ուղարկող մաքսային մարմնից նշանակման մաքսային մարմին ապրանքները փոխադրվում են առանց մաքսատուրքերի, հարկերի, հատուկ, հակազնակցման, փոխհատուցման տուրքերի վճարման: «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգը կիրառվում է Միության մաքսային տարածքով, ինչպես նաև Միության անդամներ չհանդիսացող պետությունների տարածքներով օտարերկրյա և Միության ապրանքների փոխադրման համար: Այս մաքսային ընթացակարգով ձևակերպված՝ Միության ապրանքները պահպանում են Միության ապրանքների կարգավիճակը²: «Հայաստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» 2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ի պայմանագրի 5-րդ հավելվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ Եվրասիական տնտեսական միության ապրանքները պահպանում են Եվրասիական տնտեսական միության ապրանքների կարգավիճակը օտարերկրյա պետությունների տարածքներով Միության մաքսային տարածքից դեպի Միության մաքսային տարածք «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգին համապատասխան տեղափոխման դեպքում³:

ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը անդրադարձել է այն հանգամանքին, որ

¹ Տե՛ս ՀՀ մաքսային օրենսգրքի ՀՕ-83, ընդունված 06.07.2000, ուժի մեջ է 01.01.2001: Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2000.08.21/19(117):
² Տե՛ս ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրք, ընդունված 11.04.2017, ուժի մեջ է մտել 01.01.2018, սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2018.03.12/17(1375).1:
³ Տե՛ս Պայմանագիր ՀՀ-ի՝ «ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» 2014 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 29-Ի ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻՆ ՄԻԱՆԱԼՈՒ ՄԱՍԻՆ», ընդունված 10.10.2014, ուժի մեջ է մտել 02.01.2015, սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2015.01.21/3(1092) Հոդ.54:

«մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգի հայտագրման դեպքում կարող են հանդես գալ փոխադրողը, այդ թվում նաև՝ մաքսային փոխադրողը, առաքողը, եթե նա Մաքսային միության անդամ պետության անձ է: Միաժամանակ հստակեցրել, որ Օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ Միության անդամներ չհանդիսացող պետությունների տարածքներով Միության մաքսային տարածքի մի մասից Միության մաքսային տարածքի մեկ այլ մաս Միության ապրանքների փոխադրման դեպքում փոխադրողը, անկախ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ձևակերպված ապրանքների հայտարարատուն լինելու հանգամանքից, պարտավոր է. ապահովել ուղարկող մաքսային մարմնի կողմից սահմանված ժամկետում ապրանքներն ու դրանց փաստաթղթերը հասցնել ապրանքների առաքման վայրը, ապահովել ապրանքների, մաքսային կապարակների և կնիքների, կամ նույնականացման այլ միջոցների պահպանվածությունը: Թույլ չտալ ապրանքների բեռնաթափումը, փոխաբեռնումը (վերաբեռնումը) և դրանց հետ կատարվող բեռնային այլ գործողությունների իրականացումը, ինչպես նաև այդ ապրանքները փոխադրող տրանսպորտային միջոցների փոխարինումը Միության անդամներ չհանդիսացող պետությունների տարածքներում՝ առանց ուղարկող մաքսային մարմնի թույլտվության:

Միաժամանակ, ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի համաձայն. «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգն այնպիսի մաքսային ընթացակարգ է, որի դեպքում ուղարկող մաքսային մարմնից նշանակման մաքսային մարմին ապրանքները փոխադրվում են առանց մաքսատուրքերի, հարկերի, հատուկ, հակազնակցման, փոխհատուցման տուրքերի վճարման: «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգը կիրառվում է Միության մաքսային տարածքով, ինչպես նաև Միության անդամներ չհանդիսացող պետությունների տարածքներով օտարերկրյա և Միության ապրանքների փոխադրման համար: «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ձևակերպված՝ Միության ապրանքները պահպանում են Միության ապրանքների կարգավիճակը:

Ինչպես նաև հարկ է նշել, որ ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված են այն պարտավորությունները, որոնք փոխադրողն ունի «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով տեղափոխվող ապրանքների նկատմամբ: Մասնավորապես, Միության անդամներ չհանդիսացող պետությունների տարածքներով Միության մաքսային տարածքի մի մասից Միության մաքսային տարածքի մեկ այլ մաս Միության ապրանքների փոխադրման դեպքում փոխադրողը, անկախ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ձևակերպված ապրանքների հայտարարատուն լինելու հանգամանքից, պարտավոր է. ապահովել ուղարկող մաքսային մարմնի կողմից սահմանված ժամկետում ապրանքներն ու դրանց փաստաթղթերը հասցնել ապրանքների առաքման վայրը, ապահովել ապրանքների, մաքսային կապարակների և կնիքների, կամ նույնականացման այլ միջոցների պահպանվածությունը: Թույլ չտալ ապրանքների բեռնաթափումը, փոխաբեռնումը (վերաբեռնումը) և դրանց հետ կատարվող բեռնային այլ գործողությունների իրականացումը, ինչպես նաև այդ ապրանքները փոխադրող տրանսպորտային միջոցների փոխարինումը Միության անդամներ չհանդիսացող պետությունների տարածքներում՝ առանց ուղարկող մաքսային մարմնի թույլտվության:

Միաժամանակ, Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) 148-րդ հոդվածի 3-րդ կետի իրագործման նպատակներով, և դրանով սահմանվում է Եվրասիական տնտեսական միության (այսուհետ՝ Միություն) մաքսային տարածքով «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգին համապատասխան փոխադրվող ապրանքների բեռնաթափման, փոխաբեռնման (վերաբեռնման) և ապրանքների հետ կատարվող այլ բեռնային գործողությունների, ինչպես նաև այդպիսի ապրանքները փոխադրող տրանսպորտային միջոցների փոխարինման համար մաքսային մարմնի թույլտվությունը (այսուհետ համապատասխանաբար՝ բեռնային գործողություններ, տրանսպորտային միջոցների փոխարինում, թույլտվություն) ստանալու կամ բեռնային գործողությունների իրականացման և (կամ) տրանսպորտային միջոց-

ների փոխարինման մասին մաքսային մարմնին ծանուցելու հետ կապված մաքսային գործառնությունների իրականացման հաջորդականությունը⁴:

Անդրադառնալով Մաքսային միության հանձնաժողովի 2010 թվականի հոկտեմբերի 14-ի թիվ 413 որոշմանը, հարկ է նշել, որ Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային տարածքից փաստացի արտահանված ապրանքների քանակի հաստատումն իրականացվում է Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային տարածքից ապրանքների փաստացի մեկնման վայրում՝ տարածաշրջանի մաքսային մարմնի համապատասխան նշանները դնելով,.....որի գործունեության վայր համարվում է Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային տարածքից ապրանքների փաստացի մեկնման վայրը⁵:

«Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ձևակերպված բոլոր ապրանքները և դրանց առնչվող փաստաթղթերը ապրանքների առաքման վայր չհասցնելու դեպքում փոխադրողը անկախ հայտարարատու լինելու հանգամանքից կամ հայտարարատուն **պատասխանատվություն են կրում այն անդամ պետության օրենսդրությանը համապատասխան**, որի մաքսային մարմինը, «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգին համապատասխան, իրականացրել է ապրանքների բացթողումը, իսկ փոխադրման ժամանակ պարտականությունները չկատարելու այլ դեպքերում, պատասխանատվություն են կրում այն անդամ պետության օրենսդրությանը համապատասխան, որի տարածքում հայտնաբերվել է խախտումը: (ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքի 154-րդ հոդված)

Նշված հարցի կապակցությամբ հարկ է նշել, որ Եվրասիական տնտեսական հանձնա-

ժողովի կոլեգիայի 13.12.2017թ. թիվ 170 որոշմամբ, կարգավորվում են «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգի գործողության դադարման հետ կապված հարաբերությունները՝ համաձայն որի ընթացակարգի հսկողությունը իրականացնում է ուղարկող մաքսային մարմինը:

Հաշվի առնելով նշված որոշումը հատկանշական է, որ «**մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ձևակերպված ապրանքների առաքման վայր չհասցնելու դեպքում հնարավոր մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ գործի վարույթը պետք է հարուցվի ուղարկող մաքսային մարմնում**, իսկ ինչ վերաբերում է իրավախախտման սուբյեկտի ընտրությանը, որևէ կերպ պրակտիկայում հնարավոր չէ ապահովել միատեսակ մոտեցում:

Մասնավորապես, ներկայումս «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ՀՀ ներմուծվող բեռների հայտարարագրումը կատարվում է փոխադրողի, մաքսային փոխադրողի, առաքողի կողմից, մինչդեռ, մեր կարծիքով, փոխադրողին վարչական պատասխանատվության ենթարկել փոխադրվող բեռի անվանման, նկարագրության, գնի, քանակի, ապրանքների մաքսային արժեքի վերաբերյալ ոչ հավաստի տեղեկություններով հայտարարման համար, ոչ իրավաչափ է, նկատի ունենալով, որ վերջինս բազմիցս իրազեկված չի լինում ապրանքի տեխնիկական բնութագրի մասին և ապրանքների հայտարարագրումն իրականացնում է մատակարար ընկերության տրամադրած բեռնառաքող փաստաթղթերի հիման վրա և որ իրավախախտման սուբյեկտը հանդիսացող վարորդը փաթեթվածքում առկա ապրանքի եղելությունը չի կարող պարզել հայտարարագրի լրացման ժամանակ անկախ նախնա-

⁴ Տե՛ս Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի կոլեգիայի 2017 թվականի դեկտեմբերի 13-ի թիվ 170 որոշումը, պաշտոնական կայքէջ՝ <https://www.alta.ru/tamdoc/17kr0170/>: ԵՏՀ կոլեգիայի 13.12.2017թ. թիվ 170 որոշմամբ սահմանվում է՝ Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային տարածքով «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգին համապատասխան փոխադրվող ապրանքների բեռնաթափման, փոխաբեռնման (վերաբեռնման) և ապրանքների հետ կատարվող այլ բեռնային գործողությունների, ինչպես նաև այդպիսի ապրանքները փոխադրող տրանսպորտային միջոցների փոխարինման համար մաքսային մարմնի թույլտվությունն ստանալու կամ այդ գործառնությունների իրականացման մասին մաքսային մարմնին ծանուցելու հետ կապված մաքսային գործառնությունների իրականացման կարգը:

⁵ Մաքսային միության հանձնաժողովի 2010 թվականի հոկտեմբերի 14-ի թիվ 413 որոշում «Մաքսային տարանցման մաքսային ընթացակարգով Եվրասիական տնտեսական միության ապրանքների տեղաբաշխման պայմանների մասին», պաշտոնական կայքէջ <https://www.alta.ru/tamdoc/10sr0413/>

կան զննման իրավունքից օգտվելու հանգամանքից:

Հարկ է անդրադառնալ նաև այն հանգամանքին, որ հաճախ գործնական կիրառության ընթացքում ունենում ենք խնդիրներ՝ պայմանավորված փոխադրողի կողմից լրացված տարանցիկ հայտարարագրում առկա ապրանքների և վերջինիս կողմից փաստաթղթերով ներկայացված և իրական, փաստացի բեռի մասին տեղեկությունների վերաբերյալ վերջինիս չիմացության հարցում⁶: Հաճախակի խնդիրներ են առաջանում վարչական վարույթի իրականացման արդյունքում, քանի որ վարչական վարույթի ընթացքում փոխադրողը/վարորդը բանավոր պարզաբանումների և/կամ բացատրությունների արդյունքում փաստարկում է, որ մատակարար ընկերության պահեստում բեռնաբարձման գործընթացին ներկա չի գտնվել, ապրանքների բարձումը կատարվել է առանց իր մասնակցության, որի հետևանքով չի տեսել թե ինչ ապրանքներ են ավտոմեքենայում տեղադրել, ինչպես նաև ՀՀ տեղափոխված ապրանքների հայտարարագրումը կատարվել է փոխադրողին տրամադրված փաստաթղթերի հիման վրա:

Ելնելով վերոգրյալից անհրաժեշտ է մատնանշել, որ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ՀՀ փաստացի տեղափոխված ապրանքների իրական տվյալների և բեռնուղեկցող փաստաթղթերում առկա տեղեկությունների անհամապատասխանությունը իրականում առաջանում է ոչ փոխադրողի մեղքով: Օրինակ՝ ՀՀ ՊԵԿ իրավաբանական վարչություն 2019 թվականի ապրիլի 5-ի «Վարչական գործի վարույթը կարճելու մասին» թիվ 61 որոշմամբ պարզվել է, որ 06.03.2019 թվականին ՀՀ ՊԵԿ Արարատյան մաքսատուն-վարչության աշխատակիցները «Երևանի Ուրարտու ա/մ մսի կոմբինատ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մաքսային հսկողության տարածքում զննության են ենթարկել «Հույս-մոտոր» ՍՊ ընկերության անվամբ Բագրատաշենի մաքսային կետ-բաժնով

10106070/280219/0000004 տարանցման հայտարարագրով Ռուսաստանի Դաշնությունից ՀՀ ներմուծված, ապրանքներն ու հայտնաբերել, որ բացի հայտարարագրված ապրանքներից առկա է նաև չհայտարարագրված 414կգ բրուտտո, 360 կգ նետտո քաշերով մետաղական ցուցապահարան⁷:

Փաստի առթիվ 06.03.2019թ.-ին «Կաս Տրանս» ՍՊ ընկերության վարորդ Արմենակ Գուրգենի Սարգսյանի նկատմամբ ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերության հատկանիշներով կազմվել է մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ արձանագրություն և իրականացվել է վարչական վարույթ:

2019 թվականի մարտի 25-ին մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ վարույթին ներկայացել է Արմենակ Գուրգենի Սարգսյանը և բացատրություն է տվել այն մասին, որ հանդիանում է «Կաս Տրանս» ՍՊ ընկերության վարորդ: Ընկերությանը պատկանող «35CR368/02L547» պետհամարանիշի ավտոմեքենայով մեկնել է Ռուսաստանի Դաշնություն: «ЭКОМ» ընկերության (հասցե՝ ՌԴ, Մոսկվա ք., Սպարտակի փող., 19 շենք) կողմից ՀՀ-ում գործող «Հույս մոտոր» ՍՊ ընկերության անվամբ մատակարարվող ավտոյուղերը հասցեատիրոջը առաքելու նպատակով: ՌԴ Օբնինսկ քաղաքում գտնվող պահեստային տարածքում իր կողմից վարվող ավտոմեքենան բեռնվել է ապրանքներով և իրեն են տրամադրվել բեռն ուղեկցող փաստաթղթերը: Բեռնաբարձման ժամանակ ներկա չի գտնվել, քանի որ ըստ ընկերության սահմանած թույլատրելիության նորմերի, մուտք գործելն այդ տարածք արգելվում է, ուստի կանգնել է ցանկապատից հեռու, իսկ մատակարար ընկերության կողմից կատարվել է ապրանքների բարձումը: Միաժամանակ հայտնել է, որ ՌԴ մաքսային տեսուչի կողմից ապրանքները կապարակնքվել են բարձման տեղում, իսկ փաստաթղթերը տրվել են իրեն: Իր իմացությամբ բեռնատար մեքենայում եղել են միայն ավտո-

⁶ Տե՛ս Մակկոննել, Կ.Ք. Экономикс: Принципы, проблемы, и политика. В 2 т. [Текст] / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю: Пер с англ. 11-го изд. Т.1.- М.: Республика, 1992.- 339 с

⁷ Տե՛ս ՀՀ ՊԵԿ իրավաբանական վարչության 2019 թվականի ապրիլի 5-ի «Վարչական գործի վարույթը կարճելու մասին» թիվ 61 որոշում: (լրացուցիչ տեղեկատվություն՝ սույն որոշումը տրամադրվել է ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի իրավաբանական վարչության կողմից)

յուղեր, որի արդյունքում Բագրատաշենի մաքսային կետում լրացրել է 28.02.2019թ. թիվ 10106070/280219/0000004 տարանցման հայտարարագիրը, որից հետո Բագրատաշենի մաքսային կետում բեռը մաքսային զննման է ենթարկվել ռենտգեն սարքավորման միջոցով: Մաքսային զննման արդյունքում հայտնաբերվել է, որ ավտոմեքենայի մեջ առկա է նաև 414 կգ բրուտտո, 360 կգ նետտո քաշով մետաղական ցուցապահարան: Ապրանքների զննումից հետո մեքենայի վրա դրվել է «E0140120» համարի մաքսային ապահովման միջոցը:

Հայտնել է նաև, որ մատակարար ընկերությունը բեռնել է նաև այդ ապրանքը, բացի այդ ցուցապահարանը բեռն ուղեկցող փաստաթղթերում՝ մասնավորապես 27.02.2019թ. թիվ 2702/0189 հաշիվ-ապրանքագրում, ներառված չի եղել, որի մասին ինքն իմացել է միայն «Ուրարտու տերմինալ» մաքսային պահեստում և հավելել, որ իր մեղավորությունը բացակայում է մաքսային կանոնների խախտման մեջ:

2019 թվականի ապրիլի 3-ին մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ վարույթին ներկայացել է «Հույս մոտոր» ՍՊ ընկերության լիազոր ներկայացուցիչ Էդուարդ Արամի Ասլամազյանը, որը ներկայացրել է նոտարական կարգով վավերացված 27.03.2019թ. թիվ 12-19 լիազորագիրը: Էդուարդ Արամի Ասլամազյանը բացատրություն է տվել այն մասին, որ ընկերությունը զբաղվում է ավտոյուղերի և ավտոպահեստամասերի ներմուծմամբ: 2019 թվականի մարտի 6-ին ընկերության կողմից ներմուծված ապրանքների մեջ եղել է նաև մետաղական ցուցապահարան՝ 414 կգ բրուտտո, 360 կգ նետտո քաշով: ՌԴ-ում գործող մատակարար «ՅԿՕՄ» ընկերության կողմից ներկայացված նամակ-պարզաբանմամբ նշվել է, որ «ROLF» մականիշի ապրանքները իրենց ընկերության կողմից սխալմամբ է ընդգրկվել հայտարարագրված ապրանքներում: Չհայտարարագրված ապրանքները հանդիսանում են գո-

վազդային ցուցափեղկեր կամ ցուցանակներ: Միաժամանակ հայտնել է, որ վարորդի մեղավորությունը ապրանքների չհայտարարագրման մեջ բացակայում է:

Հիմք ընդունելով վարչական վարույթի ընթացքում ներկայացված պարզաբանումները և «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգրքի 247-րդ հոդվածը⁸, ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 206-րդ և 221-րդ հոդվածները՝ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործի վարույթը չի կարող սկսվել, իսկ սկսվածը ենթակա է կարճման վարչական իրավախախտման դեպքի կամ կազմի բացակայության դեպքում: Ուստի, վարորդ Արմենակ Գուրգենի Սարգսյանի նկատմամբ սկսված սույն գործի վարույթը կարճվել է՝ իրավախախտման կազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ վարչական գործի նյութերով պարզվել է, որ «ՅԿՕՄ» ընկերության 27.02.2019թ. թիվ 2702/0189 հաշիվ-ապրանքագրով⁹ «Հույս մոտոր» ՍՊ ընկերության անվամբ ուղարկված ապրանքի վերաբերյալ Բագրատաշենի մաքսային կետ-բաժնում 28.02.2019թ. թիվ 10106070/280219/0000004 տարանցման հայտարարագիրը¹⁰, սակայն բեռնում եղած 414 կգ, 360 կգ մետաղական ցուցապահարանը չի հայտարարագրվել, ինչը տեղի է ունեցել ոչ թե «Կաս Տրանս» ՍՊ ընկերության վարորդ Արմենակ Գուրգենի Սարգսյանի կողմից, այլ մատակարար «ՅԿՕՄ» ընկերության համապատասխան աշխատակցի մեղքով, այսինքն՝ Արմենակ Գուրգենի Սարգսյանի արարքում բացակայում է մաքսային կանոնների խախտման կազմը, ինչը հիմնավորվում է 28.02.2019թ. թիվ 10106070/280219/0000004 տարանցման հայտարարագրով, «ՅԿՕՄ» ընկերության կողմից ներկայացված 29.03.2019թ. թիվ T-009 նամակ-պարզաբանմամբ, «Կաս Տրանս» ՍՊ ընկերության վարորդ Արմենակ Գուրգենի Սարգսյանի և «Հույս մոտոր» ՍՊ ընկերության լիա-

⁸ Տե՛ս «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգրքը, ընդունված 06.12.1985, ուժի մեջ է մտել 01.06.1986, սկզբնաղբյուր՝ ՀՍՍՀԳՍ 1985/23, պաշտոնական կայքէջ՝ file:///C:/Users/P_C/Downloads/73129.pdf

⁹ Տե՛ս 27.02.2019թ. թիվ 2702/0189՝ «ՅԿՕՄ» ընկերության հաշիվ-ապրանքագիր, պաշտոնական կայքէջ՝ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԿ ՊԱՏՈՒՀԱՆ, <https://trade.gov.am/cas//login?service=https%3A%2F%2Ftrade.gov.am%2Ftrade%2Flogin%2Fcas>:

¹⁰ Տե՛ս 28.02.2019թ. թիվ 10106070/280219/0000004 տարանցման հայտարարագիրը, պաշտոնական կայքէջ՝ <https://trade.gov.am/trade/home/index>:

գոր ներկայացուցիչ Էդուարդ Արամի Ասլամազյանի բացատրություններով:

Վերոշարադրյալի համակարգային վերլուծության և խնդրի առկայությունը վերհանելու վերաբերյալ վերևում արտահայտած դիրքորոշումը ամփոփելու համար անդրադառնանք ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերությանը, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների չհայտարարագրման կամ ոչ իրենց անվանմամբ հայտարարագրման կամ հայտարարագրման ժամանակ ոչ ճշգրիտ տեղեկություններ նշման դեպքում, որի արդյունքում չի առաջանում մաքսային վճարների պակաս հաշվարկում կամ չհաշվարկում, ինչպես նաև ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների չկիրառում՝ հանցագործության հատկանիշների բացակայության դեպքում՝ առաջացնում է **տուգանքի նշանակում՝ 50 հազար դրամի չափով**:

Սույն աշխատանքում մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները փաստում են, որ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ապրանքների ներմուծման դեպքում, որպես իրավախախտման սուբյեկտ՝ հայտարարատու պատասխանատվության է ենթարկվում **փոխադրողը, մաքսային փոխադրողը կամ առաքողը**՝ տարանցման հայտարարագրի սխալ լրացման համար, մինչդեռ պրակտի-

կան ցույց է տալիս, որ անհրաժեշտ է օրենսդրական հիմք գործնականում առկա խնդիրը լուծելու համար: Նշվածը ցույց է տալիս նաև, որ օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում հարց կարող է առաջանալ՝ արդյո՞ք իրավաչափ չի լինի, որ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ներմուծված ապրանքների չհայտարարագրման կամ ոչ իրենց անվանմամբ հայտարարագրման կամ հայտարարագրման ժամանակ ոչ ճշգրիտ տեղեկությունների նշման դեպքում իրավաբանական անձին՝ այսինքն, այն կազմակերպությանը որի անվամբ ներմուծվում է որոշակի խմբաքանակով ապրանքներ ենթարկվի վարչական պատասխանատվության:

Ի վերջո հարկ է նշել, որ անդրադառնալով իրավաչափության հարցին, պետք է փաստել, որ յուրաքանչյուր կազմակերպություն նման կերպով հարկային պարտավորություններից խուսափելու միտում կարող է ունենալ և այդ պարագայում որքանով է իրավացի, որ փոխադրողին 50000 ՀՀ դրամի տուգանք նախատեսելով, թույլատրել ընտրություններին հսկայական խմբաքանակով ապրանքների ներմուծում կազմակերպել Հայաստանի Հանրապետություն: Հետևաբար՝ քանի դեռ չկա օրենսդրական լուծում, պրակտիկայում այս կարգավորումը կարող է բերել բացասական տարբեր հետևանքների:

ԳԵՎՈՐԳ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ

Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտորի խորհրդական,
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ԹՐԱՖԻՔԻՆԳԻ ԼԱՏԵՆՏՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հոդվածը նվիրված է թրաֆիքինգի լատենտայնության կանխարգելման հարցերին: Հոդվածը հիմնված է թրաֆիքինգի լատենտայնության պատճառների և հետևանքների բացահայտմանն ուղղված հեղինակի կողմից նախկինում իրականացված հետազոտության վրա: Այդ հետազոտության արդյունքում բացահայտվեցին թրաֆիքինգի լատենտայնությունը պայմանավորող գործոնները, ինչպես նաև լատենտայնության հետևանքները, և բնականաբար, անհրաժեշտություն է առաջացել ներկայացնել թրաֆիքինգի լատենտայնության կանխարգելմանն ուղղված միջոցներ:

Հեղինակի կողմից առաջարկվում են թրաֆիքինգի լատենտայնության կանխարգելման միջոցների երեք խումբ՝ ընդհանուր միջոցներ, բնական լատենտայնության կանխարգելման միջոցներ և արհեստական լատենտայնության կանխարգելման միջոցներ:

Հոդվածում առաջարկվող միջոցառումների իրագործման պարագայում, անշուշտ, հնարավոր կլինի ապահովել թրաֆիքինգի լատենտայնության կանխարգելումը:

Բանալի բառեր. թրաֆիքինգ, լատենտայնություն, կանխարգելում, բնական լատենտայնության կանխարգելում, արհեստական լատենտայնության կանխարգելում:

ГЕВОРГ ИСРАЕЛЯН

Советник ректора Академии юстиции,
преподаватель Международного университета Евразия,
кандидат юридических наук, доцент

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ЛАТЕНТНОСТИ ТРАФФИКИНГА

Статья посвящена вопросам предупреждения латентности траффикинга. Данная статья основана на предыдущем исследовании причин и последствий латентности траффикинга, в результате которого автором были выявлены факторы, определяющие латентность траффикинга, а также последствия латентности, исходя из чего определяется необходимость предложения мер по предупреждению латентности траффикинга.

Автор предлагает три группы мер предупреждения латентности траффикинга: общие меры, меры предупреждения естественной латентности и меры предупреждения искусственной латентности траффикинга.

В случае реализации мер, предложенных в статье, представится возможным обеспечение предупреждения латентности траффикинга.

Ключевые слова: траффикинг, латентность, предупреждение естественной латентности траффикинга, предупреждение искусственной латентности траффикинга.

GEVORG ISRAYELIAN

Advisor to the Rector of Academy of Justice,
Lecturer of Eurasia International University,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

PREVENTION OF THE TRAFFICKING LATENCY ISSUES

This article is dedicated to the issues preventing trafficking latency. The article is based on author's previous research on the determinantes and consequences of latency to trafficking. As a result of the research, the factors determining the latency of trafficking, as well as the consequences of latency are arised, and, of course, the need to propose measures to prevent the latency of trafficking.

The author offers three groups of latency prevention measures: general measures, natural latency prevention measures and artificial latency prevention measures.

If the measures proposed in the article are implemented, it will certainly be possible to ensure that the latency of trafficking is prevented.

Keywords: trafficking, latency, prevention of natural latency, prevention of artificial latency.

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՎԱՆԱՑՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱ (ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

Հեղինակը քննարկում է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում (ուժի մեջ է մտնում 01.07.2022թ.) ամրագրված դատավարական սանկցիաներից մեկը՝ դատավարական սուբյեկտիվ իրավունքների սահմանափակման միջոցը:

Հեղինակը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քր.դատ. օր.) 143-րդ հոդվածը, ֆորմալ-դոգմատիկ մեթոդաբանության հիման վրա, ենթարկում է գիտագործնական վերլուծության: Հոդվածում մեկնաբանվում են միջնորդություն հարուցելու, բացարկ հայտնելու և մյուս դատավարական իրավունքները չարաշահելու պարբերականությունը, այդ իրավունքները սահմանափակելու քանակական և ժամանակային պայմանները:

Բանալի բառեր. դատավարական սուբյեկտիվ իրավունք, իրավունքի սահմանափակում, համաչափություն, իրավունքի չարաշահում, միջնորդության հարուցել, բացարկ հայտնել:

АРТУР ГАМБАРЯН

Заведующий кафедрой теории права и конституционного права Российско-Армянского (Славянского) Университета, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Республики Армения

ОГРАНИЧЕНИЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВА КАК УГОЛОВНАЯ САНКЦИЯ (НАУЧНЫЕ КОММЕНТАРИИ)

Автор обсуждает одну из новых процессуальных санкций, закрепленных в новом Уголовно-процессуальном кодексе РА (вступает в силу с 01.07.2022) - меру ограничения процессуальных субъективных прав.

Автор подвергает статью 143 Уголовно-процессуального кодекса РА (далее-УПК РА) на основе формально-догматической методологии научно-практическому анализу. В статье комментируется периодичность злоупотребления правом на подачу ходатайства, на отвод и другими процессуальными правами, количественные и временные условия ограничения этих прав.

Ключевые слова: процессуальное субъективное право, ограничение права, соразмерность, злоупотребление правом, возбуждение ходатайства, отвод.

ARTUR GHAMBARYAN

Head of the Department of Theory of Law and constitutional law Russian-Armenian University, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of the Republic of Armenia

RESTRICTION OF THE EXERCISE OF THE RIGHT AS: CRIMINAL SANCTION (SCIENTIFIC-PRACTICAL COMMENTS)

The author discusses one of the procedural sanctions stipulated in the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia (enters into force on 01.07.2022) - is means of restricting subjective procedural rights.

The author's Article 143 of the RA Criminal Procedure Code (hereinafter referred to as the RA Criminal Procedure Code) is subject to scientific-practical analysis on the basis of formal-dogmatic methodology. The article interprets the periodicity of filing a motion, challenging, abusing other procedural rights, and the quantitative and temporal conditions for limiting those rights.

Keywords: Subjective procedural right, restriction of right, proportionality, abuse of right, initiation of mediation, challenge.

ԳԱՅԱՆԵ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության միջազգային իրավական համագործակցության վարչության դատախազ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՆՁՆՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հոդվածը նվիրված է հանձնման ինստիտուտի վերաբերյալ հիմնականում առանձնացվող երկու մոդելների՝ ռոմանագերմանական և անգլո-ամերիկյան առանձնահատկությունների բացահայտմանը, դրանց տարբերությունների վերհանմանը: Հոդվածում առավել մանրամասն քննարկվում է ռոմանագերմանական մոդելի դեպքում հիմք հանդիսացող իրավունքի ճյուղերից, հատկապես միջազգային պայմանագրերին: Քննարկվում է դրանց դերն ու նշանակությունը հանձնման գործընթացի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործում, ինչպես նաև բացահայտվում դրանց ազդեցությունն ՀՀ իրավական համակարգի վրա:

Բանալի բառեր. հանձնում, ռոմանագերմանական մոդել, անգլո-ամերիկյան մոդել, կոնվենցիա, իրավունքի, ճյուղ, սկզբունք և այլն:

ГАЯНЕ МЕЛИКЯН

Прокурор управления международно-правового сотрудничества Генеральной прокуратуры РА, аспирант кафедры уголовно-процессуального права ЕГУ

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ВЫДАЧИ, СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Статья посвящена рассмотрению особенностей двух основных моделей института выдачи: романо-германской и англо-американской, - а также выявлению их различий. В статье более подробно рассматриваются отрасли права, лежащие в основе романо-германской модели, в особенности международные договоры. Анализируется их роль и значение в обеспечении единообразного применения процесса выдачи, а также раскрывается их влияние на правовую систему РА.

Ключевые слова: выдача, романо-германская модель, англо-американская модель, конвенция, отрасль права, принцип и др.

GAYANE MELIKYAN

Prosecutor of the Department of International-Legal Cooperation
Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia,
postgraduate student of criminal procedural chair of YSU

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF THE EXTRADITION INSTITUTE. LEGAL-COMPARATIVE ANALYSIS

The article is devoted to the consideration of the peculiarities of the two main models of the institute of extradition: the Romano-Germanic and Anglo-American, as well as to the identification of their differences. The article examines in more detail the branches of law underlying the Romano-Germanic model, in particular, international treaties. Their role and importance in ensuring the uniform application of the extradition process has been analyzed, and their influence on the legal system of the Republic of Armenia has been revealed.

Keywords: extradition, the Romano-Germanic model, the Anglo-American model, convention, the branch of law, principle, etc.

ՄԱՐԻԱՄ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱՌԱՆՁԻՆ ԴԱԺԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ ՎԿԱՅՈՂ ԱՅԼ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐՅԵԿՏԻՎ ԿՈՂՄԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ

Ինչպես սպանության կատարման եղանակը, այնպես էլ հանցավորի կողմից առանձին դաժանություն ցուցաբերելը վկայող այլ հանգամանքները հանդիսանում են առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության օբյեկտիվ հատկանիշներ:

Որպես առանձին դաժանության դրսևորումը վկայող այլ հանգամանքներ կարող են հանդիսանալ կյանքից զրկելու հետ կապված այնպիսի գործողությունները, որոնք, ինքնին, սպանության կատարման եղանակ չեն հանդիսանում: Դրանք վերաբերում են հանցագործության կատարման իրավիճակին և իրադրությանը, կատարված հանցագործության բնույթին, այսինքն՝ այն պայմանների և հանգամանքների համակցությանը, որոնց դեպքում ընթանում, իրականացվում է հանրորեն վտանգավոր արարքը, հանցավոր արարքի օբյեկտիվ կողմը: Հետևաբար, նման պայմաններում, արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար բոլորովին էլ պարտադիր չէ անձին կյանքից զրկելու առանձին դաժան եղանակը: Նման դեպքերում անձը կարող է կյանքից զրկվել դանակի մեկ հարվածով, ատրճանակից արձակված մեկ կրակոցով կամ առանձին դաժանությունը չվկայող այլ եղանակներով: Այսինքն, հանցագործության կատարման իրավիճակը, մասնավորապես՝ մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը, հաջորդ գոհի ներկայությամբ կատարված սպանությունը, ինչպես նաև սպանությունից առաջ տուժողին տանջանքի, խոշտանգման, անարգանքի, ծաղրուծանակի ենթարկելը ևս կարող է վկայել հանցավորի կողմից տուժողին և (կամ) նրա մերձավորին առանձին տառապանք պատճառելու և դրանում հանցավորի ունեցած դիտավորության մասին:

Փաստորեն այն հանգամանքները, որոնք բնութագրում են հանցագործության կատարման իրավիճակը և վկայում հանցագործությունն առանձին դաժանությամբ կատարված լինելու մասին բաժանվում են երկու մասի՝ տուժողին վերաբերելի և տուժողի մերձավորներին վերաբերելի հանգամանքների: Որոշ դեպքերում, այն կարող է վերաբերելի լինել միաժամանակ թե տուժողին, թե մերձավորին:

Ի տարբերություն գրականության մեջ արտահայտված որոշ կարծիքների, վերլուծության արդյունքում, հարկ է նկատել, որ տուժողին օգնություն ցույց տալու հնարավորությունից մերձավորի զրկված լինելը կամ չլինելը քննարկվող հանցագործության հատկանիշներ չեն, հետևաբար, տուժողին օգնություն ցույց տալու հնարավորությունից զրկված լինելը կամ չլինելը, որպես այդպիսին դուրս է տառապանքի բնութագրից, բնույթից, աստիճանից, դրսևորումից, հետևաբար և չի կարող արարքի որակման հարցում դեր խաղալ: Միաժամանակ չպետք է համաձայնել այն հեղինակների հետ, որոնց կարծիքով մերձավորի տառապանքները դուրս են գտնվում տուժողին սպանելու արարքից և այդ տառապանքները հանդիսանում են միայն սպանությանը ուղեկցող հանգամանք:

Հոդվածում զգալի տեղ է հատկացված նաև մանկահասակների՝ այդ թվում նաև մերձավոր չհանդիսացող, ներկայությամբ կատարված սպանությունների որակման հիմնախնդիրներին: Վկայակոչելով նաև դատական պրակտիկան գտնում ենք, որ առանձին դաժանությունը պայմանավորված է ոչ միայն տուժողի ֆիզիկական տառապանք պատճառելով, այլև՝ հոգեկան տառապանքով: Այսինքն, դաժանությունը իր մեջ կրում է ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան տառապանք պատճառելու բաղադրիչ:

Նյութի գիտականությունն ապահովելու նպատակով վերլուծվել է նաև հարցի վերաբերյալ տարբեր գիտական աշխատություններում առկա մոտեցումները, դատական բարձրագույն ատյանի իրավական դիրքորոշումները:

Բանալի բառեր. սպանություն, առանձին դաժանություն, խոշտանգում, տանջանք, անարգանք, ծաղրուծանակ, տառապանք, սպանության կատարման իրավիճակ, իրադրություն, մերձավոր, տուժողին վերաբերելի հանգամանքներ, մերձավորին վերաբերելի հանգամանքներ:

МАРИАМ БАГДАСАРЯН

Соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ

ИНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, СВИДЕТЕЛЬСТВУЮЩИЕ О ПРОЯВЛЕНИИ ОСОБОЙ ЖЕСТОКОСТИ КАК ПРИЗНАК ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ УБИЙСТВА

Как способ совершения убийства, так и другие обстоятельства, свидетельствующие о проявлении особой жестокости преступным, являются объективными признаками убийства, совершенного с особой жестокостью.

Иными обстоятельствами, свидетельствующими о проявлении особой жестокости, могут являться действия, связанные с лишением жизни, которые сами по себе не являются способом совершения убийства.

Они касаются ситуации и обстановки совершения преступления, характера совершенного преступления, то есть совокупности условий и обстоятельств, при которых происходит, осуществляется общественно опасное деяние, объективная сторона преступного деяния. Следовательно, в подобных условиях для квалификации деяния как убийство, совершенное с особой жестокостью, вовсе не является обязательным особо жестокий способ. В подобных случаях лицо может лишиться жизни одним ударом ножа, одним выстрелом из пистолета или другими способами, не свидетельствующими об особой жестокости. То есть, ситуация совершения преступления, в частности: убийство, совершенное в присутствии близкого, убийство, совершенное в присутствии следующей жертвы, а также перед убийством подвергание потерпевшего истязаниям, пыткам, надругательству, издевательствам также может свидетельствовать о причинении преступным причинить особых страданий потерпевшему и (или) его близкому и о таком намерении преступного.

Фактически обстоятельства, характеризующие обстановку совершения преступления и свидетельствующие о том, что преступление было совершено с особой жестокостью, делятся на две части: обстоятельства, относящиеся к потерпевшему, и обстоятельства, относящиеся к близким потерпевшего. В некоторых случаях это может относиться как к потерпевшему, так и к близким одновременно.

В отличие от некоторых мнений, выраженных в литературе, в результате анализа, следует отметить, что лишение или нелишение близкого возможности оказания помощи потерпевшему не являются признаками рассматриваемого преступления, следовательно, лишение или нелишение возможности оказания помощи потерпевшему, как таковые вне характеристики, характера, степени, проявления страдания, следовательно и могут играть роль при квалификации деяния.

В то же время нельзя соглашаться с теми авторами, по мнению которых страдания близкого выходят за рамки деяния убийства потерпевшего и эти страдания являются лишь обстоятельством, сопровождающим убийство.

В статье значительное место также уделено проблемам квалификации убийств, совершенных в присутствии малолетних, в том числе не являющихся близкими. Ссылаясь также на судебную практику, считаем, что особая жестокость обусловлена не только причинением физических страданий потерпевшему, но и душевными страданиями. То есть, жестокость несет в себе компонент причинения как физических, так и душевных страданий.

В целях обеспечения научности материала также были проанализированы подходы, имеющиеся в различных научных работах по данному вопросу, правовые позиции высшей судебной инстанции.

Ключевые слова: убийство, особая жестокость, пытка, истязание, надругательство, издевательство, страдание, ситуация, обстановка совершения преступления, близкий, обстоятельства, относящиеся к потерпевшему, обстоятельства, относящиеся к близкому.

MARIAM BAGHDASARYAN

Applicant for the Department of Criminal Law and Criminal Procedure Law
of the Institute of Law and Politics of RAU

OTHER CIRCUMSTANCES INDICATING THE MANIFESTATION OF THE PARTICULAR CRUELTY AS A FEATURE OF THE OBJECTIVE ASPECT OF THE MURDER

Both the method of committing the murder and other circumstances indicating the manifestation of particular cruelty by the criminal are objective features of a murder committed with particular cruelty.

Other circumstances indicating the manifestation of a particular cruelty may be such actions related to the deprivation of life, which, in themselves are not a way of committing murder. They refer to the situation and cir-

cumstances of committing the crime, the nature of the committed crime, that is, the combination of conditions and circumstances under which the publicly dangerous act, the objective aspect of the criminal act is carried out. Therefore, in such conditions, a separate cruel way of depriving a person of life is not necessary at all, in order to qualify the act as murder committed with particular cruelty. In such cases, a person can be deprived of life with one stab of a knife, one shot from a pistol, or in other ways that do not manifest particular cruelty. That is, the situation of the commission of a crime, in particular, the murder committed in the presence of a close relation, the murder committed in the presence of the next victim, as well as subjecting the victim to torture, torment, disrespect, ridicule before the murder may also indicate that the criminal caused the victim and (or) his close relation particular suffering and the criminal's intent in this.

In fact, the circumstances characterizing the situation of the commission of a crime and testifying to the commission of a crime with particular cruelty are divided into two parts: the circumstances relating to the victim and the circumstances relating to the close relations of the victim. In some cases, this may apply to both the victim and the close relation at the same time.

Unlike some opinions expressed in the literature, as a result of the analysis, it should be noted that the deprivation or absence of a close relation of the opportunity to help the victim are not characteristics of the crime under discussion, therefore, being or not being deprived of the opportunity to help the victim, as such, is beyond the characteristics, nature, degree, and manifestation of the suffering, therefore, it cannot play a role in the qualification of the act. At the same time, one should not agree with those authors, according to whom the sufferings of a close relation are outside the act of murdering the victim, and those sufferings are only a circumstance accompanying the murder.

A significant place in the article is also devoted to the problems of qualification of murders committed in the presence of children, including non- close relations. Referring also to judicial practice, we believe that particular cruelty is caused not only by causing physical suffering to the victim, but also by the mental suffering. That is, cruelty carries a component of causing both physical and mental suffering.

In order to ensure the scientific nature of the material, there have been also analyzed the approaches existing in various scientific works on this issue, the legal positions of the highest court.

Keywords: murder, particular cruelty, torture, torment, disrespect, ridicule, suffering, the situation of committing murder, circumstance, close relation, circumstances relating to the victim, circumstances relating to the close relation.

* * *

ՆՈՒՆԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԻՆՉՊԵՍ ՆԱԵՎ ՏԵՂԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Սույն հոդվածի շրջանակներում համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագրի համատեքստում կատարվել է ինչպես արտասահմանյան, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության և քրեական իրավունքի նորմերի համակարգային ուսումնասիրություն: Քննարկման առարկա է դարձել Համաձայնագրի բովանդակությունը, դրա կնքմամբ կողմերի համար ծագող պարտավորությունների համաձայնագրում ամրագրման հարցը, անդրադարձ է կատարվել այս ինստիտուտի քրեադատավարական ձևին և քրեաիրավական բովանդակությանը: Վերլուծության ենթարկելով քննարկվող ինստիտուտի դրական և բացասական կողմերը, բացահայտելով օրենսդրական որոշակի բացեր, առաջարկվել են համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ և լրացումներ:

Բանալի բառեր. համագործակցություն, վարույթ, գործարք, մեղքի ընդունում, համաձայնագիր, արդարադատություն:

НОННА МАНУКЯН

Аспирант Российско-Армянский университета
Кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права

**СУЩНОСТЬ ДОСУДЕБНОГО СОГЛАШЕНИЯ О СОТРУДНИЧЕСТВЕ, А ТАКЖЕ ЕГО МЕСТО
В УГОЛОВНОМ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ**

В рамках данной статьи проведено системное изучение норм, регулирующих институт досудебного соглашения о сотрудничестве в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве зарубежных стран. В статье исследуются проблемы содержания соглашения, рассмотрен вопрос о закреплении в договоре обязательств, возникающих у сторон при его заключении, обособлены проблемы уголовно-процессуальной принадлежности данного института, а также уголовно-правового характера. Анализируя положительные и отрицательные стороны исследуемого института, выявляя определенные законодательные пробелы, в статье вносятся предложения о соответствующих законодательных изменениях и дополнениях.

Ключевые слова: сотрудничество, судебный процесс, сделка о признании вины, соглашение, правосудие.

NONNA MANUKYAN

Postgraduate student of the Chair of Criminal Law and
Criminal Procedure of the Armenian-Russian University

**THE ESSENCE OF THE PRE-TRIAL COOPERATION AGREEMENT, AS WELL AS ITS PLACE
IN THE CRIMINAL-CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION**

Within the framework of this cooperation agreement, a systematic study of both foreign and criminal procedure legislation of the Republic of Armenia - norms of criminal law has been carried out. The content of the Agreement was discussed, the issue of enshrining in the agreement the obligations arising for the parties by its conclusion, reference was made to the criminal-procedural horse of this institution, the criminal-legal content. Analyzing the positive and negative aspects of the institute under discussion, revealing certain legislative gaps, appropriate legislative changes and additions were proposed.

Keywords: cooperation, lawsuit, plea deal, agreement, justice.

* * *

ԳԱՅԱՆԵ ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քաղաքացիական
իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ոստիկանության կապիտան

ՖՐԱՆԶԱՅԻՆԳԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդվածի շրջանակներում ներկայացվել է ֆրանչայինգի պայմանագրի էությունն ու նշանակությունը, քննարկվել են գիտական գրականության մեջ արտահայտված կարծիքներն ու մոտեցումները ֆրանչայինգի պայմանագրի իրավական կարգավորման առանձնահատկությունների վերաբերյալ, գիտականորեն հիմնավորված կարծիքների և մոտեցումների համադրմամբ ներկայացվել են նոր տեսական մոտեցումներ: Գիտական հոդվածի շրջանակներում քննարկվել է նաև ֆրանչայինգի դերը և նշանակությունը գործարարական գործունեության ապարեզում:

Բանալի բառեր. Ֆրանչայինգի պայմանագիր, մտավոր սեփականություն, արդյունաբերության ճյուղ, գործարարական գործունեություն, արտադրանք, ծառայություն:

ГАЯНЕ МАРУКЯН

доцент кафедры гражданского права и гражданского процесса
Академии образовательного комплекса полиции Республики Армения
кандидат юридических наук, доцент, капитан полиции

СУЩНОСТЬ ДОГОВОРА ФРАНЧАЙЗИНГА

В статье представлены сущность и значение договора франчайзинга, рассмотрены мнения и подходы, высказанные в научной литературе об особенностях правового регулирования договора франчайзинга, представлены новые теоретические подходы путем объединения научно обоснованных мнений и подходов. В рамках научной статьи обсуждались также роль франчайзинга и его значение в сфере бизнеса.

Ключевые слова: Договор франчайзинга, интеллектуальная собственность, промышленность, бизнес, продукция, услуги.

GAYANE MARUKYAN

PhD in legal science, associate lecturer professor
Police educational complex of RA Police academy, Associate lecturer professor
of Chair of civil law and civil procedure, Police Captain

THE NATURE OF THE FRANCHISE AGREEMENT

The article presented the essence and significance of the contract of franchise. Around the article opinions and approaches expressed in the scientific literature on the peculiarities of the legal regulation of the contract are being discussed, and as a result of it new theoretical approaches by combining scientifically based opinions and approaches are presented. The role of the franchise contract and its importance in the field of business are also discussed within the framework of the scientific article.

Keywords: Franchise agreement, intellectual property, industry, business, products, services.

* * *

ՆՈՐԻԿ ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Հոդվածը նվիրված է սահմանադրության կառուցվածքին և դրա զարգացման միտումների հետ կապված հեռանկարներին: Ներկայացվում են սահմանադրության կառուցվածքին, բովանդակությանը, հիմնական տարրերին վերաբերվող վերլուծական և արդիական մոտեցումներ:

Հոդվածի նպատակն է վերլուծել սահմանադրության հիմնարար սկզբունքները և ժամանակակից սահմանադրությանը բնորոշող կառուցվածքային փոփոխությունները:

Ուսումնասիրվել է սահմանադրության արտաքին և ներքին կառուցվածքը, գլուխների և հոդվածների տրամաբանական հաջորդականության համար նշանակություն ունեցող հիմնահարցերը: Համեմատական հետազոտություն է կատարվել ՀՀ և արտասահմանյան երկրների սահմանադրությունների միջև: Կարևոր է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրությունը իր կառուցվածքով և բովանդակությամբ համապատասխանում է ժամանակակից սահմանադրականության դրույթներին և պահանջներին:

Բանալի բառեր. սահմանադրություն, կառուցվածքային տարրեր, սահմանադրականություն, հոդվածներ և գլուխներ, նախաբան, անցումային դրույթներ, կոնսոլիդացված, չկոնսոլիդացված և կոմբինացված սահմանադրություններ:

НОРИК ШАХНАЗАРЯН

Соискатель Института философии,
права и социологии НАН РА

СТРУКТУРА КОНСТИТУЦИИ

Статья посвящена структуре конституции и перспективам, связанным с тенденциями ее развития. Представляются аналитические и актуальные подходы, касающиеся структуры, содержания, основных элементов конституции.

Цель статьи - проанализировать основополагающие принципы конституции и структурные изменения, характеризующие современную конституцию.

Изучена внешняя и внутренняя структура конституции, проблемы, имеющие значение для логической последовательности глав и статей. Было проведено сравнительное исследование конституций РА и зарубежных стран. Важно отметить, что Конституция РА по своей структуре и содержанию соответствует положениям и требованиям современного конституционализма.

Ключевые слова: конституция, структурные элементы, конституционализм, статьи и главы, предисловие, переходные положения, консолидированная, неконсолидированная и комбинированная конституции.

NORIK SHAHNAZARYAN

Applicant of the Institute of Philosophy, Law and Sociology
of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

THE STRUCTURE OF THE CONSTITUTION

The article is devoted to the structure of the constitution and the prospects associated with the trends of its development. There are presented analytical and topical approaches concerning the structure, content, and basic elements of constitution.

The purpose of the article is to analyze the basic principles of the constitution and structural changes that characterize the modern constitution.

There have been studied the external and internal structure of the constitution, the fundamental issues of significant importance for the logical sequence of chapters and articles. There has been conducted a comparative study of the constitutions of the RA and foreign countries. It is important to note that the Constitution of the RA complies with the provisions and requirements of modern constitutionalism by its structure and content.

Keywords: constitution, structural elements, constitutionalism, articles and chapters, preface, transitional provisions, consolidated, unconsolidated and combined constitutions.

* * *

ՆՈՐԱՅՐ ԱՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԱՐԴԱՐԱՊԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԻ ԴՈԿՏՐԻՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

Արդարադատության գիտական դոկտրինը ձևավորվել է 18-19-րդ դարերում, և անցել զարգացման շատ երկար պատմություն:

Գոյություն ունեցող դոկտրինների բազմազանության մեջ, յուրաքանչյուրը յուրովի արտացոլում է նորմատիվ-դոկտրինային սկզբունքները սահմանադրական նորմերի, սկզբունքների և արժեքների ներթափանցման գործընթացում ոլորտային օրենսդրության տառին և ոգուն: Ըստ այդմ, կարելի է խոսել նորմատիվ կամ դոկտրինալ սկզբունքների այս կամ այն կերպ գերակշռող նշանակության մասին, ինչը, սակայն, ի վերջո չի բացառում դրանց դրսևորումը միասնության մեջ:

Բանալի բառեր. Արդարադատության դոկտրին, դոկտրինալ հիմնավորում, սահմանադրական արդարադատություն, քվազիօրենսդրություն, սահմանադրական արժեքների հավասարակշռություն:

НОРАЙР СТЕПАНЯН

Аспирант института Философии, социологии и права НАН РА

ДОКТРИНАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ИДЕЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Научное учение о справедливости сформировалось в 18-19 веках и имеет очень длительную историю развития.

В многообразии существующих учений каждая отражает нормативно-доктринальные начала в духе конституционных норм, принципов, букву отраслевого законодательства в процессе проникновения ценностей. Соответственно, можно говорить о преобладающем значении нормативных или доктринальных принципов в той или иной мере, что, однако, не исключает их проявления в единстве.

Ключевые слова: Доктрина справедливости, доктринальное обоснование, конституционное правосудие, квазизаконодательство, баланс конституционных ценностей.

NORAYR STEPANYAN

PhD student of the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS RA

DOCTRINAL ESTABLISHMENT IDEAS ACTIVITIES

The scientific doctrine of justice was formed in the 18-19 centuries and has a very long history of development.

In the variety of existing teachings, each reflects the normative and doctrinal principles in the spirit of constitutional norms, principles, the letter of sectoral legislation in the process of penetration of values. Accordingly, one can speak of the predominant significance of normative or doctrinal principles to one degree or another, which, however, does not exclude their manifestation in unity.

Keywords: Doctrine of justice, doctrinal justification, constitutional justice, quasi-legislative, balance of constituent centers.

* * *

ԳԱՌՆԻԿ ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Իրավ.գիտ. դոկ. պրոֆեսոր

ՀԱՅԿ ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ

ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՕՐՅԵԿՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋ

Սույն հոդվածում հեղինակը հանգամանորեն քննարկում է իրավունքի ընկալումը օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ առումով, ինչպես նաև լուսաբանում է դրանց փոխհարաբերակցության հետ կապված հարցերը:

Բանալի բառեր. իրավունք, օբյեկտիվ իրավունք, սուբյեկտիվ իրավունք, իրավաընկալում, իրավահասկացություն, իրավական համակարգ:

ГАРНИК САФАРЯН

Доктор юридических наук, профессор

АЙК ШАХБАЗЯН

Соискатель Института философии, права и социологии НАН РА

К ВОПРОСУ О ПОНИМАНИЕ ОБЪЕКТИВНОГО И СУБЪЕКТИВНОГО ПРАВА И ИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ

В данной статье автор обстоятельно рассматривает вопросы восприятия объективного и субъективного права, а также освещает проблемы их взаимоотношения.

Ключевые слова: право, объективное право, субъективное право, правовосприятие, правопонимание, правовой порядок.

GARNIK SAFARYAN

Doctor of Legal Sciences, Professor

HAYK SHAHBAZYAN

Applicant of the Institute of Philosophy, Law and Sociology
of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

ON THE PERCEPTION OF OBJECTIVE LAW AND SUBJECTIVE LAW AND THEIR INTERRELATIONS

In this article, the author discusses in detail the perception of law in objective and subjective aspects, as well as covers the issues related to their interrelation.

Keywords: law, objective law, subjective law, legal perception, legal understanding, legal system.

* * *

ԱՐՄԵՆ ՔԱՂՔՅԱՆ

ՀՀ ՉՈՒ ԳՇ ՎԿՎ ԿԲ

իրավաբանական բաժանմունքի պետ փոխգնդապետ

ՌԱԶՄԱԿԱՆ (ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ) ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Հոդվածում քննարկվում է պետական համակարգի բարելավմանն ուղղված հարցերի համալիրը՝ ներառյալ դրա բաղադրիչը կազմող այն հարցերը, որոնք վերաբերում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կողմից զինվորական ծառայություն անցնելը (պետության ռազմական կազմակերպությունը):

Դիտարկվում է նաև զինված ուժերի և պետության ռազմական կազմակերպության այլ բաղադրիչների բարեփոխման առաջնահերթ խնդիրը՝ ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին ռազմական սպառնալիքները տեղայնացնելու և չեղոքացնելու նպատակով:

Հիմք ընդունելով համեմատական իրավական վերլուծության արդյունքները՝ հեղինակը հիմնավորված կասկածի տակ է դնում արևմտյան տարբերակով իրականացվող պետական բարեփոխումների հաջողությունը, այդ թվում՝ ռազմական կրթության և գիտության համակարգերը:

Հեղինակը գալիս է այն եզրահանգման, որ կրթության ոլորտում տեխնոկրթական դրվածքը նվազեցնում է ազգային անվտանգության հուսալիությունը, ապակառուցողական ազդեցություն է ունենում հայկական կրթության վրա, ձևավորում է պրագմատիկ հմտություններ, հաշվի չեն առնում իրավագիտության ոլորտում մասնագետների պատրաստման առանձնահատկությունները, չի աջակցում զինվորական ծառայության ոլորտում հավաքականության ավանդույթներին:

Հեղինակի առաջարկներն են՝ ռազմական կրթության և գիտության ինտեգրում, «Իրավագիտություն» մասնագիտությամբ առարկաներում բարձրագույն կրթության պետական կրթական չափանիշներին համապատասխան «Ռազմական իրավունք» և «Միջազգային ռազմական իրավունքի խնդիրներ» առարկաների ներդրում, մասնագիտական կրթության համակարգի ուղղվածության հստակեցում, մասնագիտական ատենախոսական խորհուրդների համակարգի մշակում, որոնց հիման վրա ատենախոսությունները կթույլատրվեն պաշտպանության, ռազմական իրավունքի և ռազմական քրեական քաղաքականության ուսումնասիրության հեռանկարային ուղղությունները պետք է դառնան, մասնավորապես, ռազմական ոստիկանության, կրիմինալոգիական և կրիմինալիստական ուղղությունները:

Բանալի բառեր. պետական մեխանիզմ, զինվորական ծառայություն, ռազմական իրավունք, ռազմական սպառնալիքներ, զինված ուժեր:

● ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

АРСЕН КАХКЦЯН

Начальник юридического отделения ОО АОУ
генерального штаба Вооруженных Сил РА, подполковник

ТЕОРИЯ ВОЕННОГО ПРАВА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИИ

В статье рассматривается комплекс вопросов, направленных на совершенствование государственного механизма, в том числе той его части, в которой гражданами Республики Армения исполняется военная служба, – военной организации государства. Также рассматривается первостепенная задача по реформированию Вооруженных Сил и других составных частей военной организации государства для решения современных задач по локализации и нейтрализации как внешних, так и внутренних военных угроз.

На основе результатов сравнительно-правового анализа автор подвергает обоснованному сомнению успех реформирования государства по западным образцам, в том числе системы военного образования и военной науки.

Автор приходит к следующим выводам о том, что технократические установки в образовании: снижают надежность национальной безопасности; оказывают губительное воздействие на армянское образование; формируют прагматические навыки; не учитывают особенности подготовки специалистов в области юриспруденции; не поддерживают традиции коллективизма в сфере военной службы.

Предложения автора: интеграция военного образования и науки; внедрение в государственные образовательные стандарты высшего образования по направлению подготовки (специальности) «Юриспруденция» учебных дисциплин «Военное право» и «Военные проблемы международного права»; уточнение направленности системы профессионального образования в адъюнктуре, структуры диссертационных советов и специальностей, по которым будут приниматься диссертации к защите; перспективными направлениями становятся, в частности, военно-полицейское, криминологическое и криминалистическое направления в исследовании проблем военного права, а также военно-уголовной политики.

Ключевые слова: государственный механизм, военная служба, военное право, военные угрозы, вооруженные силы

ARSEN KAKHKTSYAN

Head of the legal department of the OD AC
General Staff of Republic of Armenia, Lieutenant Colonel

THEORY OF MILITARY LAW IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The article deals with a set of issues aimed at improving the state mechanism, including the part of it in which the citizens of the Republic of Armenia perform military service – the military organization of the state. It also considers the primary task of reforming the Armed Forces and other components of the military organization of the state to solve modern problems of localization and neutralization of both external and internal military threats.

Based on the results of a comparative legal analysis, the author reasonably questions the success of reforming the state according to Western models, including the system of military education and military science.

The author comes to the following conclusions that technocratic attitudes in education: they reduce the reliability of national security; have a detrimental effect on Armenian education; form pragmatic skills; do not take into account the specifics of training specialists in the field of jurisprudence; do not support the traditions of collectivism in the field of military service.

Author's suggestions: integration of military education and science; introduction into state educational standards of higher education in the field of training (specialty) “Jurisprudence” of the academic disciplines “Military law” and “Military problems of international law”; clarification of the orientation of the system of vocational education in the adjunct, the structure of dissertation councils and specialties for which dissertations will be accepted for defense; promising areas are, in particular, military-police, criminological and criminalistic directions in the study of problems of military law, as well as military-criminal policy.

Keywords: state machinery, military service, military law, military threats, military forces

ՍՅՈՒՉԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

«Վեների ԻՄՄՕ» ՍՊ ընկերության իրավաբան

«ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՏԱՐԱՆՑՈՒՄ» ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԻՆ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ՓՈԽԱԴՐՄԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ ՓՈԽԱԴՐՈՂԻ ԵՎ ԱՌԱՔՈՂԻ (ԷՔՍՊԵՐԻՏՈՐԻ) ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելով փոխվել է մաքսային ոլորտում հարաբերությունների իրավական կարգավորման կարգը, այդ թվում՝ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգի կարգավորումը: Մաքսային տարանցման մաքսային ընթացակարգը մաքսային ընթացակարգ է, որի համաձայն ապրանքները փոխադրվում (փոխադրվում են) մեկնման մաքսատնից մինչև նշանակման մաքսակետ՝ առանց մաքսատուրքերի, հարկերի, հատուկ, հակադեմփինգային, փոխհատուցման տուրքերի, ենթակա. ապրանքները սույն մաքսային ընթացակարգի մեջ դնելու պայմաններին:

Հոդվածում քննարկվում են մաքսային տարանցման մաքսային ընթացակարգին համապատասխան ապրանքների փոխադրման (փոխադրման) փոխադրողի պարտավորությունները: Եթե Միության երկրից ծագող ապրանքները տեղափոխվում են, ապա դրանք պահպանում են Միության ապրանքների կարգավիճակը, բացառությամբ օրենսգրքի 307-րդ հոդվածի 3-րդ կետում նշված դեպքի և ԵՏՀ-ով սահմանված այլ դեպքերի: Այսպիսով, այն դեպքում, երբ բեռնաթափում, վերաբեռնում (փոխադրում) և այլ բեռնափոխադրումներ են իրականացվել Միության մաքսային տարածքի մի մասից Միության մաքսային տարածքի մյուս մաս տեղափոխվող (փոխադրված) ապրանքների հետ. միության անդամ չհանդիսացող պետությունների տարածքներ և (կամ) ծովային ճանապարհով, և Միության այդպիսի ապրանքներ տեղափոխող տրանսպորտային միջոցների փոխարինումն իրականացվել է միության անդամ չհանդիսացող պետությունների տարածքներում, այս դեպքում՝ մեկնման մաքսային մարմնի թույլտվությունը, տրանսպորտային միջոցների բեռնատար տարածքների (բաժնետոմսերի) վրա դրված մաքսային կնիքների և կնիքների հանումը կամ փոխադրամիջոցների (առաքման) և առևտրային փաստաթղթերի փոխարինումը:

Այնուամենայնիվ, եթե այդ գործողությունները կատարվել են առանց մաքսային մարմնի թույլտվության, և տրանսպորտային միջոցների բեռնատար տարածքների (կուպենների) վրա դրված մաքսային կնիքներն ու կնիքները կորել են, կամ եղել է փոխադրման (փոխադրման) և առևտրային փաստաթղթերի փոխարինում, ապա տեղադրված ապրանքները. Մաքսային տարանցման մաքսային ընթացակարգով ապրանքները կորցնում են Միության կարգավիճակը և Միության մաքսային տարածք ներմուծվելիս համարվում են օտարերկրյա ապրանքներ:

Բացառություն կլինի, եթե գործարքները կատարվում են Միության անդամ չհանդիսացող պետությունների պետական մարմինների խնդրանքով, ինչը հաստատվում է այդ պետական մարմինների կողմից օգտագործվող փաստաթղթերով կամ նույնականացման միջոցներով:

Մաքսային տարանցման մաքսային ընթացակարգի գործողությունն ավարտելու համար փոխադրողը կամ, եթե դա նախատեսված է մաքսային կարգավորման մասին անդամ պետությունների օրենսդրությամբ, մաքսային տարանցման մաքսային ընթացակարգում գտնվող ապրանքների հայտարարատուրը պարտավոր է ներկայացնել. նշանակման մաքսային մարմնին տարանցման հայտարարագիր, ինչպես նաև իրեն հասանելի այլ փաստաթղթեր: Մաքսային մարմնի պահանջով փոխադրողը պարտավոր է ներկայացնել ապրանքը:

Բանալի բառեր. Եվրասիական տնտեսական միություն, Մաքսային օրենսգրք, մաքսային կարգավորում, մաքսային ընթացակարգ, մաքսային տարանցում, մաքսային մարմիններ, տեղաշարժման պայմաններ, ապրանքները մաքսային ընթացակարգի մեջ դնելու պայմաններ, փոխադրող, փոխադրողի պարտավորություններ:

СЮЗАННА ВАРДАНИЯН

Юрист общества с ограниченной ответственностью-АО "Венери ИММО"

ОБЯЗАННОСТИ ПЕРЕВОЗЧИКА ПРИ ТАМОЖЕННОЙ ПРОЦЕДУРЕ ТАМОЖЕННОГО ТРАНЗИТА

С вступлением в законную силу Таможенного кодекса Евразийского экономического союза изменился порядок нормативно-правового регулирования отношений в области таможенного дела, в том числе регулирования таможенной процедуры «таможенный транзит». Таможенная процедура таможенного транзита – таможенная процедура, в соответствии с которой товары перевозятся (транспортируются) от таможенного органа отправления до таможенного органа назначения без уплаты таможенных пошлин, налогов,

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022

специальных, антидемпинговых, компенсационных пошлин при соблюдении условий помещения товаров под эту таможенную процедуру.

В статье рассматриваются обязанности перевозчика при перевозке (транспортировке) товаров в соответствии с таможенной процедурой таможенного транзита. Если перемещаются товары, имеющие происхождение из страны Союза, то они сохраняют статус товаров Союза, за исключением случая, указанного в пункте 3 статьи 307 Кодекса, и иных случаев, определенных ЕЭК. Так, в случае, если совершалась разгрузка, перегрузка (перевалка) и иные грузовые операции с товарами Союза, перевозимыми (транспортируемыми) с одной части таможенной территории Союза на другую часть таможенной территории Союза через территории государств, не являющихся членами Союза, и (или) морем, и производилась замена транспортных средств, перевозящих такие товары Союза, на территориях государств, не являющихся членами Союза, в этом случае допускаются с разрешения таможенного органа отправления удаление таможенных пломб и печатей, наложенных на грузовые помещения (отсеки) транспортных средств, либо замена транспортных (перевозочных) и коммерческих документов.

Однако, если указанные операции совершались без разрешения таможенного органа и были утеряны таможенные пломбы и печати, наложенные на грузовые помещения (отсеки) транспортных средств, либо была замена транспортных (перевозочных) и коммерческих документов, товары, помещенные под таможенную процедуру таможенного транзита, утрачивают статус товаров Союза и при ввозе на таможенную территорию Союза рассматриваются как иностранные товары.

Исключением будет, если операции совершаются по требованию государственных органов государств, не являющихся членами Союза, что подтверждается документально либо средствами идентификации, примененными такими государственными органами.

Для завершения действия таможенной процедуры таможенного транзита перевозчик либо, если это предусмотрено законодательством государств-членов о таможенном регулировании, декларант товаров, помещенных под таможенную процедуру таможенного транзита, обязан представить таможенному органу назначения транзитную декларацию, а также имеющиеся у него другие документы. По требованию таможенного органа перевозчик обязан предъявить товары.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, Таможенный кодекс, таможенное регулирование, таможенная процедура, таможенный транзит, таможенные органы, условия перемещения, условия помещения товаров под таможенную процедуру, перевозчик, обязанности перевозчика

SUZANNA VARDANYAN

Lawyer of "Venerly IMMO" Limited Liability Company

OBLIGATIONS OF THE CARRIER IN THE CUSTOMS PROCEDURE OF CUSTOMS TRANSIT

With the entry into force of the Customs Code of the Eurasian Economic Union, the procedure for the legal regulation of relations in the field of customs, including the regulation of the customs procedure “customs transit”, has changed. Goods being carried under transit are generally not subject to the payment of duties and taxes, provided the conditions laid down by the customs administration are complied with. Customs transit systems are designed to facilitate the movement of goods crossing the territory of one or more states without jeopardizing revenue through diversion of such goods to the domestic market. To do this, while avoiding excessively burdensome and costly formalities, a balance has to be struck between the requirements of the customs authorities and those of the transport operators.

This scientific article deals with the obligations of the carrier in the transportation (transportation) of goods in accordance with the customs procedure of customs transit. If goods originating from a country of the Union are moved, they retain the status of goods of the Union, except for the case specified in paragraph 3 of Article 307 of the Code, and other cases determined by the EEC. So, in the event that unloading, reloading (transshipment) and other cargo operations were performed with the goods of the Union transported (transported) from one part of the customs territory of the Union to another part of the customs territory of the Union through the territories of states that are not members of the Union, and (or) by sea, and the replacement of vehicles carrying such goods of the Union was carried out on the territories of states that are not members of the Union, in this case, with the permission of the customs authority of departure, removal of customs seals and seals imposed on the cargo spaces (compartments) of vehicles, or replacement of vehicles (shipping) and commercial documents.

Each Transit Operation must be carried out by a person known as the Holder of the Procedure, who accepts responsibility for the Transit movement. They are responsible for the presentation of the goods intact

(with seals intact where appropriate) and the required information/Transit Declaration at the customs Office of Destination within the prescribed time limit and are responsible for payment of duties and other charges which may become due in the event of an irregularity occurring.

Keywords: Eurasian Economic Union, Customs Code, customs regulation, customs procedure, customs transit, customs authorities, conditions for movement, conditions for placing goods under a customs procedure, carrier, obligations of the carrier

ՀՀ ԴԱՏԱԿԱՆԱԶՈՒԹՅԱՆ «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍՈՒՄ ՏՊԱԳՐՎՈՂ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻՆ ԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԸ

Հանդեսում տպագրվող հոդվածները պետք է ունենան գիտագործնական կամ ուսումնամեթոդական բնույթ: Հոդվածը պետք է վերաբերի իրավագիտության ոլորտին, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ մեծ հետաքրքրություն վայելող, գիտագործնական մեծ արժեք ներկայացնող ուսումնասիրություններին:

Սույն պահանջները բավարարող հոդվածները երաշխավորվում են տպագրության համար Հանդեսի գլխավոր խմբագրի կողմից: Իսկ դրանք չբավարարելու դեպքում հոդվածները վերադարձվում են հեղինակին:

Հոդվածը ներկայացվում է թղթային՝ տպագիր, և էլեկտրոնային (Microsoft Word) տարբերակներով: Թղթային տարբերակը պետք է ներկայացնել Հանդեսի խմբագրություն՝ ՀՀ, ք. Երևան, Վ.Սարգսյան 5 հասցեով, իսկ էլեկտրոնային տարբերակն ուղարկել orinakanutyun@prosecutor.am հասցեով:

Հոդվածը պետք է պարունակի վերնագիր (մինչև 20 բառ) և շարադրվի 8-10 էջի սահմաններում: Հոդվածին կից պետք է նաև երեք լեզվով (հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն) ներկայացնել.

ա) Սեղմագիր (Абстракт, Abstract), բ) Բանալի բառեր (Ключевые слова, Keywords), գ) Հեղինակի մասին հակիրճ տեղեկություն:

Սեղմագիրը 300-500 բառի սահմաններում պետք է պարունակի հոդվածի համառոտ շարադրանքը: Բանալի բառերի քանակը յուրաքանչյուր լեզվով չպետք է հինգից պակաս լինի:

Եթե հոդվածի հեղինակը գիտական աստիճան չունի, ապա հոդվածի հետ պետք է ներկայացնի կարծիք (այսուհետ՝ Կարծիք)՝ տվյալ հոդվածի՝ գիտականորեն հիմնավորված լինելու, գիտական նորույթի, հոդվածում բարձրացված խնդրի ու դրա արդիականության մասին:

Իրավագիտության ոլորտին վերաբերող հոդվածների դեպքում Կարծիք կարող է տալ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի կամ դոկտորի գիտական աստիճան ունեցող անձը կամ իրավագիտության ոլորտում մեծ հեղինակություն վայելող իրավաբանը: Գիտության այլ ոլորտներին վերաբերող հոդվածների դեպքում Կարծիք կարող է տալ այդ գիտության թեկնածուի կամ դոկտորի գիտական աստիճան ունեցող անձը, ինչպես նաև՝ այդ գիտության ոլորտում մեծ հեղինակություն վայելող մասնագետը: Կարծիքը պետք է ստորագրվի տվողի կողմից և/կամ կնքվի իր աշխատավայրի կնիքով:

Հոդվածի հայերեն տեքստը պետք է շարադրել GHEA Grapalat, ռուսերեն տեքստը՝ Baltica Cyrillic, իսկ անգլերեն տեքստը՝ Times New Roman տառատեսակներով: Հոդվածի յուրաքանչյուր էջ պետք է լինի A4 (201x297 մմ) չափի և ունենա լուսանցքներ. ձախից՝ 30 մմ, աջից՝ 10 մմ, վերևից՝ 20 մմ, ներքևից՝ 25 մմ: Հոդվածի հիմնական տեքստը շարադրվում է 12 տառաչափով, միջտողային հեռավորությունը՝ 1,5, իսկ վերնագրերը՝ 14 տառաչափով և մուգ (Bold):

Եթե հեղինակն օգտվում է այլ անձանց, գիտնականների աշխատանքներից և այլ աղբյուրներից, ապա այդ մասին պետք է պատշաճ ձևով նշում կատարվի տեքստում, և/կամ հղումը տրվի ծանոթագրության միջոցով՝ յուրաքանչյուր էջում: Ծանոթագրության մեջ պետք է ներառել հետևյալ տվյալները՝ հեղինակ(ներ)ի ազգանուն(ներ)ը, անուն(ներ)ը, նյութի լրիվ անվանումը, հրատարակության տեղը, հրատարակչությունը, քաղաքը, տարեթիվը, հատորը, էջը: Օտարալեզու աղբյուրները չեն թարգմանվում: Ինտերնետային աղբյուրներից օգտվելու դեպքում ծանոթագրության մեջ պետք է նշվեն ինտերնետային հասցեն և հղում կատարելու վերջին ամսաթիվը: Արգելվում է այլ հեղինակների կարծիքը, միտքը, աշխատանքը ներկայացնել իբրև սեփական, օգտագործել ուրիշի գաղափարը, միտքը, վերլուծությունը՝ առանց հղում կատարելու: Արգելվում է նաև այլ աղբյուրից վերցված թարգմանել կամ նախադասությունը ձևափոխել՝ առանց հղում և/կամ ինքնուրույն վերլուծություն կատարելու:

Հանդեսում տպագրվող հոդվածներն ամբողջությամբ արտահայտում են հեղինակների դիրքորոշումներն ու վերլուծությունները, և հնարավոր է՝ չհամընկնեն ՀՀ դատախազության դիրքորոշման հետ: ՀՀ դատախազությունը պարտավորված չէ կրում հոդվածի հեղինակի արտահայտած կարծիքի համար:

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 130 2022